

KRÁNITZ ZSOLT

„Én, úgy nőm — lélek szerint — reformátusok vagyunk”

NOVOTHNY ALAJOS REFORMÁTUS LELKÉSZ ATÍPIKUS ÉLETÚTJA

Érdekes és mondhatom unicum a maga nemében az én itteni megválasztásom, de mielőtt azt egész részletesen leírnám, a lehető rövid vonásokban írom le életem történetét, mert az szoros összeköttetésben van megválasztásommal — mint alább látni fogjuk.¹

NOVOTHNY ALAJOS REFORMÁTUS LELKIPÁSZTOR életútja egyedülálló példája annak, hogyan válhat egy, a hagyományos református lelkészi közegetől idegen háttérrel rendelkező személy a dunántúli református egyházi és közösségi élet megbecsült tagjává. A dokumentumban olvasható önéletrajz — melyet maga Novothny jegyzett fel a kastélyosdombói anyakönyvben 1878-ban — nem csupán személyes emlékirat, hanem értékes egyháztörténeti és társadalomtörténeti forrás is. Megismerhetjük belőle egy ciszterci szerzetesből lett református lelkész élettörténetét, a XIX. század egyházi viszonyait, az áttérés nehézségeit, valamint a református lelkészi társadalom működésének mikéntjét a dualizmus korában. Az önéletrajz mögött kirajzolódik a korszak vallási, társadalmi és kulturális háttere is, valamint felsejlenek az egyházi beilleszkedés és társadalmi integráció lehetőségei és korlátai is.²

Novothny korábban ciszterci szerzetes és tanár volt. Székesfehérvári tanársága alatt ismerte meg későbbi feleségét, aki miatt feladta a biztos megélhetést jelentő tanári állását, kilépett a rendből, felekezetet váltott, előbb református tanítóként, majd a különbözeti vizsgák letétele után református lelkészként szolgált tovább.

¹ Kastélyosdombói Református Gyülekezet II. sz. vegyes anyakönyve 1826–1867. 28o.

² 2010-ben hely megjelölés nélkül *Holtomiglan. Történelmi regény* címen jelent meg Neményi Alajos írása. Kastélyosdombói információk szerint a szerző Novothny Alajos lelkész leszármazottja, aki lelkész őse élettörténetét vetette papírra. Vannak átfedések az anyakönyvben található önéletrajz és a regény adatai között, bár nem tudni, hogy a szerző milyen forrásokat használt munkája elkészítéséhez. NEMÉNYI 2010.

A református lelkészi társadalom rekrutációjának forrását főként a „református művelődési tömb” tagjai adták. A Kovács I. Gábor vezette kutatócsoport az 1848 és 1944 közötti polgári korszak egyetemi tanárait vizsgálva megerősítette a protestáns lelkészek és tanárok származásának felekezeti és kulturális sajátosságaira vonatkozó korábbi feltevéseket.³ A kutatás szerint a „református művelődési tömb” jellemzői: etnikailag és vallásilag homogén családi háttér, református középiskolai oktatás, valamint a lelkész–tanár–tanító hivatásokat betöltő családi tradíciók. Ebben a közegben különösen fontos szerepet töltek be a református kollégiumok és az azokhoz kapcsolódó iskolahálózat.⁴

E közösség egyik meghatározó elemét a többgenerációs lelkészdinasztiák, az ún. „ároni házak” alkották, amelyek a reformáció egyik legjelentősebb társadalmi és művelődéstörténeti örökségének tekinthetők.⁵

A református lelkészi társadalom számára a dualizmus kora ellentmondásos időszak volt. Egyrészt az 1848. évi XX. törvénycikk biztosította a lelkiismereti szabadságot és a vallási felekezetek közötti egyenlőséget.⁶ Az 1868. évi LIII. törvény pedig orvosolta a protestáns közösségek által leginkább sérelmezett problémákat, például a vegyes házasságokból született gyermekek vallásválasztásának szabadságát, valamint az áttérés jogának elismerését.⁷ Az 1890-es években megszülettek az állam és az egyház szétválasztását biztosító törvények.⁸

A XIX. század végére az állam és egyház viszonyának rendezésével egy időben befejeződött az egységes magyar református egyházszervezet kialakítása is. Az 1881-es debreceni zsinaton létrejött az Evangélium Szerint Reformált Magyarországi Keresztyén Egyház, és ezzel párhuzamosan egysége-

---

³ A magyar társadalom-történészek közül először Tóth Zoltán a Szekszárd társadalmáról szóló munkájában azonosított „etnikai–felekezeti csoportokat”, megállapította, hogy az egyén társadalmi helyzetét a jogi kiváltságok mellett lakóhelye, felekezeti hovatartozása és iskolázottsága is döntő mértékben befolyásolta. TÓTH 1989., TÓTH 2017. 83.

⁴ Dunántúl és Dunamellék: KOVÁCS I.–TAKÁCS 2020. 123–139., KOVÁCS I.–TAKÁCS 2021. 69–110., KOVÁCS I.–TAKÁCS 2022.

⁵ ZOVÁNYI 1977. 32., CSEPREGI 2019. 55–61., SZÁSZ 2021. 203–220.

⁶ A törvény végrehajtása a szabadságharc és az önkényuralom miatt késett, és teljeskörűen nem valósult meg. BALOGH–GERGELY 2005. 181–182.

⁷ BALOGH–GERGELY 2005. 249–251.

⁸ Az 1894. évi XXXIII. tc. az állami anyakönyvvezetés bevezetéséről; az 1894. évi XXXI. tc. az állami hatóság előtti kötelező házasságkötésről; az 1895. évi XLIII. tc. a vallás szabad gyakorlásáról, a felekezetek közötti szabad áttérési lehetőségről és a felekezetenkívüliségről rendelkezett. BALOGH–GERGELY 2005. 439–465.

sítették az egyházkerületek rendtartásait, valamint megszervezték az Egyetemes Konventet.⁹

A „boldog békeidők” beköszöntével a lelkésztársadalmat negatívan érintő társadalmi változások történtek. A polgári életmód terjedésével egyre fokozódott a kultúraváltás, a laicizálódás; a szekularizáció folyamata is felgyorsult. A változó világ, a városok népességének ugrásszerű növekedése, az elnéptelenedő templomok új kihívások elé állították a lelkészi társadalmat, átalakították a lelképásztort és a lokális társadalom tagjainak kapcsolatrendszerét. A lelkész ugyan megőrizte vezető szerepét a helyi közösségben, bár a korábbi erkölcsbírói tisztség háttérbe szorult, és helyébe a népnevelő lépett, akinek feladata a hívek tájékozódásának elősegítése a gazdasági és pénzügyi életben. A morális útbaigazító helyett népnevelőre, felvilágosítóra volt szükség.¹⁰ Ez is indokolhatja, hogy a lelkészi hivatás erkölcsi és anyagi megbecsültsége meggyengült.¹¹ E folyamat eredményeképpen a kisebb gyülekezetekben, a mindennapi megélhetés problémáival küszködő lelkészi réteg élesen elszigetelődött a nagyobb jövedelemmel rendelkező, az egyházmegye életét befolyásolni, irányítani képes prédikátorok csoportjától.¹² Az anyagi különbségeket csökkentette az 1896-tól fizetett özvegyi nyugdíj és árvaellátás, illetve a lelkészi jövedelmek állami kiegészítésének (kongrua) 1898. évi bevezetése.¹³

A korszak új kihívásainak közepette, már a dunántúli lelkésztársadalom tagjaként fogalmazta meg gondolatait Novothny Alajos a kastélyosdombói anyakönyv lapjain. Önéletírásában, mint minden lelkész–életrajz háttérében kirajzolódik egy kor egyháztörténete, az állam és egyház viszonyának aktuális állapota, egy helyi közösség társadalomrajza, belső tagoltsága. A lelkészi társadalom nagy többségét azonban nem a jelesebb vagy nevezetesebb prédikátorok alkották, hanem a parókiákon élő, gyülekezetet és családot fenntartók, irányítók, akikről a történetírás olykor hajlamos elfeledkezni.¹⁴

Novothny Lajos életpályának bemutatásával azt kívánjuk szemléltetni, hogy egy atipikus módon (szlovák nyelvű katolikus tanító apa, katolikus tanin-

⁹ BALOGH–GERGELY 2005. 363–385. Már az 1791. évi budai református zsinat megalkotta az egységes egyházszervezet létrehozásának feltételeit. A külső politikai körülmények és az egyházi belviták miatt az alkotmányozó zsinat összehívására 90 évvel később került sor.

¹⁰ KÓSA 1990. 454–456.

¹¹ SZÁSZ 2021. 204., SZÁSZ 2022. 17–18.

¹² „Az, hogy ki melyik részébe kerül a korántsem egységes lelkészi karnak, gyakran már a bölcsőben eldőlt.” SZÁSZ 2013. 193–194.

¹³ BARCZA 1989. 256., CSOHÁNY 2001. 129–130.

¹⁴ Kósa László megjegyzése a kötet Ajánlásában. PÁLYI 2012. 6.

tézmények elvégzése után szerzetes-tanári élet) a református lelkészek sorába lépő személynek mekkora esélye volt beilleszkedni a hagyományos lelkészársadalom tagjai közé.

Novothny Alajos életpályája nem egyedi jelenség a dunántúli reformátusság életében, bár elenyésző számban ismerünk hozzá hasonló pályafutást. A dualizmus időszakában a Dunántúli Református Egyházkerületben — jelen ismereteink szerint — több mint ezer gyülekezeti, missziós, helyettes- és segédlelkész szolgált. Novothny példáján kívül még 6 olyan esetet ismerünk, amikor felszentelt katolikus pap, szerzetes kilépett a rendből, illetve egyházából, reformátussá lett, letette a különbözeti lelkészi vizsgákat, majd református gyülekezeti lelkipásztorként szolgált, és családot alapított. Mészáros János kerkanémetfalui, Horváth Endre inkei, Heiszler József dombrádi (pápai, gyönki, sárospataki tanár), Szomolnoki István harmaci (losonci és rimaszombati tanár), Bakonyi János nyugotszenterzsébeti és Szirmai János érsekkétyi, nagysallói lelkészek és Kaposy Lucián pápai gimnáziumi tanár futottak be hasonló életpályát.

Az adott korszakban a dunántúli református tanárok és segédlelkészek között (felszentelt lelkészek nem voltak közöttük) három ellenkező életpályát ismerünk: református család, kollégiumi tanulmányok, tanári, segédlelkészi szolgálat után katolizálás.

Az említett dunántúli példák mellett Révész Imre *A magyar református egyháztörténet általános könyvészete* című bibliográfiai gyűjteményében 23 konvertált katolikus papot, szerzetest találunk.¹⁵

Novothny Alajos lelkész 1834. július 28-án született 18 gyermekes katolikus tanítói család első gyermekeként a Nyitra vármegyei Madunic községben.¹⁶ Apja Novothny Ferenc szlovák nyelvű katolikus tanító,¹⁷ aki a szomszédos falu

¹⁵ A név szerint említett, a Dunántúli Egyházkerületben szolgálatot végző lelkészek, tanítók mellett a Révész-féle Bibliográfiában felsorolt konvertált papok, szerzetesek rövid életrajzait összeállítottuk, ezeket később közöljük.

¹⁶ Testvérei: 1836. január 31-én született Julianna Mária; 1837. február 2-én Ferenc, 1840. január 10-én meghalt; 1838. november 1-én Karolina; 1840. június 30-án Julianna; 1842. január 19-én Franciska, 1842. január 24-én elhunyt; 1843. január 2-án született Katalin; 1844. október 23-án Ferenc Xavér, 1845. december 27-én meghalt; 1846. szeptember 3-án ismét Ferenc Xavér; 1848. március 14-én Elek; 1849. december 7-én Miklós és Ambrus (ikrek); 1852. január 31-én Péter Pál; 1853. április 13-án Zsigmond; 1855. május 26-án Julianna Petronella; 1857. április 11-én Mária Gizella; 1859. május 26-án Mária; 1861. február 26-án Mária Viktória. <https://www.familysearch.org/search/record/results?count=20&q.givenName=M%C3%A1ria&q.surname=Mar%C3%A1ky> (Letöltés: 2024. november 13.)

¹⁷ Apja, Novothny Ferenc 1808-ban született Ószombat (Sobotiste, Nyitra vm.), apja Novothny Ferenc posztógyáros. Tanulmányait a helyi habán iskola elvégzése után Besztercebányán folytatta. Holli János plébános pártfogását élvezve Madunice község tanítója és jegyzője lett.

magyar nyelvű jegyzőjének, Maráky Istvánnak leányával alapított családot.¹⁸ A szülők nagy gondot fordítottak gyermekeik taníttatására. Alajos fiukat is, korán felismerve a gyermek muzikalitását, már a szülőfaluban végzett elemi iskolai tanulmányai mellett a közeli település, Vittenc orgonistája hegedülni és zongorázni tanította. A fiú zenei ismereteit későbbi tanulmányai során is eredményesen kamatoztatta.

Középiskolai tanulmányait a nagyszombati bencés gimnáziumban kezdte 1845-ben. Az első nyelvészeti osztályban I. rendű tanuló volt.¹⁹ Ingyen tanulhatott, mivel az ottani papi szemináriumban a dézsmajövedelmekből 36 tanuló kapott ingyen kosztot. A dézsmajövedelmek 1848. évi eltörlésével az ingyenes helyek is megszűntek. A 4. gimnáziumi osztályt már fizetősként végezte. A szülőkre háruló elviselhetetlen anyagi terhek miatt az ötödik osztályt Nyitrán járta a piaristák gimnáziumában. A nyitrai tanulás költségei is meghaladták a család teherbíró képességét. Rokonsági kapcsolatok révén azonban sikerült az egri ciszterci gimnáziumba eljutnia, ahol sok szegény diák tanulhatott. Az ifjú Novothnynak korrepetálás fejében ingyen szállása és kosztja volt. Szabad idejében pedig két családnál zongoraórákat is adott.

Az 1852/53. tanévben az egri ciszterci rendi gimnázium 6. osztályos növendéke.²⁰ 1853-ban belépett a zirci ciszterci rendbe.²¹ A Zircen letöltött noviciátus után visszatért Egerbe. A helyi ciszterci gimnáziumban végezte el a gimnázium 7 és 8. osztályát.²² Az érettségi letétele után szerzetesi fogadalmat tett. Az 1856/57. tanévben tanulmányait a bécsi Pázmáneumban, a magyar katolikus egyházi elit képzésének központjában folytatta.²³ Egyévi bécsi ismeretszerzés után Egerben végezte egyetemi tanulmányait.

Öregségére fiához, Kisasszondra költözött. 1871. április 24-én hunyt el. A kisasszondi temetőben helyezték örök nyugalomra. Halálának és temetésének bejegyzése: Bárudvarnoki Római Katolikus Egyház 11. sz. (halotti) anyakönyve 1863–1871. 83.

¹⁸ A házasságkötésre Madunic községben 1833. október 15-én került sor. A feleség anyja: Stefanecz Julianna. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GBTQ-G9W?view=index&action=view&cc=1554443> (Letöltés: 2024. november 13.)

¹⁹ Nagyszombati Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium értesítői. 1845. 7.

²⁰ Az 1852/53. tanévben a Csomortányi alaptól jutalomban részesült. Az egri ciszterci-rendi katolikus gimnázium értesítői. 1852/53. VIII. A Csomortányi alap Csomortányi Antal egri kánonok 1813-ban 1000 váltóforint tőkével tett alapítványa, amelynek kamataiból 1842-től kezdve a szegény, jó tanuló gimnáziumi diákok között 40 váltóforintot osztottak ki a tanárok megítélése szerint. Az egri ciszterci-rendi katolikus gimnázium értesítői. 1850/51. 23.

²¹ Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholare 1942/43. 219.

²² Az egri ciszterci-rendi katolikus gimnázium értesítői. 1854/55. 39. 1855/56. 30.

²³ FAZEKAS 2003. 385 (3017. sz.; 1834. I. 28-án született!). KISS-SZÖGI 2003. 127. (1502. sz.).

Az 1858/59. tanévben az egri gimnázium tanára, az I. osztály osztályfőnöke. Osztályának latint és németet, a negyedikeseknek pedig görögöt tanított.²⁴ 1859. augusztus 10-én pappá szentelték.²⁵ 1859-től a székesfehérvári gimnázium nyelvtanára: a IV. osztályban latint és görögöt tanított, az I. és II-ban németet.²⁶ Jól fizető tanári állása birtokában anyagilag is segíthette szüleit, testvérei továbbtanulását is képes volt támogatni.²⁷

Meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt: *A leányt látva megrendült egész valóm, pillanatra elsötétült előttem a világ, annyira, hogy nem voltam képes a társalgásra, s néhány perc mulván elhagytam a családot.*²⁸

Székesfehérvári tanársága idején ismerkedett meg az ide is magával hozott testvére, Ferenc szállásadójának leányával, későbbi feleségével, Nagy Etelkával, Nagy János városi esküdt, írnok és a fehérvári iparos családból származó Zsidák Anna leányával,²⁹ aki 1838. január 14-én született Székesfehérváron.³⁰

Az 1861/62. tanévben rendi előjárói visszarendelték az egri gimnáziumba, ahol ismételten heti 16 órában tanított.³¹

A következő tanévben levélben felvette a kapcsolatot az akkor már Sárospatakon tanító, korábban piarista szerzetes Heiszler Józseffel,³² akinek

²⁴ Az egri ciszterci-rendi katolikus gimnázium értesítői. 1858/59. 25., 28., 29., Schematismus sacri et exemti ordinis Cisterciensis abbatiarum Beatae Mariae Virginis de Zircz, Pilis et Pásztó unitarum. 1859. 9.

²⁵ Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43. 219.

²⁶ Az egri ciszterci-rendi katolikus gimnázium értesítői. 1859/60. 1. Schematismus sacri et exemti ordinis Cisterciensis abbatiarum Beatae Mariae Virginis dr Zircz, Pilis et Pásztó unitarum. 1861. 17, 35. https://books.google.hu/books?id=oKdjAAAAcAAJ&pg=PA1&hl=hu&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false (Letöltés: 2024. november 13.)

²⁷ Székesfehérvári tanári működésére vonatkozóan csupán a rendi Schematismusra hagyatkozhatunk, mivel a székesfehérvári Ciszterci rendi Szent István Katolikus Gimnázium értesítői az 1867/68. tanévtől elérhetőek. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_szekesfehervar_ciszterci_rendi_szent_istvan_katolikus_gimnazium/ (Letöltés: 2024. november. 20.)

²⁸ Kastélyosdombói Református Gyülekezet II. sz. vegyes anyakönyve 1826–1867. 284.

²⁹ Apja Zsidák Antal szabó, anyja Schwartz Anna. Székesfehérvár–Belvárosi Római Katolikus Egyházközség 9. sz. anyakönyve. 1800–1821. 190. (Apja foglalkozása: sartor = szabó; testvére, Zsidák Ágoston bejegyzésénél: sutor = varga!)

³⁰ Székesfehérvári Katolikus Belvárosi plébánia keresztelési anyakönyve. 1837–1842. 14.

³¹ A negyedik osztályban latint, magyart és történelmet tanított, az ötödikben görögöt és németet. Az egri ciszterci-rendi katolikus gimnázium értesítői. 1861/62. 19.

³² HEISZLER JÓZSEF piarista pap-tanár 1819. február 21-én született Nagykárolyban (Szatmár vm.). Tanulmányait szülővárosában, majd Vácon végezte. A pesti egyetemen bölcsészeti doktori diplomát szerzett, Nyitrán teológiai tanulmányokat folytatott. Sátoraljaújhelyen, Óváron, Pesten, majd 1849-ben Veszprémben tanított. 1849-ben áttért. Rövid pécselyi segédlelkészi szolgálat után 1850–1854 között a pápai Kollégium tanára. 1850-ben vette feleségül Kleczár Klárát, Kleczár Dániel veszprémi polgár leányát. 1854–1856 Felsőmocsoládon (Dunamelléki Református

segítségével a mezőföldi esperes, Horváth Mihály³³ és az egyházmegye gondnoka, Huszár Pongrác³⁴ pártfogásukba vették Novothnyt.

Novothny Alajost és Nagy Etelkát az áttérés gyakorlati részének megvalósításában mindenekelőtt Balogh Sándor szilasi, majd székesfehérvári, Pécsváradi József szilasbalhási³⁵ és Kovács János igari lelkészek³⁶ támogatták, akik ígéretet is tettek, hogy mindenkivel szemben megvédik áttérési szándékának hivatalos bejelentése után.

Egyházkerület) volt lelkipásztor. 1856-tól a gyönki református gimnázium, 1859-től a sárospataki kollégium görög egzegézis és egyháztörténet tanára. 1869-től 1901-ben bekövetkezett haláláig a dombrádi gyülekezet (Tiszántúli Egyházkerület, Felsőszabolcsi Egyházmegye) lelkésze. DREL I. 1. u. Erdőcsokonya. 8. Somogyaszaló. 6. DREKK O. 394t. 102., TtREL I. 8. d. 2. Felsőmocsolád. 2., 41., 43. Gyöng. 28. d. 9. Nemespécsely. 4. d. 10. Pápa. 379., 380., 381., 385., 429. d. 21. Dombrád. 4. Ehk-i Névtár. 1850. 35. DPL 1901. 722 (gyászír). PEIL 1901. 672 (gyászír). GÖRÖMBEI 1900. 1–20., KÁLMÁN 1901. 392–394., LÉH–KOLTAI 1998. 147.

³³ HORVÁTH MIHÁLY lelkész-esperes 1808. október 27-én született Nagypiriten (Veszprém vm.) földműves családban. Tanulmányait 1821–1833 között a pápai Református Kollégiumban végezte. A mezőföldi egyházmegyében végzett rektori és segédlelkészi szolgálat után 1838-tól Kiskesziben, 1852-től Lepsényben lelkész. Felesége Szikszai Zsófia, Szikszai János foksabadi lelkész leánya, akivel 1838-ban kötött házasságot. 1861-től 1882-ig töltötte be az egyházmegye esperesi tisztét. 1881-ben a debreceni zsinat tagja. 1892. január 15-én hunyt el. A XIX. század második felének jelentős egyházi írója. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 632–633.

³⁴ HUSZÁR PONGRÁC szilasbalhási közbirtokos, szolgabíró 1819. március 23-án született Szilasbalháson (Veszprém vm.) nemes Huszár Antal és Sárközi Julianna házasságából. 1846-ban vette feleségül Kenessey Johannát, Kenessey József táblabíró és Kaszás Zsófia leányát. A pápai kollégiumi főgondnokság mellett 1866–1873 között a mezőföldi egyházmegye segédgondnoki tisztét is betöltötte. 1874. február 21-én hunyt el Szilasbalháson. Szilasbalási Református Egyház I. sz. (vegyes) anyakönyve. 1774–1849. 200., 268. VI. sz. (halotti) anyakönyve, 49., DPL 1943. 197.

³⁵ PÉCSVÁRADI JÓZSEF „ároni” családban született 1833. március 21-én Bodajkon (Fejér vm.), apja Pécsváradi Gergely lelkész, anyja Hollósi Somogyi Mária, Hollósi Somogyi János lelkész leánya. Tanulmányait 1842–1854 között a pápai Református Kollégiumban végezte. 3 éves iskolatanítóságot követően a mezőföldi egyházmegyében szolgált: segédlelkész Nádasdladányban, Soponyán, Tácon, helyettes Szilasbalháson, ahol 1862-től a gyülekezet megválasztott lelkésze. 1866-ban feleségül vette a töki lelkész, Molnár Lőrinc leányát (1880-ban született Béla fiuk 1910–1949 között a mezőkomáromi gyülekezet lelkésze). TtREL I. 8. d. 5. Tök. 2., 4. d. 6. Bodajk. 15. Csősz. 6. Dég. 5., 6., 7., 8. d. 7. Ígar. 43. 60. d. 8. Lajoskomárom. 19. Mezőszentgyörgy. 19. Mezőszilas. 1., 16., 17. d. 9. Nádasdladány. 2. d. 10. Sáregres. I. 34. II. 44. d. 11. Soponya. 4., 71. Tác. 1., 12. PEIL 1903. 734. (gyászír), LICHTNECKERT 1999. 608., VÁRADY 2000. 165., 169., KÖBLÖS 2006. 282., 294., 329., 388., 391., 619., 905., 914., 949., 952., KRÁNITZ 2012. 174., KRÁNITZ 2013. 407–409 (önéletrajz!).

³⁶ KOVÁCS JÁNOS lelkipásztor Sárkeresztúron (Fejér vm.) 1823-ban született földműves családban. Miután középiskolai és teológiai tanulmányait Pápán elvégezte, a mezőföldi egyházmegyében szolgált. 1859-től haláláig, 1885. január 16-ig igari lelkész. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 708.

Az áttérést az 1844. törvény tette lehetővé,³⁷ amely előírta, hogy a szándékot két tanú jelenlétében „*azon vallásbeli lelkipásztor előtt, kinek egyházi közösségéhez eddig tartozott, nyilatkoztassa ki*”. Négy hét után ezt a nyilatkozatot — ismételtan tanúk jelenlétében — meg kellett erősíteni, „*hogy átmeneti eltökélt szándéka mellett továbbra is megmaradott*”. A szándék kétszeri kinyilatkoztatását a lelkipásztor külön-külön bizonyáglevéllel igazolta. „*Ezen bizonyáglevelék előmutatása nélkül azonban az átmenet meg nem történhetik*.”³⁸

Novothny áttérési szándékát a dégi plébánosnak, Pichardt Károlynak jelentette,³⁹ és erről a lépéséről tájékoztatta egyházi felettesét, Rezutsek Antal zirci apátot is.⁴⁰

Miután Novothny Dégen, Nagy Etelka Simontornyán áttért, 1862. november 4-én Mezőszilason (Fejér vm.) kötöttek házasságot.⁴¹

Bár Novothny eredetileg zongoratanári és francia nyelvmesteri pályát fontolgatott, Horváth Mihály esperes tanácsára mégis a tanári és lelkipásztori hivatal folytatása mellett döntött.⁴²

A továbbiakban mezőföldi támogatói jóvoltából a somogyi egyházmegye esperese, Kacsóh Lajos⁴³ és az egyházmegye gondnoka, Csépán Antal⁴⁴ vették

³⁷ Heiszler József is hivatkozott a törvényre, amikor felszentelése után saját kezűleg beírta az egyházkerületi anyakönyvbe élettrajzi adatait: *Veszprémben. 1849^{ben} az 1844. évi országgyűlés törvényeinek értelmében áttértem*. KRÁNITZ 2012. 82.

³⁸ Az 1844. évi III. törvénycikk a vallás dolgában. 5–11. §. BALOGH–GERGELY 2005. 176–177.

³⁹ PICHARDT KÁROLY dégi plébános 1823. február 1-én született Sümegen (Zala vm.), evangélikus családban. Középiskolai tanulmányait Veszprémben, a filozófia I–II. évfolyamát Szombathelyen végezte. 1847-ben szentelték pappá. 1858-tól haláláig, 1893-ig dégi plébános. PFEIFFER 1987. 839.

⁴⁰ REZUTSEK ANTAL IMRE ciszterci apát 1795. október 25-én született Gyöngyösön (Heves vm.). 1813-ban lépett be a rendbe, 1819-ben szentelték pappá. 1819-től Székesfehérváron, 1827-től Zircen, 1829-től Egerben tanított. Egerben gimnáziumi igazgató és 1832-től perjel is. 1853-tól perjel, majd 1858-tól apát Zircen. 1879. március 28-án hunyt el Zircen. Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholare 1942/43. 40, 196., SZINNYEI 1891–1914. XI. 931–932., BÉKEFI 1896. 369–370., VARGA 2014. 858.

⁴¹ Mezőszilasi ref. egyházközség 5. sz. házassági anyakönyve 1857–1895. 7.

⁴² Horváth Mihály úr azonban arra kért, hogy ne hagyjam el a tanári és egyházi pályámat. *Úgy lón, mit én sohasem bántam meg*. Kastélyosdombó Református Gyülekezet II. sz. vegyes anyakönyve. 287.

⁴³ Kacsóh Lajos tanár, lelkipásztor Karcagon született 1812-ben. Tanulmányait Debrecenben végezte. 1837-től a csurgói gimnázium professzora, 1859-től kisbajomi lelkész. 1855-től egyházmegyei főjegyző, 1859–1864 között esperes, 1874-től egyházkerületi főjegyző. 1877. január 10-én hunyt el. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 651–652.

⁴⁴ CSÉPÁN ANTAL alispán nagybajomi református családban született 1808-ban, apja Csépán József ügyvéd, vármegyei főügyész. Jogot tanult, 1832-ben tett ügyvédi vizsgát. Járási főszolgabíró, 1860-tól megyei másod-, 1865 első alispán. 1845-től a belsősomogyi református egyház-

pártfogásukba: csurgói tanárnak szerették volna megnyerni, viszont ott az adott tanévben üresedés nem volt. Az egyház világi pártfogói a következő évre biztosra ígérték a csurgói tanári alkalmazást, addig megoldották volna a család lakhatását és élelmezését Csurgón. A felkínált lehetőséget nem fogadta el, arra kérte pártfogóit, ha kisebb gyülekezetben is, de állandó jövedelmet biztosító helyhez juttassák. Miután középiskolai tanársága alatt szerzett anyagi tartaléka elfogyott, már saját maga és családja létfenntartását sem tudta biztosítani. Pártfogói segítségével 1862. november 6-án elfoglalta a somogyjádi gyülekezet tanítói állását, ahol 1864-ig szolgált.

A belsősomogyi egyházmegye 1863-ban bekebelezte a segédlelkészek sorába, a különbözőzeti vizsgák utólagos letétele és áttérési bizonyítványa bemutatásának feltételével.⁴⁵ Az 1864. tavaszán Visontán tartott egyházmegyei közgyűlés kezdetén megtörténik „a lelkészi hivatalra fölavatása, 's a' szent szolgálat teljesítésére való kibocsátása” Czibor Mór csurgói rendes tanárral és Barla Szabó József visontai segédlelkésszel együtt.⁴⁶ Még ugyanezen a közgyűlésen exmittálták, és az esperes rendeletéből a jövedelmezőbb hedrehelyi gyülekezetbe helyezték, ahol már segédlelkészi szolgálatot is végzett.⁴⁷ Ugyanebben az évben Pápán a II. lelkészképesítő vizsgát is letette. Az 1864. május 30–június 1. között Pápán tartott egyházkerületi közgyűlésen felszentelték.⁴⁸ Az ekkor felszentelt lelkésztársaival együtt az egyházkerület anyakönyvébe saját kezűleg ő is bejegyezte legfontosabb életrajzi adatait: *Én, Novottny Alajos születtem 1834dik év július 28^{dikán} Madunicon Nyitra vármegyében római katolikus szülelktől. Gymnasialis iskoláimat Nagyszombatban, Nyitrán és Egerben végeztem, ahol is a zirci cisterci rendbe 1853dikban bevéttem. Theologiai tanulmányaimat a bécsi Pázmán intézetben és Egerben, a papnöveldében végeztem, melyek végeztével a rendbe felešküdtettem és presbytherré ordináltattam. Mint felszentelt szerzetes Egerben és Fehérvárott tanári pályán működtem 4 évig. 1862dik év augusztus hó 17dikén Szilason, Veszprém megyében a helvét hitvallású egyházba fölvétetni magamat bejelentettem. A véghez ment transitus után tekintetes Csepány Antal belső somogyi segéd gondnok, nagytiszteletű Kacsóh Lajos esperes urak pártfogásával a belső somogyi egyházmegyébe, mint tanító*

megye világi főjegyzője, 1860–1878-ig az egyházmegye segédgondnoka. 1903. augusztus 22-én hunyt el. SZALAI 2014. 14–15., PALLÓS 2021. 389–400.

⁴⁵ DREL II. 138. a. 6. 1863. márc. kgy. 636.

⁴⁶ DREL II. 138. a. 6. 1864. márc. kgy. 681.

⁴⁷ DREL II. 138. a. 6. 1864. márc. kgy. 698.

⁴⁸ DREL I. 1. a. 1864. máj. kgy. 1.

*bekebeleztettem 1862. november hó 6dikán. 1863dikban csökli gyűlésen, mint candidatus theologiae bevéttem, a tractuális papi vizsgát [lettettem] Visontán 1864. május hó 29dikén (Helyesen: március 1-én!). 1864dik év május 29-én a főtisztelendő kerületen átmenvén a papi vizsgán május 30dikán felszenteltetem.*⁴⁹ Az 1865. évi nagybajomi közgyűlésen bemutatta áttérési okmányait is.⁵⁰

Hamarosan a kisasszondi gyülekezet hívta meg őt lelkésznek, miután a presbitérium megemelte a fizetést, és ezzel biztos megélhetést tudott nyújtani számára. A megegyezést hosszabb anyagi jellegű vita előzte meg.⁵¹ 1870-től Kisasszond rendes megválasztott lelkésze. Lelkeszi pályája a kastélyosdombói lelkészválasztásig nyugalomban folyt.

A belsősomogyi egyházmegye lelkészi közössége is méltányolta lelkészi és közéleti működését: 1875-ben egyházmegyei aljegyzővé,⁵² 1879-ben főjegyzővé,⁵³ 1894-ben tanácsbíróvá választotta.⁵⁴ 1876-tól Kutason, majd 1878-tól haláláig, 1924-ig a kastélyosdombói gyülekezet megválasztott lelkipásztora.

Családja is mélyen beágyazódott a helyi társadalomba.

Gyermekei: első gyermekük, Ágoston Alajos János 1861. február 13-án született Székesfehérváron.⁵⁵ Novothny Ágoston 1871/72. tanévben a kaposvári Állami Gimnázium, 1872-től a csurgói Református Gimnázium, az 1877/78. tanévben a debreceni Református Gimnázium tanulója. Németladon, majd 1891-től Gyöngyösmelléken lett jegyző. 1887. március 15-én kötött házasságot Kiss

⁴⁹ DREKK O. 394t. 142., KRÁNITZ 2012. 183.

⁵⁰ *Tiszteletes Novothny Alajos volt Zirc-ciszterci áldozár áttérési okmányai bemutatattván felolvastattak. Tudomásul vétetik 's az irattárba áttétetni rendeltetik.* DREL II. 138. a. 7. 1865. márc. kgy. 62. A belsősomogyi egyházmegye 1860-as években keletkezett, jelenleg Pápán őrzött és alapszinten rendezett, hiányos levéltári iratanyagában nem találhatóak Novothny iratai.

⁵¹ *Novothny Alajos segédlelkész és hedrehelyi tanító úr azon esetben, ha a kisasszondi helyettes lelkészi állomásra rendeltetnék, kijelenti, hogy a nagytiszteletű Consistorium határozatának engedelmeskedni fog, azonban kegyes figyelembe kéri vétetni, hogy jelenlegi állomása kétannyi jövedelemmel van összekötve, s miután Kisasszondon semmi gazdasági épület nincs, s így kénytelen volna csekély számú lábas jószágát eladni: ezen okoknál fogva magát a hedrehelyi tanítói állomáson továbbra is meghagyatni kéri.* DREL II. 138. a. 7. 1869. márc. kgy. 306.

⁵² Az egyházmegyei aljegyzőre leadott 60 érvényes szavazatból 27-et, a legtöbbet kapta. DREL II. 138. a. 1875. aug. kgy. 25 (59. sz.).

⁵³ A főjegyzői tisztségről 1890-ben lemondott. DREL II. 138. a. 1879. márc. kgy. 8 (5. sz.). 1890. júl. kgy. 14 (87. sz.).

⁵⁴ A tanácsbírói hivatalba az egyházmegye 1894 márciusában Csokonyában tartott közgyűlésén iktatták be. DREL II. 138. a. 1894. márc. kgy. 22–23 (4. sz.).

⁵⁵ *A gyermek törvénytelen (illegitim), anyja Adelheid Nagy, hajadon, R.C. Keresztapja Zsidák Ágoston, keresztanyja Barabás Rozália; 1862. november 4-én bekövetkezett házasság által törvénytessé. „Atyja” Novothny Alajos. Székesfehérvár–Felsőváros római katolikus születési anyakönyv 8. kötet. 173–174.*

Margittal, Kiss Bálint gyöngyösmelléki lelkész leányával,⁵⁶ aki 1869. június 6-án született Gyöngyösmelléken.⁵⁷

Második gyermekük, Ernő Dezső Lajos 1862 május 29-én született Egerben, egyhetes korában, 1862. június 5-én elhunyt.⁵⁸

Ilona lányuk 1864. január 20-án született Somogyjádán.⁵⁹ 1884. április 5-én házasságot kötött az abádszalóki származású Már Károly lelkésszel.⁶⁰ 1892. március 7-én született Irma lányuk,⁶¹ aki 1916. június 20-án házasságot kötött Kastélyosdombón Halász Sándor lelkípásztorral.⁶²

⁵⁶ KIS BÁLINT lelkész 1838. január 1-én született Patán (Somogy vm.), apja nemes Kis Bálint számtartó, anyja Varga Mária. Középiskolai tanulmányait Csurgón, Pécsen és Pápán végezte, a teológiát Pesten 1855–1859 között. Többévi segédlelkészi szolgálat után 1866-ban szentelték. 1868-tól haláláig, 1888. november 18-ig gyöngyösmelléki lelkész. DREL I. 1. u. Gyöngyösmellék. 120., 121., 123–124., 125., 126., 163. Hobol. 23. Kálmánca. I. 7. Somogynagybajom. 2–3. Szenna. I. 2. IV. 12. TtREL I. 8. d. 3. Lovasberény. II. 17. d. 6. Csurgó. 57. d. 8. Komlósd. 7. d. 10. Pettend. II. 21. BELICZAY 1955. 218., KÖBLÖS 2006. 333., 339., 343., 346., 672., 689., 951., KRÁNITZ 2012. 188. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 297. CD Csurgó. CD Pápa. Patai református egyházközség II. sz. születési anyakönyve, 286.

⁵⁷ DREL I. 1. u. Gyöngyösmellék. II. 121, 123. Kastélyosdombó. II. 15., NEMÉNYI 2010. 145., 203. (1871. szeptember 28-án íratta be apja a csurgói gimnáziumba!), 217., 221–224. Kaposvári Állami Gimnázium értesítői. 1871/72. 12. Csurgói Református Gimnázium értesítői. 1872/73. 9. 1874/75. 8., 11. 1875/76. 11., 17. 1876/77. 13. 1877/78. 22., Debreceni Református Gimnázium értesítői. 1878/79. 33.

⁵⁸ A gyermek törvénytelen, keresztanya Cziller Terézia. Eger római katolikus keresztelési anyakönyv 13. kötet, 399.

⁵⁹ DREL I. 1. u. Nemeskissfalud. II. 29., NEMÉNYI 2010. 185–186., 219. Somogyjádi Református Egyházközség II. sz. vegyes anyakönyve. 1841–1886. 88. Keresztzülei: Zuzman József kaposvári polgár, Csire István csoknyai lelkész, Nagy Albert jádi lelkész, Szomju István eddei tanító, Huszár Pongrácz és Zsidák Ágoston (Krassó megyei főorvos) házastársaikkal.

⁶⁰ MÁR KÁROLY 1852. június 10-én született Abádszalókon (Jász–Nagykun–Szolnok vm.). Debrecenben végzett sikeres tanulmányok után a belsősomogyi egyházmegye gyülekezeteiben végzett segédlelkészi szolgálatot. 1882-ben szentelték fel, 1885-től 1899. július 26-ig, haláláig zselickissfaludi lelkész. DREL I. 1. u. Böhönye. 13. Csököly. 11. Gige. 15., 16., 17., 18., 58. Gyöngyösmellék. 137. Hedrehely. I. 3. Kaposvár. 2). Kastélyosdombó. II. 15. Magyaratád. 15. Magyarlad. IV. 54. Nemeskissfalud. I. 3. II. 29. Pata. 18. Somogyviszló. II. 12. Szenna. II. 7. V. 42. Zselickissfalud. II. 4–5., 8. TtREL I. 8. d. 6. Csurgó. 58. d. 8. Magyarújfal. 2. Merenye. I. 2. d. 9. Nemesdéd. 75., 105. d. 10. Pettend. I. 1. d. 11. Zselickissfalud. I. 4. II. 4–6, 8. FÁBIÁN 1906. 38. SZABÓ 1929. 79., 254., 361., 418. BECK 1935. 32 (Pettenden 1879–1881 között, Zselickissfaludon 1889-ig szolgált!). KOVÁCSY 1968. 7. KRÁNITZ 2012. 219. Tiszaabád Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve 1824–1860. 92.

⁶¹ DREL I. 1. u. Kastélyosdombó. II. 15. Zselickissfalud. II. 4.

⁶² HALÁSZ SÁNDOR lelkész jegyzői családban született Basalban (Somogy vm.) 1888-ban. Tanulmányait Pápán végezte, segédlelkész Barabásszegen, Szentgálon, 1915–1916 között Nagybajomban. 1916-tól Brekinszán, 1925-től Maradékon, 1926-tól Kórógyon szolgált. 1927-ben hunyt el.

A következő két gyermekük rövid ideig volt életben: Kálmán 1867. április 11-én született Hedrehelyen, 4 napos korában, április 15-én elhunyt;⁶³ Mária, aki 1869 augusztus 11-én Kisasszondon született, 15 hetes korában halt meg, november 29-én.⁶⁴

Lányuk, Jolán Róza 1870. október 10-én született Kisasszondon.⁶⁵ 1892. május 17-én Kastélyosdombón házasságot kötött Bódis Béla tanítóval.⁶⁶

Hetedik gyermekük, Ida Etelka 872. szeptember 11-én szintén Kisasszondon született.⁶⁷ Férje Elekes Sándor tanító, akivel 1896. április 8-án kötött házasságot.⁶⁸ Négy fiuk született, akik közül hárman (Jenő, Béla és Gyula) csurgói középiskolai tanulmányok után községi jegyzői hivatalt vállaltak: Jenő Felsőszentmártonban, Béla Toponáron, Gyula Barcsen.⁶⁹ Kálmán fiuk a csurgói gimnáziumi tanulmányok után Pécsen, a püspöki tanítóképzőintézetben elemi

⁶³ DREL I. 1. u. Hedrehely. II. 1–2., 7. NEMÉNYI 2010. 194. Hedrehelyi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve 1853–1876. 58.

⁶⁴ DREL I. 1. u. Kisasszond. 13., 14. Kisasszondi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve 1869–1958. 2–3.

⁶⁵ DREL I. 1. u. Kisasszond. 13., 14. Kisasszondi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve 1869–1958. 2–3.

⁶⁶ BÓDIS BÉLA tanítói és lelkési családban született 1867-ben Vásárosbécen. (Tanítói család: apja, Bódis János egyházasrádóci származású tanító. Testvére, Bódis Béla szintén tanító. Lánytestvérük, Bódis Ida Darab Lajos lelkész édesanyja. Lelkészi család: anyja, Komjáthy Terézia anyai ágon Szentesi Sámuel lelkész unokája). Gárdonyban, Magyarlukafán, 1893-tól Vajszló, 1905-től pedig Budapesten tanított. 1944. augusztus 4-én hunyt el. DREL I. 1. u. Kastélyosdombó. II. 15. Kisasszond. 13. TtREL I. 8. d. 9. Nemesdéd. 111. KOLTAI 1939. 151. KRÁNITZ 2013. 799. Vásárosbéci Református Egyházközség kereszteleési anyakönyve 1854–1895. 31. GÜTHY 1909. 474., Gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/348913#> [Letöltés: 2025. március 16.] – Kaposmérő–Kaposújlaki Református Egyházközség I. sz. vegyes anyakönyve, 298.

⁶⁷ DREL I. 1. u. Kastélyosdombó. II. 15. Kisasszond. 13–14. KRÁNITZ 2013. 799. Kisasszondi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve, 1869–1958. 8–9.

⁶⁸ ELEKES SÁNDOR Kissolymos községben (Udvarhely vm.) született 1865. június 7-én, apja Elekes Sándor földbirtokos, anyja Kovács Anna. 1894-től Kastélyosdombón tanított. 1949-ben, 84 éves korában hunyt el. DREL I. 1. u. Kastélyosdombó. II. 15. Kisasszond. 14. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GPT7-6J?view=index&action=view&cc=1452460>.) Gyászjelentés: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/243454#>

⁶⁹ Az unokák generációjában is megjelenik a lelkészi család leszármazottjával kötött házasság: Elekes Gyula (Novothny lelkész unokája) 1936. április 14-én Kaposváron házasságot kötött Matolcsy Lenkével (1917. február 20-án született Kaposváron, apja Matolcsy József Sándor adóhivatalnok, anyja Péter Lenke), Matolcsy József kutasi lelkész dédunokájával. Matolcsy József Sándor Matolcsy József ügyvéd és Szobovich Gizella fia; Matolcsy József ügyvéd Matolcsy József kutasi lelkész és Erős Ágnes fia, aki 1851. február 4-én született Kutason. apja a helybeli lelkész, anyja Erős Ágnes, Erős József (2.) lelkész leánya. DREL I. 1. u. Pata. 7. TtREL I. 8. d. 10. Somogykutas. 14. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9PB9-43H?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6VBC-Q2MB&action=view&cc=1452460&lang=hu&groupId=M9SD-FM2>

iskolai tanítói oklevelet szerzett. Drávagárdonyban, Törökszentmiklóson és Szigetváron tanított.

A gyermekek keresztszüleinek személye egyrészt jól illusztrálja azt a családi és kapcsolati hálót, amely átszötte a belsősomogyi református egyházmegye lelkészi társadalmát és Somogy vármegye tisztviselői rétegét; másrészt hatásosan szemlélteti a Novothny lelkészcsalád sikeres beilleszkedést a helyi református művelődési tömb meghatározó famíliái közé.

A dunántúli református közéletet meghatározó kis- és középnemesi családok rokoni kapcsolati hálójáról részletes képet adnak Köblös József családtörténeti tanulmányai.⁷⁰ A XVIII. századi református közélet meghatározó famíliái tudatos rokoni kapcsolatépítésre törekedtek, aminek eredményeképpen erős családi kapcsolati háló épült a Sándor, Torkos, Szombati Cseh, Pázmándy, Pálfi, Csuzi Cseh, Laki, Eöry, Mórocz, Tuba, Horváth Margavics famíliák között.⁷¹ A református közélet meghatározó képviselőiről, az isákfalvai Sándor és az Őrség vidékéről származó szentgyörgyvölgyi Zsoldos család pápai ágáról Bauer Marcell közölt hiánypótló írásokat.⁷² A Nobilitas című folyóiratban közölt nemesi származású lelkészcsaládok családfái is igazolják: egy-egy kisebb térségben több prédikatori család is kapcsolatban állt egymással és a világi elitel.⁷³ A református kisnemesség élete szorosan összefonódott a helybeli

⁷⁰ A szerző a pápai református gyülekezet vallásszabadságáért „*tollal vívott háború*” kutatása során az Eöry, Eöry Pordán és Eöry Szabó vezetéknévet viselő családok szövevényes rokoni kapcsolataiban keresett eligazodást. A családtagok pályafutása egyértelműen bizonyítja, hogy a rokoni kapcsolatrendszer mellett az iskoláztatásnak meghatározó szerepe volt. A református kollégiumi, majd jog-, illetve bel- és külföldi teológiai akadémiai tanulmányoknak és egyéni tehetségüknek köszönhetően egyre magasabb világi és egyházi pozíciókat töltöttek be a helyi egyház, majd az egyházmegye és a dunántúli egyházkerület életében. KÖBLÖS 2010a. 1–64., KÖBLÖS 2010b. 227–292.

⁷¹ A nemesi származású lelkészcsaládok kutatásában elsődlegesen a Nagy Iván, Kempelen Béla, Daróczy Zoltán és Szluha Márton által összeállított sorozatok használhatóak.

⁷² A szerző a családkutatók széles táborához hasonlóan „céhen kívüli” történész, ez elsősorban forráshasználatukban, a nem megfelelő hivatkozások miatt a közölt adatok visszakeresése sokszor nehézségbe ütközik. BAUER 2018., BAUER 2020. 103–128.

⁷³ A *Nobilitas* a Magyar Történelmi Családok Egyesületének Gudenus János József szerkesztésében 2005-től megjelenő kiadványa. Jellemzően a közölt családfák valamely családtag, leszármazott aprólékos munkájának eredményei. A Szikszay családról a 2007., 2008., 2009., 2010., az alistáli Lakyról a 2019., a sajókeresztúri Tuba család tagjairól a 2022. évi számaiban találunk értékes információkat. Nobilitas 2007. 206–221. 2008. 2047–300 (Pótlás). 2009. 271–274 (Pótlás). 2010. 228–290 (Pótlás és Keck család). 2019. 152–157. 2022. 270–298. – Jellemzően hiteles, korábban nem ismert információkkal egészítik ki a nemesi családok lelkészi tagjainak életrajzeit. A dunántúli református egyházkerület 1761–1849 közötti szolgáló lelkészeinek adatait ismertető kötet bevezetőjében a szerkesztők külön is köszönetet mondtak azoknak a kutatóknak, akik adataikkal kiegészítették, pontosították az általuk összeállított adatsorokat. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 13.

gyülekezet mindennapjaival: mint presbiterek részt vettek irányításában, fiaikat is gyakran adták tanulni a környékbeli kollégiumba, hogy később megbecsült egyházi vagy világi tisztséget töltsenek be.⁷⁴

A gyermekek keresztszülei között találjuk a környékbeli uradalmak tisztartóit: Heffner Józsefet, Benkő Jánost, valamint Huszár Pongrác szilasi földbirtokos (a mezőföldi református egyházmegye segédgondnoka, a pápai kollégium főgondnoka) testvérének, Huszár Antalnak özvegyét, Sárközy Julianna kiskorpádi földbirtokost, nádasy Sárközy Vince földbirtokost és feleségét, Huszár Jankát,⁷⁵ a szilasbalhási közbirtokos Huszár Pongrác és Kenessey Johanna leányát, Huszár Antal testvérét; nádasy Sárközy Titusz helybeli földbirtokost, feleségével Zsoldos Idával, Zsoldos Ignác jogtudós, MTA tag lányával.

A keresztszülők között két jellegzetes példát találunk az ún. „ároni házak” összefonódására: Csire István mezőcsokonyai lelkész felesége, Matolcsi Zsófia révén rokonságban állt a Matolcsi, a Kossa, a Lácza Szabó, a Füredi, a Bíró, a Kecskeméti, a Magyar és a Kovács lelkészcsaládokkal is;⁷⁶ Mosonyi Sándor rektor szintén felesége, Verbai Mária és gyermekei révén rokoni kapcsolatba került a Verbai, Sarkadi, Nagy, Barla Szabó, Héjas és Körmendi családokkal.⁷⁷

⁷⁴ KÓSA 2001. 263–264.

⁷⁵ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-BHKB-D?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6N3H-LT6S&action=view&cc=4133831&lang=hu&groupId=M94L-Y3K> (Letöltés: 2024. november 20.)

⁷⁶ Matolcsi Zsófia Matolcsi Sándor (2.) lelkész és Lácza Szabó Karolina leánya. Matolcsi Sándor (2.) lelkész Matolcsi Sándor (1.) lelkész és Kossa Mária fia. Kossa Mária a gyüdi lelkész, Kossa Dániel lelkész leánya. Kossa Dániel lelkész Kossa István hircsi lelkész és Somogyi Rebeka fia. Matolcsi Sándor (1.) lelkész Matolcsi Pál és Füredi Anna, Füredi Gergely lelkész fia. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 711., 754–755. Láca Szabó Karolina Láca Szabó Zsigmond nagycsepelyi lelkész és Magyar Zsófia leánya. Láca Szabó Zsigmond lelkész apja a pápai professzor, Láca Szabó József, anyja Kecskeméti Katalin, Kecskeméti Zsigmond (2.) lelkész leánya. Magyar Zsófia Magyar Mihály mezőtúri lelkész leánya. DREL I. 1. u. Alsósegesd. 11. Somogynagybajom. 4. Tótszentgyörgy. 15. Sárospataki koll. akv. TiREL K. e. I. 1. 60. TtREL I. d. 2. Kapoly. 3., 48. d. 3. Nagycsepely. 1, 5–6. d. 10. Pápa. 212. KÖBLÖS 2006. 209., UGRAI 2012. 81. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 737. A bogyoszlói (Bihar vm.) származású kutasi lelkész, Kovács József (5.) felesége szintén a gyüdi lelkész, Kossa Dániel leánya volt, Kossa Julianna, aki Kossa Mária, Matolcsi Zsófia nagyanyjának testvére. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 711.

⁷⁷ Verbai Mária Verbai István (1.) lelkész és Bekő Katalin leánya. Testvére, Verbai István (2.) lelkész Sarkadi Károly lelkész leányát, Sarkadi Juliannát vette feleségül. Sarkadi Károly felesége Nagy Julianna, Nagy János (8.) lelkész leánya volt. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 788., 866., 1049. – Héjas Károly rinyakovácsi, bolhási lelkész Mosonyi Sándor és Verbai Mária Mária nevű leánya. Kálmáncsai Református Egyházközség II. sz. vegyes anyakönyve, 1829–1873. 60. Barla Szabó Károly Mosonyi Júlia Emiliát vette feleségül Csurgón 1876. május 18-án. Hedrehelyi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve, 1853–1876. 21. Fiuk, Mosonyi Sándor Körmendi Erzsébetet, Körmendi Sándor (4.) lelkész leányát. DREL I. 1. u. Alsósegesd. 2. Gige. 57., 58. Gyöngyösmellék. 160. Hedrehely. II. 5., 6. Hetes. II. 4. Kadarkút. 5., 15. (1940 szeptemberében hunyt

Novothny Alajos életútja ritka példa a református lelkesi társadalom nyitottságára. Katolikus szerzetesi és tanári háttérrel integrálódott a református közösségbe, ahol nemcsak szolgált, hanem meghatározó szerepet is betöltött. Családja révén a református művelődési tömb részesévé vált. Önéletrajza nemcsak egyéni életút, hanem hiteles tükre a korszak egyházi és társadalmi viszonyainak is.

Aki ez életrajzot olvassa, ne ütközzék meg, hogy ily részletesen írtam le egyéni, családi ügyeimet. Így írtam azért, hogy mi küzdelmembe került, mint szerzetesnek átlépni a protestáns egyházba. Igen, mondja az olvasó, csak az áttérésnek rugója egy nő volt, s nem a lelki vallási meggyőződés. Hát igen, de én arról nem tehetek, hogy nem követhettem e tekintetben Luther Mártont, ki csak áttérése után vette el Bora Katáját, az én jegyesem választása megelőzte az áttérést, sőt az eredményezte azt. A lényeg ugyanaz, habár a sorrend más, és csak az a kérdés, hogy ez érdekből felvett más felekezet érdekeit miképp szolgáljuk: azok vagyunk-e, kiknek lennünk kell? És már itt határozottan mondhatom, hogy én, úgy nőm — lélek szerint — reformátusok vagyunk, azzá neveltük gyermekeinket is, s adtunk azokban lelkes tagokat az egyháznak.⁷⁸

* * * * *

---

el!). Kaposvár. 6. Kálmánca. I. 6–7. Magyaregres. I. 5., 9. II. 1. Nagykorpád. 9. TtREL I. 8. d. 6. Csurgó. 9, 77. d. 8. Merenye. I. 2. d. 9. Nemesdéd. 70., 105.

⁷⁸ Kastélyosdombói Református Gyülekezet II. sz. vegyes anyakönyve, 1826–1867. 287.

Novothny Alajos időskori arcképe

MELLÉKLET

1.

Novothny Lajos önéletrajzi és egyházközség-történeti jegyzetei

Novothny Alajos életpályája példázza, hogyan tud egy katolikus szerzetesi és tanári múlttal rendelkező személy teljes értékű tagjává válni a református lelkészi társadalomnak. A dokumentum részletesen bemutatja áttérésének okait, körülményeit és következményeit, kiemelve, hogy bár döntését személyes kapcsolat – későbbi felesége – motiválta, hivatásában és hitéletében meggyőződéses reformátussá vált. Lelkészi tevékenysége során több gyülekezetben is szolgált, elnyerve a közösség és az egyházmegye megbecsülését. Életútja révén betekintést nyerünk a XIX. századi református közösségek szerkezetébe, a református „művelődési tömb” belső dinamikáiba, valamint a korszak egyház–társadalom viszonyába. Novothny példája azt is igazolja, hogy még a legmerevebbnek tűnő kulturális és felekezeti határok is átjárhatóvá válhatnak, ha azokat hiteles elhivatottság, emberi kapcsolatok és közösségi szolgálat hidalja át.

EMLÉKEZET OKÁÉRT – NÉHÁNY SZÓ AZ EGYHÁZTÖRTÉNETHEZ.⁷⁹

A dombó–gárdonyi gyülekezet legrégibb anyakönyvében, mely 1786-ban kezdődik, Sarkadi István lelkész⁸⁰ hihető szóhagyomány alapján igen szép adatokat hagyott hátra pro memoria az egyház történetére vonatkozólag. Nagy kár, hogy utódai ez adatokat nem bővítették oknyomozólag, s egyszersmind saját tapasztalataikat nem jegyezték be, melyekből az utókor tudomást szerezne az itteni egyházi életről, a gyülekezet szellemi s anyagi állapotáról, s egyúttal a lelkészek működéséről. is.

Sarkadi 1822–1841 közt írhatta jegyzeteit, s ettől kezdve mit sem tudunk az egyházzal egész 1878-ig, amidőn is az akkori lelkész, Héjas Zsigmond úr,⁸¹

⁷⁹ Kastélyosdombó Református Gyülekezet II. sz. vegyes anyakönyve, 1826–1867. 279–297.

⁸⁰ SARKADI ISTVÁN református lelképásztor Hódmezővásárhelyen (Csongrád vm.) született 1777. május 13-án. Középiskolai és teológiai tanulmányait Hódmezővásárhelyen, Debrecenben és Pápán végezte. Segédlelkészi és lelkészi szolgálatot a dunántúli egyházkerület belső-somogyi egyházmegyéjében végzett: 1822–1841 között volt dombói lelkész. 1853. augusztus 17-én hunyt el Hetesen. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 708–709.

⁸¹ HÉJJAS ZSIGMOND református lelkész 1844. december 24-én született Kadarkúton (Somogy vm.), tanítói családban. A középiskolát Curgón és Pápán teológiai tanulmányait szintén a pápai kollégiumban végezte. 1877–1878 között szolgált Kastélyosdombón, majd 1878-tól nyugalomba vonulásáig, 1931-ig a komlósi gyülekezet lelképásztora volt. 1933. január 13-án hunyt el. DREL I. 1. u. Alsósegesd. 2., 12. Erdőcsokonya. 10. Gige. 57. (1852. decemberében gigei segédlelkész!).

hihető, midőn innen Komlósdra ment, utolsó napjaiban hagy jegyzeteket maga után.

1883-ban alulírt jegyeztem be fontos adatokat ama régi könyvbe, melyek a Sarkadi-féle bejegyzést teljesen elvetik az egyház eredetére, s illetve múltjára nézve, s hiszem, ez adatok hitelesebbek, mint amazok, habár egy barát, Fuxhoffer tollából erednek is.⁸²

Hagyjuk azonban a régi dolgokat, úgy hiszem, sokkal érdekesebb lesz, ha az egyház beléletéről hagyunk jegyzeteket az utókorra. S szándékom nekem, hogy őszintén s igazi történeti hűséggel leírjam az egyház életét, mielőtt Isten akaratából a másvilágra költözném, mi már nem lehet messze, mert midőn e sorokat írom, 1895. április 29-én — Isten kegyelméből — 61 éves vagyok.

Ha voltak valamely egyháznak zivataros napjai és évei beléletében, úgy ezekből bő rész jutott Dombó-Gárdonyinak!

Egyrészt ezeknek oka az egyesülés, mely amily szép elvben, épp oly nehéz a gyakorlati életben. Amit Dombó akart, azt ellenezte Gárdonyi, és viszont. Úgy, hogy e két testvér folytonos súrlódásban volt egymással, s ma sem különb a helyzet a réginél. Hogy ily viszony és helyzetben mi sorsa lehet a lelkésznek, nem szükség elmondani, hátha be tudjuk még általában a szigetvári vidék népének kielégítő anyagi létét, és az ebből folyó kevélységet, bizony elmondhatjuk, hogy a lelkésznek a pastoralis cura⁸³ egész prudentiáját⁸⁴ kell elővennie, hogy helyén megállhasson.

Másrészt igaz az is, hogy 1841-től kezdve hosszú időn át — meg kell vallani — igen gyarló egyéniségek, mint rendes, úgy helyettes lelkészek kezében volt

---

Gyöngyösmellék. 123., 124., 126. Hedrehely. I. 3. Kastélyosdombó. I. II. 14. Magyarlad. II. 15. IV. 36. Nagykanizsa. A4. Nemeskísfalud. II. 28. Vásárosbéc. 17. Zselickisfalud. II. 10. (1870-ben szennai segédlelkész! A szennai lelkésznévsorban nem szerepel a neve!). TtREL I. 8. d. 6. Csurgó. 9. d. 7. Kaposszentbendek. 1. d. 8. Komlósd. 1, 7–8., 12. d. 10. Pettend. I. 1. II. 21. Rinyakovácsi. II. 15. SZABÓ 1929. 172., 174., 207., 254., BECK 1935. 25., KRÁNITZ 2012. 200., CZIPPÁN 2017. 104., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018b. 309. CD Csurgó.

⁸² FUXHOFFER DAMIÁN Szent Benedek-rendi áldozópap, 1741. január 11-én született Jákon (Vas vm.), 1759-ben tett fogadalmat, 1766-ban szentelték fel. Az aszófői plébánia plébánosa és alesperes, majd Tihanyban szolgált. 1814. április 19-én hunyt el. Monasteriologia regni Hungarariae... című munkája 1903-ban jelent meg Veszprémben. SZINNYEI 1891–1914. III. 861–862 (Aszófői szolgálata után, mint spirituális, Pannonhalmás működött, ott is hunyt el!). BERKÓ–LEGÁNYI 1986. 12. (V 8. sz.)

⁸³ cura pastoralis (lat.) = lelkipásztorkodás, lelkigondozás

⁸⁴ prudentia (lat.) = ismeret, jártasság, okosság

letéve az egyház vezetése. Az egy Halka Sámuel rendes,⁸⁵ Barakonyi helyettes⁸⁶ és Héjas rendes lelkészt kivéve. Ez az oka, hogy az egyházi élet pangott, s a nép csaknem egészben megvonta tiszteletét lelkipásztoraitól, mert semmi tisztelni valót nem látott azokban.

Sajátszerű viszonyok voltak ez időben általában az egész szigetvári vidéken. A világi urak, még pedig a hatóságokból is, ledér életet folytattak... Ezek magokkal ragadták a lelkészeket is nagyrészt. Folyt a könnyelmű élet, a pezsgős poharak közt vígan, s ezzel vermet ástak önmagok hatásköröknek, tekintélyüknek, oda vetve a kormányzat gyeplőjét a szájhősöknek.

Én Kutasról lettem megválasztva Dombóra, s híriben tudva az egyház életét, vonakodtam elfogadni a meghívást, félve a jövőtől. Egy lelkésztársam azonban oly drasztikusan nyilatkozott előttem: méltó okod van az aggodalomra, mert ismerve ez egyház beléletét, csak azon csodálkozom, hogy még eddig magát a templomot is nem alakították át kocsmává, annyira el vannak sülyedve, de azért menj Dombóra, szelíd, csendes modoroddal csinálj ott eklézsiát, s magadnak nyugodalmas életet!

S e megjegyzés igaz volt! A parochiális házon Bachus és Venusnak⁸⁷ áldoztak... Az evangéliumi szó megromlott, annyira, hogy még a katedra is megferőtztetett, az isteni tisztelet megszenteltségtelenítetett!

A hagyomány iszonyú történeteket beszél arról az időről, melyek mind igazak! Sajnos!!

⁸⁵ HALKA SÁMUEL lelkipásztor 1817. február 2-án született Kocson (Komárom vm.), földműves családban. Miután Komáromban és Pápán elvégezte középiskolai és teológiai tanulmányait, a csurgói gimnázium tanárának választották meg. 1854. Kastélyosdombón, 1865-től Kadarkúton lelkészként szolgált. 1886-ban Kadarkúton hunyt el. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a.

⁸⁶ BARAKONYI KRISTÓF 1849. március 15-én Ötvöskönyiben (Somogy vm.) született lelkész családban: apja Barakonyi Kristóf lelkész, anyja Dankházi Zsuzsanna, Dankházi Ferenc tanító leánya. Középiskolai és teológiai tanulmányait Csurgón, Sopronban, Kecskeméten, majd a pesti teológiai akadémián végezte. 1875-ben volt Kastélyosdombón helyettes lelkész, majd 1879-től Böhönyén, 1884-től pedig Homokszentgyörgyön szolgált megválasztott rendes lelkészként. 1898–1901 között a belső-somogyi egyházmegye esperesi tisztségét is betöltötte. 1926-ban nyugalomba vonult, Kaposvárra költözött, ahol 1934. december 22-én hunyt el. DREL I. 1. u. Böhönye. 4. Csökölly. 10., 11. Galambok. 6. Gige. 57. Görgeteg. 16. Homokszentgyörgy. 3–4. Istvándi. 40. Kaposvár. 6. Kastélyosdombó. I (Borahunyi!). Kisasszond. 1., 14. Kisbajom. 5. Magyarlad. IV. 2. Nagykanizsa. A3, A7. TIREL I. 8. d. 4. Som. 5. d. 10. Rinyakovácsi. II. 14., 16. SZABÓ 1929. 76., 340., KÁDÁR 1931. 25., BECK 1935. 15., BELICZAY 1955. 204., ZOVÁNYI 1977. 65., POMOTHY 2000. 27., DPL 1934. 227., CZIPPÁN 2017. 103.

⁸⁷ Bacchus és Venus a római mitológia alakjai: Bacchus a bor és a mámor istene, Venus a szerelem istennője.

Csoda-e, hogy a gyülekezet népe látva lelki vezérei feslett életét, a vallási, erkölcsi élet homályba borult sokak lelkeiben, a templom csak olyan helyé lőn, hol úrnaponként csak ruháikat mutatták be. A lelki épület semmi, a parókia bűntanya, hol aljas szolgálok vitték a szerepet, ... bizony szomorú idők voltak ezek. Nem csoda, hogy midőn itt megválasztattam, egy lelkész társam azt mondotta nekem: ne menj oda, mert ott nem tisztelik a papot, s mint mondotta: le sem köpik...

A gyülekezet népe ahány családból állott, ugyanannyi pártot képezett. Azok, kik a papok és tanítók gyengeségeit felhasználva velők egy hajóban eveztek, bőven részesülvén az ételek és italokban, a belső személyekkel tartottak. A még komoly gondolkodásúak azonban panaszokkal keresték fel az egyházmege esperesét, jártak gyűlésről gyűlésre, nem különben különféle kiküldetésű bizottságok jelentek meg a gyülekezetben, hol a lelkész, hol a tanító, hol az egyház tagjai elleni ügyekben.

De nem folytatom tovább a szomorú idő leírását, csak annyit jegyzek meg, hogy Dombó-Gárdonyt úgy, mint ezt az egész szigetvári vidéket a papok, tanítók és világi urak rontották meg gonosz, erkölcstelen magaviselettel.

Pedig, én Istenem, mekkora életképesség van e népben, s mennyi jóra való hajlandóság. Bizonyítja azt azon szép eredmény, mely a felébredés óta nyilvánul a népben: a családok kibékültek, a templomok népesednek, az Úrvacsorával élők szaporodnak, a vadházasságok ritkulnak, s itt mellesleg említem meg, hogy mikor ez egyházba jöttem, volt itt 18 pár törvénytelenül együtt élők, ma van 2! A nép hagyja magát vezetni, tiszteli papját, tanítóját. Szóval új világ, új élet van a gyülekezetben nemcsak itt, hanem a vidéken is.

A jó Isten adja meg, hogy ez így tartson mindig!

Ennyit láttam jónak s szükségesnek megjegyezni az egyház beléleletéről.

Érdekes és mondhatom, unicum a maga nemében az én itteni megválasztásom, de mielőtt ezt egész részletesen leírnám, a lehető rövid vonásokban írom le életem történetét, mert az szoros összeköttetésben van megválasztásommal, mint alább látni fogjuk.

1834. évi július hó 28-án születtem Nyitra megyében, Madunic községben, hol atyám jegyző és tanító volt.⁸⁸

---

⁸⁸ Apja, Novothny Ferenc 1808-ban született Ószombaton (Sobotiste, Nyitra vm.), apja Novothny Ferenc posztógyáros. Tanulmányait a helyi habán iskola elvégzése után Besztercebányán folytatta. Holli János plébános pártfogását élvezve Madunice község tanítója és jegyzője lett. Felesége Maráki Mária (Maráki István jegyző, tanító és Stefanecz Julianna leánya. 1862.

Mint katolikus tanító fia, ki úgy szólván az oltár mellett nevelkedtem, a papi pálya iránt már kis koromban hajlandóságot és hivatást éreztem. E hivatást, e hajlandóságot a legmelegebben ápták bennem az én kedves szüleim, de mielőtt iskolába kerültem volna, felismerve bennem zenei tehetséget zongoratanulásra adtak ki. Vittencre, az ottani zenei képességéről híres karmesterhez, Havranek Ferenchez,⁸⁹ kinél diskant éneklés,⁹⁰ zongora és hegedűjátásban, kivált a zongorában szép előmenetelt tettem, minek is ifjúságom idejében nagy hasznát vettem, amennyiben a legtisztességesebb családok tárt karokkal fogadtak, s kiknek körökben minden szép, jó és nemes ösztöneim finomodtak. S itt azt a bizonyosságot tehettem, hogy egyedül a zene az, mi nemesíti a szívet, emeli a lelket, s sok tekintetben megóvjá a fiatal embert erkölcsi bukástól.

Szegény, jó Atyám és édes, jó anyám, kik mindig körülvéve voltak gyermekkel, hozván e világra 18 gyermeket, kik közt én voltam az első, s kik közül most még életben vagyunk hatan, önerejükből nem bírván engem iskoláztatni, az ottani plébános, Blázy József⁹¹ segítségével és pártfogása mellett kieszközölték, hogy Nagyszombatban a papnöveldében ingyen kaptam kosztot, amennyiben az ottani szemináriumban a dézsma jövedelmén 36 tanuló kapott élelmet. A papi dézsma 1848-ban megszűnván, megszűnt a 36 tanuló ingyen élelmezése is, s így már a 4-ik gimnáziumi osztályba a szabadságharc után szegény szüleim sok nélkülözések mellett foglalván pénzért kosztot, keservesen taníttattak.

Majd azon hiszemben, hogy Nyitrán olcsóbb a koszt, 5-ik osztályba oda mentem, s így gimnáziumi pályámat Nagyszombatban a Bencék alatt kezdtem, s Nyitrán a kegyesrendiek alatt folytattam.

Szegény szüleim azonban a nyitrai kiadást sem tudták fedezni, s így én azon a ponton voltam, hogy félbe kell szakítanom gimnáziumi pályámat, s maradok otthon jó atyám mellett segédjegyző és segédtanítónak, mi abban az időben könnyen ment.

---

májusban, 45 éves korában hunyt el). NEMÉNYI 2010. 199. (Apja 1873. április 23-án hunyt el!), 200–202.

⁸⁹ Helyesen: Havranek János 1816 után tanított Vittencen. Elődjével, Náhlik Antallal Csehszágából érkeztek, mindketten kitűnő zenész hírében álltak. KOMLÓSSY 1896. 529.

⁹⁰ discant (lat.) = felső szólam, szoprán

⁹¹ BLÁZY / BLÁSY JÓZSEF 1813. február 25-én született, 1836-ban szentelték fel. Esztergomi kanonok, galgóci esperes-plébános, 1865-től pozsonyi kanonok, 1879-ben szekszárdi apát. 1879. május 24-én hunyt el Vásáruton, Pozsony vármegyében. FRAKNÓI 1879. 59., SZÖLLŐSY 1886. 96., 87–120., 461–467., 823–860., SZINNYEI 1891–1914. I. 1103.

Az isteni gondviselés azonban másképp intézkedett sorsomban, bizonyos Gyurkovics József egri megyei kispappal⁹² valahol találkozáskor a szünnapokban szüleim, ez azzal bízta kedves öregeimet, hogy menjek vele Egerbe, ott sok szegény tanuló kap helyet, hol kis iskolásokat tanítván, kap azért egyik helyen szállást, más helyen ebédet vagy vacsorát.

Így indultam el a 6-ik gimnáziumi osztály tanulására egyik unokatestvéremmel, Maráky Elekkel,⁹³ ki 7-ik osztályba ment, Egerbe. Szegény, jó édesanyám egy vászontarisznyába rakta el kis ruhámat, no meg bizonyosan pogácsát is tett bele, nadrágom zsebébe pedig bele varrt 2 pengőforintot, s kocsin elkísért minket Érsekújvárig, ahonnan vaspályán utaztunk Pest felé.

Egyikünk sem volt még az előtt Budapesten, igen természetes, hogy ott csak bolyongtunk, s végre nagy keservesen sok tudakozódás után, a batyut vándorlók módjára hátunkra téve, indultunk gyalog Kerepesnek azon szándékban, hogy aznap Isaszegre érünk, hol édesanyám egyik testvére, József, ki a szabadságharcban főhadnagy volt Szentirmai álnév alatt, földmivelői minőségben tartózkodott, feleségül vevén egy polgár leányt.

Szerencsésen Isaszegre érkeztünk jó késő este, mert a hegyek közt sokáig tébolyogtunk. Nagybátyánk szívesen fogadott bennünket, aholott is egy napig pihenvén, amidőn saját paraszt lovain elvitt minket Gyöngyösre. Innen ismét gyalog indultunk el, de csakhamar útközben egy üres kocsi utolérvén minket, jó indulattal felvett minket, s ezzel szerencsésen érkeztünk Egerbe.

Itt mindenekelőtt a gimnáziumi igazgatónál, Rezutsek Antal úrnál jelentkezünk,⁹⁴ kérve őt, hogy mint szegény deákokat helyezzen el minket correpetitio⁹⁵ címen valamely jó módú családban.

⁹² Helyesen Gyurka József, aki 1826-ban született, az 1850-es évek első felében az egri szeminárium hallgatója volt, ahol 1854-ben felszentelték. Több éves kápláni szolgálat után 1872-től jászberényi plébános 1883. június 8-án bekövetkezett haláláig. Schematismus venerabilis Cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1853. 213., 1854. 106., SZINNYEI 1891–1914. IV. 182–183., KONCZ 1892. 101.

⁹³ Maráky Elek tanulmányai végeztével a trencsényi királyi törvényszéken dolgozott: irodaszolga, mint járásbírói joggyakornok; 1881-től aljegyző; 1884-től irodaigazgató. – Magyarországi tisztviselői és névtár. 1875. 240., 1884. 322., 1890. 479.

⁹⁴ REZUTSEK ANTAL IMRE ciszterci apát 1795. október 25-én született Gyöngyösön (Heves vm.). 1813-ban lépett be a rendbe, 1819-ben szentelték pappá. 1819-től Székesfehérváron, 1827-től Zircen, 1829-től Egerben tanított. Egerben gimnáziumi igazgató és 1832-től perjel is. 1853-tól perjel, majd 1858-tól apát Zircen. 1879. március 28-án hunyt el Zircen. Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43. 40., 196., SZINNYEI 1891–1914. XI. 931–932., BÉKEFI 1896. 369–370., VARGA 2014. 858.

⁹⁵ correpetitio (lat.) = magán- vagy házitánítás

Az igazgató két helyet említett, és pedig az irgalmas rendűeknél adnak teljes ellátást egynek, ki az asztalnál felszolgál és a perjel szobáját tisztogatja, egy családnál adnak ebédet hét kis gyerek házi tanításért.

Én a jó irgalmas barátos jótéteményét fogadtam el, annyival is inkább, mert itt teljes ellátásom volt biztosítva.

S itt hálával emlékezem e rendről, mely módot adott arra nézve, hogy iskolámat folytathassam dacára annak, hogy nemes... asztalt terítettem, étkeket hordtam, a perjelnek szobán kívül csizmáját suvickoltam, hanem egy csendes örültnek, Rutkaynak is gondját viseltem, kinek szobája szomszédságában laktam.

E helyzet nem tartott sokáig, ha jól emlékszem, 3 hónapig, egyik tanuló társam, odavaló káptalani számtartónk, Újlaky fia gyenge tanuló lévén, szüleinek azt ajánlotta egyik tanárom, Farkas Gergely,⁹⁶ hogy engem correpetitorul fogadjanak, az ajánlat kedvező volt, tudniillik teljes ellátás, még pedig úri módon.

Megköszönve tehát a jó miseriek⁹⁷ szívességét Újlakyékhoz tettem át a szállásomat azon kikötéssel, hogy hetenkint 2 órát adhassak zongorából bizonyos Okolicsányi családnál a kis leánynak, és 2 órát Appel családnál, honnan havi 5–5 forintot kaptam, s így volt szállásom, igen jó kosztom, s azon kívül havi 10 forintom.

Abban az időben Eger áldott hely volt a szegény tanulókra nézve, számtalan szegény sorsú fiú nyert ott alkalmat gimnáziumi pályája végezésére, volt is ott sok szegény gyerek, kivált a Szepességből, kikből aztán jó magyarok lettek, legnagyobb részt az egri katolikus papnöveldében Bartakovics Béla érsek idejében, ki maga is Nyitra megyei tótból hatalmas magyar lett.⁹⁸

Jól esik még most is emlékeznem ez időre! Semmim sem hiányzott, kosztom, szállásom kitűnő, tanárim, a jó ciszterciták szerettek, de mindenek felett szegény jó szüleimet megkíméltem a kiadásoktól.

⁹⁶ FARKAS GERGELY 1811. január 22-én született Iregen (Tolna vm.). 1832-ben lépett a ciszterci rendbe. 1835-ben tett fogadalmat, 1836-ban szentelték. 1836-tól gimnáziumi tanár Pécsen, majd esztergári, polányi, lókuti lelkész. 1851–1859 között gimnáziumi tanár Egerben. 1859-től plébános Nagytevelen, 1865-ben Bakonykoppányba helyezték, ahol ugyanabban az évben elhunyt. – Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholare 1942/43. 214–215., BÉKEFI 1896. 339.

⁹⁷ miseri (lat.) = misericordianusok, irgalmasok = Istenes Szent János betegápoló rend tagjai

⁹⁸ BARTAKOVICS BÉLA (Felsőelefánt, 1792, Nyitra vm. – Eger, 1873) rozsnyói megyéspüspök, majd 1850-től egri érsek, belső titkos tanácsos, az 1847/48. évi országgyűlés főrendi tagja. SZINYI 1891–1914. I. 617–619., KONCZ 1892. 24., MARKÓ 2001–2007. I. 461., PÁLMÁNY 2002. 1068.

Szorgalmas tanuló voltam, s tanítványaimat is nagy szorgalommal gondoztam, s épp ezért nem sok szabad időm lévén, mint fiatal tanuló kevés részt vettem társaim örömeiben, mindössze két jó barátom volt, s ezek is 7-ik osztályos tanulók voltak, Baudics Ferenc és Palkovics Gábor. Ezek társaságában töltöttem a kevés szabad időmet, ezekkel tervezgettük, hogy év végén Pestre megyünk, ott jó időre magántanításért elhelyezésünkről gondoskodunk, s elvégezve a gimnáziumi pályát, orvosi pályára lépünk.

A sors tönkre tette ifjúi szép reménységeinket, még pedig oly szomorú felvonással, hogy én arra az időre még most is borzalommal visszaemlékezem.

E két jó barátom nálamnál éltesebb volt, s mint ilyenek, fájdalom, az élet tiltott örömeiben — kezdték keresni élvezeteiket. Hasztalan volt baráti kérésem, az elvadult élvágyat meg nem állíthattam, mi több általok kinevettettem, hogy elég gyáva vagyok velök nem tartani, midőn ők egy jót mulattak.

Istennek legyen hála szüleimtől belém csepegtetett erkölcsös érzelmeim, tisztességes családbani elhelyezésem, tanárain szeretete, tanulási kedvem, folytonos elfoglaltságaim voltak fiatalkori életem őrangyalai, ezek visszatartottak engem az ártatlanság bukásától s attól, hogy barátaimat a romlottság házaiba kövessem, dacára, hogy ezért gúnyoltak!

Történt azonban, hogy mindkét barátom megbetegedett, még pedig abban a betegségben, mely ily könnyelmű élet eredménye. Baudics a mizeriek kórházában feküdt, Palkovics hazament, s így a triászból csak magam maradtam, s nemsokára igazán magam. Baudics hosszas, kínos szenvedései után a tanév vége felé meghalt.

Szerencsétlen, szegény jó barátomat minden nap kétszer meglátogattam, különben is arra levén iskolai utam. Minden nap láttam a csonttá, múmiává aszott fiatalembert, hallottam iszonyú jajait, s láttam rothadásnak indult lábait! Borzasztó kép! Rettenetes példa, mely oly benyomást tett lelkiületemre, hogy lemondva az orvosi pályára szándékoltt terveinkről, elhatároztam, hogy a világ elől elzárom életemet, nehogy a balsors engem is bármily óvatosság és vigyázat mellett, ily halállal sújtson. Visszaemlékezve szüleim óhajára, úgy gyermekkori hajlamaimra, pap leszek, még pedig, mivel tanárainat igen szerettem, belépek a zirci ciszterci rendbe a VI-ik osztály bevégeztével, hogy mi hamarabb elvonuljak a világtól.

A tanári kar az év végén szívesen vett fel engem a rend növendékei közé, s én jó bizonyítvánnyal s örömmel siettem a szünnapok elején szüleim körébe,

hogy az örvendetes hírt nekik megvigyem, s azután a Bakony rengetegeibe temessem el magamat, mint cisztercita újonc egy évre Zircen. Ez volt 1853-ban.

Hosszadalmas talán az önéletírásom? Talán nem is ide való, inkább naplóba? Megengedem, de hogy ily minuciákra⁹⁹ terjeszkedem, oka ennek az, hogy okadatolni akartam, miképpen, mily indító okok következtében lettem szerzetessé. E lépésre egyenesen Baudics barátom borzasztó halála indított.

Csodálatosak Istennek útjai!

Zircen az egy évi noviciátust elvégezve Egerbe tettem át a VII és VIII. gimnáziumi osztály elvégzésére, melynek végeztével a bekövetkezett szünnapokban Villax Ferdinánd apát előtt szerzetesi fogadalmat tettem,¹⁰⁰ s ezzel végképp a rend kebelébe bekebeleztettem, s mint kitűnő tanuló egyik rendtársammal, Angyal Ivánnal¹⁰¹ teológiai tanulmányaim megkezdésére a bécsi Pazmaneum intézetébe küldtettem.

Sovány, vézna testalkatú fiatal ember lévén, a Pazmaneum, úgy az egyetem 3 emeletes épületek grádicsainak naponkénti többszörös fel és lemenéssel testi szervezetem nem bírván ki, s különben is a felügyelő, Dankó József szekatúráit sem akarván tűrni,¹⁰² kérelmemre a teológia II. évi osztályára Egerbe helyeztettem át, holott is egy év alatt a 2 és 3. osztályból tettem vizsgát, a 4. osztályból pedig már mint egri gimnáziumi tanár magán vizsgát tettem, s az év végén áldozárrá szenteltettem Bartakovics Béla egri érsek által 1858. augusztus 10-én.

Propria laus sordet,¹⁰³ azt mondja a latin, és valóban nem is szép az öndicskeves, de midőn ennyi évek múltán hajlott koromban írom le itt életem törté-

⁹⁹ minucia (lat.) = csekélység, potomság

¹⁰⁰ VILLAX FERDINÁND zirci apát 1784. május 14-én született Pápán (Veszprém vm.). 1802-ben lépett be a ciszterci rendbe, 1809-ben szentelték pappá. Plébános Nagysztergáron, Olaszfaluban, 1813-tól a székesfehérvári rendi gimnázium igazgatója, majd jószágkormányzó és lelkész Magyarpolányban. Perjel Zircen, egyházi szónok Egerben, lelkész Tósokberénden. 1826-tól haláláig, 1857. szeptember 13-ig zirci apát. Kormányzása idején anyagilag megerősítette rendet: kifizette az adósságokat, átszervezte, modernizálta a gazdaságokat, új majorokat, modernebb gazdasági épületeket hozott létre. Létrehozta Zircen a könyvtárat, a rend növendékeit a pesti és a bécsi egyetemre küldte tanulni. – Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43. 37., 196., SZINNYEI 1891–1914. BÉKEFI 1896. 380., VARGA 2014. 1081.

¹⁰¹ 1856-ban Angyal Irenäus iratkozott be a bécsi Pazmaneumba, aki 1859-ig tanult az intézményben. KISS–SZÖGI 2003. 120. (1363. sz.).

¹⁰² DANKÓ JÓZSEF KÁROLY címzetes püspök, egyháztörténész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1829. január 26-án született Pozsonyban, polgári családban. Tanulmányait szülővárosában, majd Nagyszombatban és Bécsben végezte. 1852-ben pappá szentelték, 1854-ben teológiai doktori címet nyert, és kinevezték a Pazmaneum tanfelügyelőjévé. 1865-től a bécsi egyetem hittani karának dékánja. SZINNYEI 1891–1914. II. 610–616., MARKÓ 2001–2007. II. 34.

¹⁰³ propria laus sordet (lat.) = az öndicséret bűzlik

netét, a helyzethez húni ki kell mondanom, hogy mint tanár kedvence voltam az igazgatónak, Juhász Norbertnek¹⁰⁴ és az apátnak, már akkor Rezutsek Antalnak, mint szerzetes pedig csaknem az aszkétaságig vittem.

Mind a tanári, mind a szerzetesi életben buzdítóm volt az igazgató, támaszom, felejtethetetlen barátom, tanártársam, Kiss Ernő,¹⁰⁵ ki szegény — mint értésemre esett — a 80-as években Budapesten a Lipótmezőn, mint szerencsétlen örült halt meg — ez a jó szívű, kitűnő képzettségű, latin–görög classicus irodalomban jártas, jobb sorsra méltó tanártársam. Nyugodjék békességgel, baráti áldásom poraira!

Nyugodt, megelégedett, boldog voltam. A helytartótanács tanári eljárásomról dicsérő nyilatkozatot küldött nekem, anyagi létem pedig a legfényesebb, mert a tanári úri ellátásomon kívül akkori évi jövedelmem közel 2000 forint volt! Szüleimet segítve, Ferenc öcsémet iskoláztatva, magamat rangon és állásomhoz képest alsó-, felsőruhával ellátva, midőn a szünnapokra hazamentem, magammal vittem, jól emlékszem, 600 forint papírpénzt, 40 darab magyar aranyat és 50 darab dupla tallért, Mária Terézia féle láziást.¹⁰⁶

A következő évben [a] fehérvári gimnásiumba rendeltettem.

E rendelet igen lehangolt.

Eger városát, hol fiatalkori életemet töltöttem, igen szerettem, összeköttetéseim a városban a növendékek szüleivel igen kedvesek voltak nekem, és én fájó szívvel vettem a rendeletet, fájlalva osztályomat, mely szép anyagi lételt is biztosított nekem, ha tovább vezetem, s még jobban fáj az, hogy azért tétettem át, hogy az osztályt az Apát egyik kegyence átvehesse.

Megrendült bennem a szerzetes s kezdtem gyűlölni a coeca obedientiát,¹⁰⁷ nem tudtam megnyugodni e helyzetben.

¹⁰⁴ JUHÁSZ NORBERT JÁNOS Egerben (Heves vm.) született 1818-ban. 1834-ben lépett be a ciszterci rendbe, 1841-ben szentelték pappá. 1841–1844 között a bécsi Augustineum hallgatója. 1845-től Székesfehérváron a rendi növendékek felügyelője, majd Zircen apáti titkár, lelkész. Az 1851/52. tanévben gimnáziumi igazgató és házfőnök Pécsen, 1852-től Egerben tanított, ahol 1853-tól igazgató és perjel. 1866–1887 között a kassai tankerület főigazgatója. 1887-ben nyugalomba vonult, 1889. március 17-én hunyt el. – BÉKEFI 1896. 347., Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43. 215., SZÖGI 2013. 348. (7651. sz.).

¹⁰⁵ KISS ERNŐ 1835-ben született Nyíraczádon (Szabolcs vm.). 1853-ban lépett be a rendbe, 1859-ben szentelték. 1856-tól Egerben tanított. 1858–1860 között a bécsi Pazmaneum hallgatója. 1860-tól 1885-ig ismét a rendi gimnázium tanára Egerben. 1887. március 20-án hunyt el Budapesten. – Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43. 219., KISS–SZÖGI 2003. 148. (935. sz.).

¹⁰⁶ láziás: a tallérnál értékesebb ezüstpénz; női nyakék, melyen ezüstpénz vagy más, sokszor a forgalomból kivont pénzérmék csüngenek – KISS 2012. 280.

¹⁰⁷ coeca obedientia (lat.) = feltétlen engedelmesség

Állásomat elfoglalva éreztem, hogy elégedetlen vagyok helyzetemmel, elégedetlen tanártársaimmal, kik akkor egymással viszálykodásban éltek, a midőn is sok zárdai scénát¹⁰⁸ idéztek, egyik a másikra árulkodtak az Apátnál, ki igen szerette a besúgást!

Éreztem hiányát Ernő barátomnak, nem volt senkim, kivel baráti viszonyban lettem volna, jól lehet, szobaszomszédom, Gerlach Béni igazgató szíves volt irántam,¹⁰⁹ úgy egy kis baráti viszony kezdett fejlődni a mostani apát, Vajda Ödön közt,¹¹⁰ de ez nem volt az az egri élet, melyet felejtetni nem tudtam.

Ehhez járult még az is, hogy a 60-ik évben a provisoriumi világ vége felé járt,¹¹¹ a szabadság szellem hullámai verték a zárda falait is. Lárma, zaj, ünnepek, mondhatnám tivornyak tanyává lett sokszor a békés zárda, mi egészen a kisodorta a ház tagjait rendes hivatásuk medréből.

Lapokat, leveleket írhatnék erről, de nem; csak azt jegyzem meg, hogy én sem voltam az, ki Egerben voltam, hanem ahelyett, hogy bevegyültem volna a többiek zajába, elvonult, rideg, elégedetlen életet éltem.

Történt, hogy november hó vége felé (59-ben) öcsémet, Ferencet, kit ide is magammal hoztam, szállásán meglátogattam, mert még eddig nem voltam nála.

Özvegy Nagy Jánosné, kit az igazgató ajánlatára magamhoz hívtam, elfogadta öcsémet havi 15 forint fizetéssel, s így már egyszer illő volt, hogy szállását megnézzem.

Az özvegnő kitűnő szívességgel fogadott s ugyan akkor bemutatta családját is, 3 fiát s egy leányát, Etelkát.

¹⁰⁸ scena (lat.) = színpad, drámai jelenet

¹⁰⁹ GERLACH BENJÁMIN Győrben született 1822. augusztus 25-én. 1842-ben lépett be a rendbe, 1847-ben szentelték. 1843-ban mint a Pazmaneum I. éves hallgatója beiratkozott a bécsi tudományegyetemre. Gimnáziumi tanár Egerben, Pécsen, 1850–1859 között Székesfehérváron, ahol 1859-től gimnáziumi főigazgató és házfőnök. Az 1886/87. évben perjel Szentgotthárdon. 1889-ben hunyt el Zircen. – BÉKEFI 1896. 341., Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43. 218., SZÖGI 2013. 224. (4297. sz.).

¹¹⁰ VAJDA ÖDÖN 1834-ben született Kaposváron. 1852-ben lépett be a rendbe, 1858-ban szentelték pappá. 1856–1868 között a rend székesfehérvári gimnáziumának tanára, majd 1891-ig az előszállási birtok jószágkormányzója. 1891-től haláláig, 1911-ig zirci apát. – Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarem 1942/43. 42., 196., MARKÓ 2001–2007. VI. 1015–1016., VARGA 2014. 1047.

¹¹¹ provisorium (lat.) = átmeneti állapot; Magyarország történelmében az 1861–1865 közötti, Anton Schmerling miniszterelnök nevével fémjelzett időszak (az alkotmányosság ideiglenes felfüggesztésének időszaka).

A leányt látva megrendült egész valóm, pillanatra elsötétült előttem a világ, annyira, hogy nem voltam képes a társalgásra, s néhány perc múlván elhagytam a családot.

Kilépven az utcára feleszméltem, éreztem, homlokom izzad, szívem dobog, elmém háborog!

Ki, ki a Sóstó felé, a levegő használ, a szabad ég megszabadít a nyomasztó érzelemtől.

Nem úgy lett, minél jobban akartam szabadulni a rendkívüli szép leány arcvonásaitól, annál inkább bevésődtek azok szívembe! Ott láttam őt könyveimben, katedrán az osztályban, ott a mise oltáron!

Uram Istenem, szabadíts meg, sóhajtottam, hasztalan, a gondviselés már akkor végzett sorsom felett, s én a nélkül, hogy a leánnyal csak beszéltem volna is, mind össze a bemutatásnál szokás szerént kezet fogott velem, elhatároztam, hogy lemondok a szerzetesi életről, le a gond nélküli állásomról, és ha az egész világ feltámadt is ellenem, én e leányt feleségül veszem, vagy meg kell érte halnom, ha az nem sikerül!

Végzetes határozat, nem a test és a vér, hanem a lelkem sugallta ezt, és én a sugallatnak rabja lettem.

Miként adjam ezt tudtára a leánynak, de kivált a leány édes anyjának?

De nemes céljaim nem alattomosak, nem élvhajhászó ledér tervek, én nem akartam hasonló lenni azon katolikus papokhoz, kik aljas utakon házaselet megrontói, a szűziesség lábba tiprói. Nem, az én tervem nyílt, férfias, ilyen legyen fellépésem is, s így lett.

1860. évi január hó közepén meglátogatván a családot, csak Etelkát hon találtam. Édesanyja a városban volt, s rövid idő alatt hazajött.

E körülményt én felhasználva, kikerülve minden előzményes, bevezetési beszédeket, megfogva a leány kezét, kijelenttem: Önnek enyimnek kell lennie, vagy meghalunk mind a ketten!

Mintha csak villám lecsapott volna közibénk, a leány elborzadva arcomtól, tekintetem, szavaim, s hangsúlyozásból, rám emelte könnytelt gyönyörű kék szemét, mondja: az istenért, mit akar tanár úr? S azzal magamra hagyott a másik szobába menvén.

Ép ekkor hangzott már az édesanya hazatérő lépése az előszobában, s hogy e felvonást észre ne vegye, a leány hirtelen mondja: Édesanyám ezt ne vegye észre, tanár úr pedig ne jöjjön többé hozzánk!

Az én érzelmem nem olyan volt, hogy ezt lecsillapítani lehetett volna egyszerű elutasítással. Nem, egy hosszú levélben kifejtettem tervemet, s kérve kértem beleegyezését, valamint azt is, hogy ez érdemben édesanyjával beszéljek: Őt, kezét tőle kérjem azzal, hogy a bekövetkező szünnapokban kilépve a rendből vele házasságra lépek.

Két hónapig tartott a küzdelem, úgy szólván mindennapi levelezéssel ostromolva, mígnem végre beleegyezett, hogy édesanyjával beszéljek.

Ez épp oly nehéz, de talán még nehezebb küzdelem volt, mint az eddigi, míg nem végre a jószívű nő belátva szívembe, tervembe beleegyezett avval, hogy kerülve a feltűnést hetenként kétszer őket meglátogathatom, a szünnapokban pedig rendezzem le szabadulásomat, amidőn is Etelkáját nekem nőül adja.

E beleegyezéssel béke szállt lelkembe és nyugalom, enyém lesz a város legszebb leánya, mert az volt a szó szoros értelmében, s én ennek bírhatásáért feláldozom mindenemet.

Tanári teendőimet pontosan teljesítettem, évi fizetésemet rendeztem, takarékoskodtam, hogy a szünnapokban legyen költségem.

Ember tervez, Isten végez!

E jó édesanya, ki engem anyai szívvel átkarolt, s máris fiának nevezett, ugyan 1860. április 25-én megbetegedett, s dacára minden orvosi segélynek, 3 orvost híttam össze két ízben tanácskozássra, május 1-én karjaimban meghalt!!!¹¹²

Jegyesem, szerelmem, mindenem árva lett, körülvéve Kálmán, mintegy 15 éves, Pali 13 éves, Lajos 9 éves testvéreitől, és a távolban levő, lugosi nagybátyjánál tartózkodó Betti 17 éves nővérétől.¹¹³

Mi lesz e családdal, kivel sorsom, életem annyira összeforrt?

Szegény, megtört jegyesem reám borulván kért, írjak nagybátyjának Lugosra, dr. Zsidák Ágostonnak,¹¹⁴ ki teljes életében pártfogója volt az özvegy

¹¹² Zsidák Anna, Nagy János özvegye hashártyagyulladásban hunyt el 1860. április 27-én, temetése április 29-én volt. – A Székesfehérvár–Belvárosi Római Katolikus Egyházközség 41. számú anyakönyve, 71.

¹¹³ Betti (Borbála) 1840. december 4-én, Kálmán György 1842. április 12-én, Pál 1846. április 9-én és Lajos Ferenc 1851. július 21-én született. – A Székesfehérvár–Belvárosi Római Katolikus Egyházközség 11. sz. anyakönyve, 65., 93., 169.; 12. sz. anyakönyve, 11.

¹¹⁴ ZSIDÁK ÁGOSTON 1818. április 28-án született Székesfehérváron, apja Zsidák Antal varga, anyja Schwartz Anna. A középiskolát szülővárosában, orvosi tanulmányait a pesti tudományegyetemen végezte. Értekezés a gyermeknevelésről című munkája 1844-ben jelent meg. 1845-ben Krassó–Szörény vármegyében, mint magánorvos kezdte pályáját. 1861-től a vármegye főorvosa, az arany koronás érdemkereszt tulajdonosa volt. 1893. augusztus 29-én hunyt el Lugoson 75 éves korában. – SZINNYEI 1891–1914. XIV. 1931–1932., A Székesfehérvár–Belvárosi Római Katolikus

családnak, mint testvérbátyja az özvegnőnek, jöjjön, intézkedjék, még pedig úgy, hogy mi mondjunk le egymásról, s jegyesem örökre elbúcsúztván tőlem nagybátyjához elvonul, s rólam szeretettel emlékezik, míg él, én pedig megszabadulva az áldozattól, mit érte tenni akarok, éljek boldogul tanári pályámon.

Igen, e tervet sugallta nekem is az ész, és a férfi jellem, mert hiszen mi a legplatonikusabb viszonyban élvén, minden jellembeli s erkölcsi szemrehányás nélkül elválhattunk volna egymástól, de egészen mást mondott a szívünk. Valahányszor egymástól elbúcsúztunk, mindannyiszor azt éreztük, hogy mi nem hagyhatjuk el egymást, történjék velünk bármi is, mi egymásé leszünk, s ha nem, együtt halunk meg!

S a szív azonnal adott is tanácsot az észnek.

Jegyesem itt mint hajadon nem maradhat, kit, ha én látogatom, gonosz hírbe hozom, ezt tennem nem szabad, neki tehát innen el kell menni, de hova, kihez, úgy, hogy enyémnek biztosíthassam.

Igaz, következnek a szünnapok, és én szabadulhatok, úgy de tárcám igénybe vétetvén a boldog emlékezetű jó anya betegséges temetése alkalmával igen vékonyan volt, úgy hogy én kénytelen voltam e tervről egyelőre lemondani.

Azon terv fogamzott meg bennem, hogy jegyesemet szüleim oltalma alá helyezem akképp, hogy Nagyszombatban fogadok egy tisztességes szállást számára. Odamegy hozzá Lina nővérem, s nála lehetnek Elek, Ambrus testvéreim, onnan járhatnak iskolába. Minden költséget fedezek, szüleim gondoskodjanak csak kenyérről és fáról. E végett kérttem jó édesanyámat, jöjjön hozzám Fehérvárra, hogy e tervet megbeszélhessük.

Úgy lett. A bácsi beleegyezésével Kálmán Braun nevű gyógyszerésznél 2 fia mellé tanítóul fogadva iskoláját folytathatta. Pali Szekcsák nevű kereskedőnél tanonc lett. Lajost addig, míg a bácsi magához veszi Kovarovicky nevű sógornál helyeztem el, jegyesemet pedig a szünnapok beálltával vittem szüleimhez, s én 60 és 61. tanévben magam maradtam Fehérvárott.

Borzasztó volt a távollét, de ennek meg kellett lenni.

E tanévben érintkezésbe léptem a fehérvári református lelkésszel, Balogh Sándorral,¹¹⁵ tanácsot kérve tőle az áttérésre nézve.

Egyházközség 9. sz. anyakönyve, 1800–1821. 291., Gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/645602#> [Letöltés: 2024. november 20.]

¹¹⁵ BALOGH SÁNDOR lelkész 1827. július 28-án született a Veszprém vármegyei Vámoson. Tanulmányait Kunszentmiklóson, Kecskeméten, Nagykőrösön, majd Pápán végezte. Miután Ácson rektori, Polgárdin segédlelkéshi szolgálatot végzett, 1854-ben felszentelték. A mezőföldi egyházmegye több gyülekezetében volt káplán. 1859-ben a székesfehérvári gyülekezet választotta lelké-

Ez jó indulatúlag utasított a püspökhöz, komáromi lelkész Nagy Mihály úrhoz,¹¹⁶ kit két ízben ez ügyben meglátogattam, de fájdalom, mindig csak türelemre hítt fel, állítván, hogy egy szerzetes áttérése sok veszéllyel jár.

Így múlt el a 60–61. évi tanév, melynek végén bizonyosan zárdai barát be-súgás folytán Egerbe tétettem át.

Fájó szívvel, de mégis bizonyos örömmel vettem a rendeletet, tudva azt, hogy tervemet itt biztosan keresztül viszem. S úgy lett.

Levelezésbe léptem Heiszler József sárospataki tanárral,¹¹⁷ ki egykor kegyes-rendi áldozár volt, majd Balogh Sándor pártfogómul megnyerte a mezőföldi esperest, Horváth Mihályt,¹¹⁸ s egyházmegyei gondnokot, Huszár Pongrác

---

szének, ahol 1868-ig szolgált. 1868–1890 között pálfai, 1890-től haláláig, 1904-ig kálozi lelkész. DREL II. 70. b. 1852. 5. 1853. 1. DREKK O. 394t. 119–120. TREL 3. Formula reversalium. 164. (1852). TtREL I. 8. d. 7. Igar. 1., 8. d. 8. Káloz. 4., 16. Mezőszilas. 1, 15., 17. d. 10. Polgárdi. 3. d. 11. Soponya. 8. Székesfehérvár. I. 1. II. 1. III. 27. PEIL 1904. 641. (gyászír). DÁNYI 1997. 118., VÁRADY 2000. 155., 158., 186., KÖBLÖS 2006. 906., KRÁNITZ 2012. 167., KRÁNITZ 2013. 417. CD Pápa.

¹¹⁶ NAGY MIHÁLY püspök-lelkész, egyházi író. 1788-ban a Győr megyei Rétalapon, nemesi családban született. 1801–1812 között a pápai Református Kollégium tanulója. 1806-tól kollégiumi magántanító, 1810–1812 között a logicusok praeceptor, 1812-ben a kollégiumi diákönkormányzat vezetője, senior. Külföldi (Bécs, Marburg) tanulmányok után a pápai kollégium tanára 1815–1821 között. 1821-től a kocsi, 1845-től a révkomáromi gyülekezet lelkésze. 1827-től a tatai egyházmegye esperese, 1841-től kerületi főjegyző, 1844-től püspökhelyettes, 1845–1874 között a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke. 1878. március 19-én hunyt el Komáromban. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 795–796.

¹¹⁷ HEISZLER JÓZSEF piarista pap-tanár 1819. február 21-én született Nagykárolyban (Szatmár vm.). Tanulmányait szülővárosában, majd Vácon végezte. A pesti egyetemen bölcsészeti (doktori diplomát szerzett), Nyitrán teológiai tanulmányokat folytatott. Sátoraljaújhelyen, Óváron, Pesten, majd 1849-ben Veszprém tanított. 1849-ben áttért. Rövid pécselyi segédlelkészi szolgálat után 1850–1854 között a pápai kollégium tanára. 1850-ben vette feleségül Kleczár Klárát, Kleczár Dániel veszprémi polgár leányát. 1854–1856 Felsőmocsolád (Dunamelléki Református Egyházkerület) volt lelképásztor. 1856-tól a gyönki református gimnázium, 1859-től a sárospataki kollégium görög exegesis és egyháztörténet tanára. 1869-től 1901-ben bekövetkezett haláláig a dombrádi gyülekezet (Tiszántúli Egyházkerület, Felsőszabolcsi Egyházmegye) lelkésze. DREL I. 1. u. Erdőcsokonya. 8. Somogyaszló. 6. DREKK O. 394t. 102. TtREL I. 8. d. 2. Felsőmocsolád. 2., 41., 43. Gyöng. 28. d. 9. Nemespécsely. 4. d. 10. Pápa. 379., 380., 381., 385., 429. d. 21. Dombrád. 4. Ehk-i Névtár. 1850. 35. DPL 1901. 722. (gyászír). PEIL 1901. 672. (gyászír). GÖRÖMBEI 1900. 1–20., KÁLMÁN 1901. 392–394., LÉH–KOLTAI 1998. 147.

¹¹⁸ HORVÁTH MIHÁLY lelkész-esperes 1808. október 27-én született Nagypiriten (Veszprém vm.) földműves családban. Tanulmányait 1821–1833 között a Pápai Református Kollégiumban végezte. A mezőföldi egyházmegyében végzett rektori és segédlelkészi szolgálat után 1838-tól Kiskesziben, 1852-től Lepsényben lelkész. Felesége Szikszai Zsófia, Szikszai János foksabadi lelkész leánya, akivel 1838-ban kötött házasságot. 1861-től 1882-ig töltötte be az egyházmegye esperesi tisztét. 1881-ben a debreceni zsinat tagja. 1892. január 15-én hunyt el. A XIX. század második felének jelentős egyházi írója. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 632–633.

szilasi lakost,¹¹⁹ kik tervszerűen megállapodtak azon, hogy a bekövetkező szünnapokban jelentkezem náluk. Szilason telepedjem le 6 hétre, amidőn is honosítást szerezve 6 hét után 2 tanúval jelentkezzem az áttérés végett a dégi plébánosnál, ők mindenki ellen megvédelmeznek.

Így levén a helyzet, szegény jegyesemet a tavasz beálltával Egerbe hozattam, bizonyos Smidt nevű családnál elhelyeztem, kik jegyesemet úgy mint rokonukat fogadták, s hova én minden feltűnés nélkül járhattam.

Kedves jó barátommal, Kiss Ernővel közölve tervemet, elbúcsúzva tőle, 62. augusztus 1-én útra keltem, jegyesemet Fehérvárott elhelyezve, Lepsénybe, majd Szilasra mentem. Ezek az urak kitűnő szívességgel fogadtak, s ottani lelkész Pécsváradi Józsefnél elhelyeztek.¹²⁰

6 heti idő elteltével Dégen, a plébánosnál¹²¹ jelentettem be áttérési szándékomat, írván egyúttal az Apátnak, tőle és a rendtől elbúcsúztam, hason értelembe írtam Juhász Norbert kedves barátomnak is, úgy Ernő barátomnak, hogy tervem bevégzett ténnyé vált.

Az Apát úr egy rendtársamat utánom küldötte Szilasra, de vele nem találkoztam, majd apai levelet írt, úgy szinte Norbert is, felhíva engem, hogy a lépést ne folytassam, térjek vissza, ők mindent felednek, megbocsátanak, de én megmaradtam elhatározásomban, s magamat 2-szor is bejelentve reformátussá lettem. Szilason 62. év újbóri úrvacsora alkalmával éltem először Úrvacsorával.

¹¹⁹ HUSZÁR PONGRÁC szilasbalhási közbirtokos, szolgabíró 1819. március 23-án született Szilasbalháson (Veszprém vm.) nemes Huszár Antal és Sárközi Julianna házasságából. 1846-ban vette feleségül Kenessey Johannát, Kenessey József táblabíró és Kaszás Zsófia leányát. A pápai kollégiumi főgondnokság mellett 1866–1873 között a mezőföldi egyházmegye segédgondnoki tisztét is betöltötte. 1874. február 21-én hunyt el Szilasbalháson. – Szilasbalási Református Egyház I. sz. (vegyes) anyakönyve, 1774–1849. 200., 268., VI. sz. (halotti) anyakönyve, 49., DPL 1943. 197.

¹²⁰ PÉCSVÁRADI JÓZSEF „ároni” családban született 1833. március 21-én Bodajkon (Fejér vm.), apja Pécsváradi Gergely lelkész, anyja Hollósi Somogyi Mária, Hollósi Somogyi János lelkész leánya. Tanulmányait 1842–1854 között a pápai Református Kollégiumban végezte. 3 éves iskolatanítóságot követően a mezőföldi egyházmegyében szolgált: segédlelkész Nádasdladányban, Soponyán, Tácon, helyettes Szilasbalháson, ahol 1862-től a gyülekezet megválasztott lelkésze. 1866-ban feleségül vette a töki lelkész, Molnár Lőrinc leányát (1880-ban született Béla fiuk 1910–1949 között a mezőkomáromi gyülekezet lelkésze). TtREL I. 8. d. 5. Tök. 2., 4. d. 6. Bodajk. 15. Csósz. 6. Dég. 5., 6., 7., 8. d. 7. Igar. 43., 60. d. 8. Lajoskomárom. 19. Mezőszentgyörgy. 19. Mezőszilas. 1., 16., 17. d. 9. Nádasdladány. 2. d. 10. Sáregres. I. 34., II. 44. d. 11. Soponya. 4., 71. Tác. 1., 12. PEIL 1903. 734. (gyászír), LICHTNECKERT 1999. 608., VÁRADY 2000. 165., 169., KÖBLÖS 2006. 282., 294., 329., 388., 391., 619., 905., 914., 949., 952., KRÁNITZ 2012. 174., KRÁNITZ 2013. 407–409. (Önéletrajz.)

¹²¹ PICHARDT KÁROLY dégi plébános 1823. február 1-én született Sümegen (Zala vm.), evangélikus családban. Középiskolai tanulmányait Veszprémben, a filozófiai I–II. évfolyamait Szombathelyen végezte. 1847-ben szentelték pappá. 1858-tól haláláig, 1893-ig dégi plébános. – PFEIFFER 1987. 839.

Így nőm is, kit Igarban helyeztem el ottani lelkész, Kovács Jánosnál,¹²² Simon-tornyán átmenvén a 2-szori bejelentésen, reformátussá lőn, s mint ilyenek házassági egybekötés végett 3-szor kihirdettünk, s november hó 4-én Szilason egybekeltünk.

Istennek legyen hála, hogy ekképp szabadulva a szerzetesi fogadalomtól, mint szabad protestáns ember, szabad honpolgár tisztességes családot alkothattam. De hála legyen azon nemes szívű emberbarátoknak is, kik engem ebben támogattak, utat, módot s eszközöket nyújtottak, hogy céloamat elérhettem.

Míg a honosítási és áttérési idő tartott, addig az én jó barátaim: Huszár Pongrác, Horváth Mihály a somogyi esperesnél, Kacsóh Lajosnál,¹²³ úgy egyházmegyei gondnok, Csépan Antalnál kieszközölték,¹²⁴ hogy Somogy megyében valami állást nyerhessek, s miután Csurgón tanári üresedés nem volt, itteni több úr azt az ajánlatot tette, hogy számomra Csurgón szállást vesznek, engem egy évre élelmiszerekkel ellátnak, a következő évben pedig tanárnak alkalmaznak.

Én megköszönve e jó urak nemes szívű ajánlatát, hivatkozva fiatalságomra, mely nem engedi, hogy tétlenül s alamizsna kenyéren éljek, arra kértem a somogyi esperest, hogy bármi csekély állást adjon nekem egyházi téren, én megelégszem.

E kérésemre felajánlotta az esperes úr a jádi tanítói állomást, melyet '62. november 6-án elfoglaltam.

Áttérésem előtt szándékom az volt, hogy zongora és francia nyelvmester leszek. Lepsényi esperes, Horváth Mihály úr azonban arra kért, hogy ne hagyjam el a tanári és egyházi pályámat. Úgy lőn, mit én sohasem bántam meg.

Aki ez életrajzot olvassa, ne ütközzék meg, hogy ily részletesen írtam le egyéni, családi ügyeimet. Így írtam azért, hogy mi küzdelmembe került, mint szerzetesnek átlépni a protestáns egyházba. Igen, mondja az olvasó, csak az áttérésnek rugója egy nő volt, s nem a lelki vallási meggyőződés. Hát igen, de

¹²² KOVÁCS JÁNOS lelképásztor Sárkeresztúron (Fejér vm.) 1823-ban született földműves családban. Miután középiskolai és teológiai tanulmányait Pápán elvégezte a mezőföldi egyházmegyében szolgált. 1859-től haláláig, 1885. január 16-ig igari lelkész. – KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018a. 708.

¹²³ KACSÓH LAJOS csurgói tanár, lelképásztor Karcagon született 1812-ben Tanulmányait Debrecenben végezte. 1837-től a csurgói gimnázium professzora, 1859-től kisbajomi lelkész. 1855-től egyházmegyei főjegyző, 1859–1864 között esperes, 1874-től egyházkerületi főjegyző. 1877. január 10-én hunyt el. – KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018a. 651–652.

¹²⁴ CSÉPAN ANTAL alispán nagybajomi református családban született 1808-ban, apja Csépan József ügyvéd, vármegyei főügyész. Jogot tanult, 1832-ben tett ügyvédi vizsgát. Járási főszolgabíró, 1860-tól megyei másod-, 1865 első alispán. 1845-től a belső-somogyi református egyházmegye világi főjegyzője, 1860 1878-ig az egyházmegye segédgondnoka. 1903. augusztus 22-én hunyt el. – SZALAI 2014. 14–15., PALLÓS 2021. 389–400.

én arról nem tehetek, hogy nem követhettem e tekintetben Luther Mártont, ki csak áttérése után vette el Bora Katáját, az én jegyesem választása megelőzte az áttérést, sőt az eredményezte azt. A lényeg ugyanaz, habár a sorrend más, és csak az a kérdés, hogy ez érdekből felvett más felekezet érdekeit miképp szolgáljuk: azok vagyunk-e, kiknek lennünk kell? És már itt határozottan mondhatom, hogy én, úgy nőm — lélek szerint — reformátusok vagyunk, azzá neveltük gyermekeinket is, s adtunk azokban lelkes tagokat az egyháznak.

1863. évi tavaszi egyházmegyei közgyűléskor lettem bekebelezve a Somogy megyei ev. ref. tanítói testületbe, úgy is mint lelkészjelölt, illetve segédlelkész — Csökölyben tartott gyűléskor.

1864. évi tavaszi gyűléskor Cibor Mór,¹²⁵ Barla Józseffel¹²⁶ együtt lettem az első segédlelkészi vizsgát jelesen Visontán, s ott exmittáltattam is, amidőn egyúttal jobb, jövedelmezőbb állásra mozdítottam Hedrehelyre tanítóul, honnan esperesi rendelet szerint több ízben Homokszentgyörgyön, Bécen segédlelkészi teendőket végeztem, sőt Bosznai Sándor hedrehelyi lelkész elhaltával ugyanott a sakramentumok kiszolgáltatására helyettesül kineveztettem.¹²⁷

Ugyan az 1864. évi Pápán tartott kerületi gyűlés alkalmával letévén a segédlelkészi 2-ik vizsgát, lelkésszé avattattam.

Mint segédlelkész 17-ik voltam a sorban, s így hosszú ideig kellett várnom, míg rendes lelkésszé lehettem, de a tanítói testület beleegyezésével az időt

¹²⁵ CZIBOR MÓR 1838. március 10-én született Naszályon (Komárom vm.), apja Cibor Ferenc lelkész, anyja Vajda Erzsébet, Vajda Sámuel lelkész leánya. Tanulmányait Szomódon, Kömlődön, majd a pápai Református Kollégiumban végezte. 1860-tól a csurgói református Gimnázium, 1869-től a csurgói Állami Tanítóképző Intézet tanára, Pápai kereskedő, Schöpf Samu Terézia leányával kötött házasságot 1867-ben Pápán. 1879-től haláláig, 1883. június 5-ig a csurgói tanítóképző intézet igazgatói tisztét is betöltötte. TtREL I. 8. d. 9. Naszály. II. 5. d. 10. Pápa. 489. KOLTAI 1939. 132., MOKOS 2004. 96., KÖBLÖS 2006. 332., 338., 343., 346., 350., 392., 399., 407., 674., 951., KRÁNITZ 2012. 189., HORVÁTH 2019. 171., 174. CD Pápa.

¹²⁶ BARLA SZABÓ JÓZSEF 1841-ben született Somogyvisontán többgenerációs lelkészcsaládban. Tanulmányait Debrecenben, Sopronban, Kecskeméten, majd Pesten végezte. 1871–1889 között Somogyvisontán szolgált. 1889. február 11-én hunyt el. – DREL I. 1. u. Beleg. 6. Bűrös-Várad. II. 41. Csököly. 9., 10., 11. Erdőcsokonya. 9. Hobol. 19., 23. Homokszentgyörgy. 4. Istvándi. 37. Kisasszond. 3., 14. Kisbajom. 4. Nagykorpad. 9. Somogynagybajom. 5. Somogyvisonta. I. III. 1–7. (Életrajz!). Szenna. II. 1. IV. 4., 40. TtREL I. 8. d. 6. Csurgó. 6. d. 10. Rinyakovácsi. II. 9. Somogy–Kutas. 3., 15., 22., SZABÓ 1929. 130., 170., 340., BECK 1935. 15 (Kisasszondi és kutasi szolgálatának adatai Barla Szabó János (3.) adatai között!), KRÁNITZ 2012. 183.

¹²⁷ BOSZNAI SÁNDOR hedrehelyi lelkész 1806. május 1-én született Csurgón (Somogy vm.), földműves családban. A középiskolai tanulmányait a csurgói Református Gimnáziumban, a teológiát Debrecenben végezte, ahol az 1833/34. tanévben a Kollégium seniori tisztét is betöltötte. Külföldi tanulmányok (Bécs) és egy éves kápláni szolgálat után 1836-ban szentelték lelkésszé. 1836-tól Nemesdédén, 1841-től Hedrehelyen szolgált. 1866-ban hunyt el. – KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 507.

kielégítő hedrehelyi tanítói díjazás mellett bevárhattam, amiért itt is a tanítói testületnek hálámat kifejezni erkölcsi kötelességemnek ismerem.

1869 tavaszán végre első káplánná lettem, s mint ilyen Kisasszondra helyettes lelkészül kineveztettem, ahol is 1870-ben rendes lelkésszé választattam.

Ez időben szegény jó atyám a jegyzői pályán 40 évi szolgálata után meggyengülván szeme világa, nálam, kibékülve hitváltoztatásommal, letelepedett Lina és Gizella húgommal.

Szegény jó atyám 71. év április 25-én tüdőlobban halt meg, s kisasszondi temetőben nyugszik. Nyugodjék békében, áldás legyen porain.¹²⁸

Ugyan a tót vidékről lejött még Petra húgom is, s így a családból 3 nővér, kik jelenleg is Somogyban élnek, sőt ez idő szerint itt van kaposvári pénzügyi igazgatóságnál Ferenc öcsém is 3-ad magával (e sorokat írom '95. december 13-án), s így magyarosítottam még 12 lelket, kik ugyan katolikusok, de viszont egyházamat gyarapítottam jelenleg élő 11 lélekkel: Guszti fiam, ki gyöngyösmelléki jegyző,¹²⁹ 4 gyermekével: Gyula, Irén, Kázmér és Gézával, neje Kis Margit. Ilona leányom¹³⁰ két lányával: Jolán s Irmával, férje Maár Károly nemeskisfaludi lelkész;¹³¹ Jolán leányom¹³² Elemér fiával, férje Bódizs Béla baranyavajszlói

¹²⁸ A temetést Molnár József kaposzentbenedeki katolikus plébános, volt ciszterci szerzetes végezte, aki Tata–Tóvároson született 1835-ben. 1851–1854 kapucinus kispap Tatán, 1854-től ciszterci újonc Zircen. Egy év múlva elhagyta a rendet, 1859-ben pappá szentelték a veszprémi szemináriumban elvégzett teológiai tanulmányok befejezése után. 1865-től volt káplán Kaposzentbenedeke, majd 1877-től 1910-ig plébános Taliándörögdön. 1910-ben hunyt el. – PFEIFFER 1987. 736–737.

¹²⁹ NOVOTHNY GUSZTÁV 1891-től töltötte be a gyöngyösmelléki jegyzői tisztséget. DREL I. 1. u. Gyöngyösmellék. II. 121., 123. Kastélyosdombó. II. 15. NEMÉNYI 2010. 145., 203. (1871. szeptember 28-án íratta be apja a csurgói gimnáziumba!), 217., 221–224. – Kaposvári Állami Gimnázium értesítői. 1871/72. 12. Csurgói Református Gimnázium értesítői. 1872/73. 9., 1874/75. 8., 11., 1875/76. 11., 17., 1876/77. 13., 1877/78. 22. – Debreceni Református Gimnázium értesítői. 1878/79. 33.

¹³⁰ NOVOTHNY ILONA 1864. január 20-án született Somogyjádán. 1884. április 15-én Kastélyosdombón házasságot kötött Már Károly nemeskisfaludi lelkésszel. DREL I. 1. u. Nemeskisfalud. II. 29. NEMÉNYI 2010. 185–186., 219., Somogyjádi Református Egyházközség II. sz. vegyes anyakönyve, 1841–1886. 88.

¹³¹ Lásd a 60. sz. jegyzetet!

¹³² NOVOTHNY JOLÁN 1870. október 10-én született Kisasszondon. Férje Bódizs Béla tanító, akivel 1892. május 17-én kötött házasságot Kastélyosdombón. DREL I. 1. u. Kastélyosdombó. II. 15. Kisasszond. 13–14. NEMÉNYI 2010. 197., 224., KRÁNITZ 2013. 799. – Kisasszondi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve, 1869–1958. 8–9.

tanító,¹³³ és még itthon levő hajadon leányommal, Etelkával.¹³⁴

Kisasszondon 7 évet töltöttem, s hogy e csekély díjazásból magamat fent tarthassam, az ottani földbirtokos, Sárközy Titusz gyermekeit,¹³⁵ György fiát, Erzse, Jolán leányait, majd sógora, Gencsi fiát, Ödönt az elemiekre tanítottam,¹³⁶ mely címen évi 100 forintot kaptam.

Lelkészi működésemet az egyházmegyei testület is méltányolván körülbelül 1874-ben aljegyzővé megválasztott,¹³⁷ majd a főjegyző, Szűcs Mihály lemondásával főjegyzővé,¹³⁸ szóval a jegyzői tollat 15 éven át vezettem, s erről lemondván tanácsbíróul megválasztattam, mely minőségben ma is szolgálom az egyházmegye közügyét.¹³⁹

Lehetetlen említés nélkül hagynom egy epizódot, mely velem történt lelkészi pályámon, s mely kétszer ismétlődött, mint látni fogjuk. Az egyházmegyé-

¹³³ BÓDIZS BÉLA tanító 1867. május 4-én született Vásárosbécen (Somogy vm.). Apja Bódis János tanító, anyja Komjáthy Terézia. 1888-ban Csurgón szerzett tanítói oklevelet. 1891-től Gárdonyban, 1893-tól Vajszlón tanított, majd 1905-től a budapesti, VI. kerületi Aréna utcai elemi iskola oktatója. 1944. augusztus 4-én hunyt el. DREL I. 1. u. Kastélyosdombó. II. 15. Kisasszond. 13. TIREL I. 8. d. 9. Nemesdéd. 111. KOLTAI 1939. 151., KRÁNITZ 2013. 799. Vásárosbéci Református Egyházközség keresztelei anyakönyve, 1854–1895. 31. GÚTHY 1909. 474. Gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/348913#> [Letöltés: 2024. december 5.]

¹³⁴ NOVOTHNY ETELKA 1872. szeptember 11-én Kisasszondon született. 1896. április 8-án kötött házasságot Elekes Sándor tanítóval, aki Kissolymoson (Udvarhely vm.) született 1865-ben. DREL I. 1. u. Kisasszond. 13. 14. NEMÉNYI 2010. 194. – Kisasszondi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve, 1869–1958. 2–3.

¹³⁴ DREL I. 1. u. Kisasszond. 13., 14. NEMÉNYI 2010. 194. – Kisasszondi Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve, 1869–1958. 2–3.

¹³⁵ Nádasdi Sárközy Titusz szolgabíró, vármegyei főjegyző, egyházmegyei főjegyző Sárközy Albert Somogy vármegyei aljegyző, főispán fia 1824-ben született Nagybajomban (Somogy vm.). 1856–1861 között siklósi főbíró, 1865–1868 között Somogy vármegye főjegyzője. Felesége Zsoldos Ida, Zsoldos Ignác leánya. Gyermekeik: Erzsébet (férj. Fischer Sándorné); György; Jolán (férj. Rohonczy Istvánné). – Somogy 1894/52. 3., BAUER 2021. 1254.

¹³⁶ Zsoldos Ignác fiatalabbik lánya, Emília Gencsy János felesége lett. Emília fiatalon, 1866-ban elhunyt. Az árvák nevelésében nagy szerepet vállalt a Sárközy és a Zsoldos család is. NEMÉNYI 2010. 206., BAUER 2021. 1254.

¹³⁷ 1875-ben választották meg egyházmegyei aljegyzőnek: leadott 60 érvényes szavazatból 27-et kapott. DREL II. 138. a. 1875. aug. kgy. 25. (59. sz.).

¹³⁸ SZÜCS MIHÁLY viszlói lelképásztör Nagyigmándon (Komárom vm.) született 1829-ben. 1840–1854 között a pápai Református Kollégium növendéke. A belsősomogyi egyházmegyében végzett többévi segédlelkészi szolgálat után 1860-ban a rinyakovácsi gyülekezet választotta meg. 1862-től 1889-ig Viszlón szolgált. 1875–1878 között az egyházmegye főjegyzője, 1879-től tanácsbírája, 1883-tól pénztárosa. 1889-ben hunyt el. – KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 978.

¹³⁹ 1879-ben választották meg az egyházmegyei főjegyzői tisztségre, amelyről 1890-ben mondott le. A tanácsbírói hivatalba az egyházmegye 1894 márciusában Csokonyában tartott közgyűlésén iktatták be. DREL II. 138. a. 1879. márc. kgy. 8 (5. sz.), 1890. júl. kgy. 14 (87. sz.), 1894. márc. kgy. 22–23. (4. sz.).

nek akkori intéző, vezérlő férfiúi, élükön az egyházmegyei gondnokkal, Csé-
pán Antallal, úgy mint Kacsóh Lajos, Mezey Pál,¹⁴⁰ Csire István,¹⁴¹ Szűcs Mi-
hály, Kovács József görgetegi,¹⁴² úgy mint a nagykorpádi Kovács József,¹⁴³
Körmendy Sándor,¹⁴⁴ Máté Lajos,¹⁴⁵ Begedy István¹⁴⁶ s több lelkésztársam,

¹⁴⁰ MEZEI PÁL Magyaregresen (Somogy vm.) született, lelkési családban 1815-ben. Tanulmányait Csurgón, majd Debrecenben végezte. 1842-től a kisbajomi 1859-től a csökölyi gyülekezet lelkésze. 1867–1878 között a belsősomogyi egyházmegye esperese, közben Somogy vármegye törvényhatósági bizottságának is tagja. Felesége Szabó Terézia, Szabó Gergely lelkész leánya. Mezei Pál 1883-ban hunyt el. – KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 763.

¹⁴¹ CSIRE ISTVÁN nagybajomi lelkész 1830-ban született Hókamalom-pusztán. Tanulmányait Csurgón és Pápán végezte. 1860-tól a mezőcsokonyai, 1869-től haláláig, 1919-ig a nagybajomi gyülekezet megválasztott lelkésze. Felesége Matolcsi Zsófia, Matolcsi Sándor lelkész leánya. – HÉJAS 1895. 118., TÓTH 1927. 74., SZABÓ 1929. 90., 325., 385., BECK 1935. 19., BÓDI 1943a. 163., SOLYMOSI–MIKÓCZI 1979. 465., MOKOS 2004. 95., KÖBLÖS 2006. 328., 330., 387., 390., 905., 915., 950., KRÁNITZ 2012. 174., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 292. CD Csurgó. CD Pápa.

¹⁴² KOVÁCS JÓZSEF görgetegi lelkész 1829-ben született Kutason, apja Kovács József lelkész. Tanulmányait Csurgón és Debrecenben végezte. A belsősomogyi egyházmegyében végzett segédlelkési szolgálat után 1859-ben a Görgetegen megválasztották gyülekezeti lelkésszé. Az egyházmegyei tanácsbírói tiszte is betöltötte. Felesége Szikszai Paulina, Szikszai János lelkész leánya. Kovács József 1888-ban hunyt el. BECK 1935. 30 (1898-ig szolgált Görgetegen!). – KRÁNITZ 2012. 165., SZABADI 2013. II. 1178–1179., 1500–1501., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 288. CD Csurgó.

¹⁴³ KOVÁCS JÓZSEF nagykorpádi lekipásztor 1836. július 14-én született Bolháson (Somogy vm.), apja Kovács Lajos rektor, aki fia születése évében fiatalon, 25 éves korában elhunyt kolerában. Erős Dániel lelkész nevelte fel. Tanulmányait Csurgón, Pápán, Debrecenben, majd külföldi egyetemeken (Bécs, Marburg végezte). 1862-től a somogyszobi, 1866-tól a nagykorpádi gyülekezet lelkésze. 40 éves korában, 1876-ban hunyt el. PEIL 1876. 1310–1311 (nekrológ; 1876. szeptember 25-én hunyt el! *Önkeze által vetett véget életének.*). SZINNYEI 1891–1914. VI. 1305–1306., SZABÓ 1929. 108., SZÖGI 2001. 432. (8691. sz.), SZÖGI–KISS 2003. 265. (4361. sz.), KÖBLÖS 2006. 340., 675. – Bolhási Református Egyházközség I. sz. vegyes anyakönyve, 1784–1842. 149.

¹⁴⁴ KÖRMENDI SÁNDOR hedrehelyi lelkész, esperes, országgyűlési képviselő 1829-ben Nagy-
korpádon, lelkési családban született. Tanulmányait Gyöngyösön és Pápán végezte. 1856-tól Kis-
asszondon, 1859-től Kálmáncsán, 1867-től Hedrehelyen szolgált. 1878–1888 között a belsősomogyi
egyházmegye esperese, 1869–1872 között a kaposvári kerület országgyűlési képviselője. 1903 ja-
nuárjában hunyt el. – KÁDÁR 1931. 22., 24., 25., BECK 1935. 31., KOVÁCSY 1968. 4., 6., ZOVÁNYI
1977. 65., POMOTHY 2000. 13., 15., 30., 31., 34., MOKOS 2004. 92., KÖBLÖS 2006. 301., 304.,
309., 312., 316., 326., 892., 949., KRÁNITZ 2012. 163–164. CD Pápa. – Kaposvári református egy-
házközség halottak anyakönyve, I. 1881–1925. 113

¹⁴⁵ MÁTÉ LAJOS darányi lelkész, egyházmegyei pénztáros Homokszentgyörgyön született
1828-ban, tanítói családban. Iskoláit Csurgón, Nagykőrösön és Pápán végezte. A pápai Kollégium
végzett osztálytanítói, majd néhány évi segédlelkési szolgálat után 1859-ben a darányi gyüleke-
zet választotta meg lelkészének, ahol haláláig, 1898-ig szolgált. – DPL 1898. 681–682., PEIL 1898.
656. (gyászhir), SZABÓ 1929. 32., 205., BECK 1935. 33., PATAKY 1990. 159., PATAKY 1992., 262.
MOKOS 2004. 92., KÖBLÖS 2006. 900., KRÁNITZ 2012. 165., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 283.
CD Csurgó. CD Pápa.

¹⁴⁶ BEGEDI ISTVÁN istvándi lelkész, belsősomogyi esperes ároni családban született 1836-ban,
apja Begedi Péter homokszentgyörgyi lelkész, anyja Sarkadi Lídia, Sarkadi István lelkész leánya.
Tanulmányait Csurgón, majd Pápán végezte. 1864-től az istvándi gyülekezet megválasztott lel-
kipásztora, 1888–1897 között a belsősomogyi egyházmegye esperese. 1919. május 17-én hunyt el.

majd Madarász Andor,¹⁴⁷ Paál Farkas¹⁴⁸ világiak ki akarván engem emelni a kisasszondi nagyon is IV-ed rendű lelkészi állomásról jobb, jövedelmezőbb helyre az éppen akkor elhalt lábodi lelkész, Szentesy helyébe engem szemeltek ki lábodi lelkésszé,¹⁴⁹ maga az esperes, Mezey Pál úgy intézkedett, hogy a boldogultnak sírhalma felett én szónokoljak, hogy így a lábodiak engem látva bizalommal meghívjanak.¹⁵⁰

A terv szép volt és a kivitellehez én nagy reményeket kötöttem, de füstbe ment ép az ott akkor alkalmazott helyettes lelkész,¹⁵¹ ki maga is szeretete volna

---

– FÁBIÁN 1906. 35., DPL 1919. 118., SZABÓ 1929. 66. (Nemesdédén 1863–1864!), 192., (52 évig), KÁDÁR 1931. 24., BECK 1935. 16., KOVÁCSY 1968. 7., ZOVÁNYI 1977. 65., POMOTHY 2000. 25., 26, 29. (Begyed Sándor!), KÖBLÖS 2006. 339., 392., 681., KRÁNITZ 2012. 21., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 296. CD Csurgó. CD Pápa.

¹⁴⁷ MADARÁSZ ANDOR vármegyei számvevő, a belsősomogyi egyházmegye aljegyzője, számvevője, tanácsbírája Madarász Lajos és Noszlópy Amália gyermeke Jákón (Somogy vm.) született 1845. november 9-én. Tanulmányait 1854-től Csurgón, 1858-tól Pápán végezte. 28 éven keresztül Somogy vármegye főszámvevője és városi közgyám. Nyugalomba vonulása után 10 évig a Dunántúli Agrárbank főpénztárosa. A kaposvári gyülekezet első gondnoka. Felesége nemes Vajda Irma, Vajda Pongrácz kaposvári ügyvéd leánya. Az 1881. évi országgyűlési választásokon a Függetlenségi Párt színeiben indult. 1920-ban hunyt el. Pápai Református Kollégium értesítői. 1860/61. 3., 1862/63. 3., Uj-Somogy 1920. 203. sz. (1920. szept. 5.) 2., KÖBLÖS 2006. 366., 373., 383., 402., 410., 714., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018b. 306. CD Pápa. – Csökölyi Református Egyházközség keresztelési anyakönyve, 1818–1856 (VI. kötet). 252. – Kaposmérő–Kaposújlaki Református Egyházközség III. sz. vegyes anyakönyve, 1868–1895. 5–6.

¹⁴⁸ PAÁL FARKAS 1838. február 23-án született Jákón (Somogy vm.), apja Paál András táblabíró, anyja Molnár Ráchel. Középiskolai tanulmányait a pápai Református Kollégiumban végezte 1846–1855 között. A belsősomogyi egyházmegye világi tanácsbírája, 1878–1885 között főjegyzője. Felesége Madarász Julianna (Madarász Lajos és Noszlópy Amália leánya); Madarász Andor és Madarász Erzsébet testvére) 1848. június 24-én született Jákón (Somogy vm.). Lányuk, Paál Irma Máté Lajos somogyvisontai lelkész felesége (másik lányuk, Ida Kulcsár Endre csurgói gimnáziumi tanár felesége lett). – DREL II. 138. a. 1878. jún. kgy. 10., 1885. aug. kgy. 16., KÖBLÖS 2006. 334., 338., 343., 346., 651., KRÁNITZ 2013. 839–841., 847–848. (Máté Lajosné, született Paál Irma lelkészözvegy önéletrajza! Leánya, Máté Ella önéletrajza!). CD Pápa. – Csökölyi Református Egyházközség keresztelési anyakönyve, VI. kötet, 1818–1856, 179., 271.

¹⁴⁹ SZENTESI JÁNOS lábodi lelkész 1793-ban született Tótszentgyörgyön (Somogy vm.), apja Szentesi Sámuel lelkész. Tanulmányait (Csurgó, Debrecen) után 1821-től Belegen, 1824-től Szomajomban, 1827-től Hetesen, majd 1833-tól Lábodon szolgált. 1876-ban hunyt el. – KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 936.

¹⁵⁰ SZENTESI JÁNOST 1876. február 12-én Csökölyben temették el, ahol lánytestvére fiánál, a helybeli tanítónál lakott. Több ízben szélhűdés érte. Kovács József nagykorpádi lelkész temette. – DREL I. 1. u. Csököly. 23.

¹⁵¹ Szabó Pál (4.) patai lelképásztor Kaposszentbenedeken született 1842-ben többgenerációs ároni családban. Tanulmányait Csurgón, Pápán, Kecskeméten és Debrecenben végezte. Majd tíz éves segédlelkészi szolgálat után, 1878-ban a rinyakovácsi gyülekezet választotta meg lelkészének; 1886-tól Patán szolgált. Mindkét felesége lelkészleány: Sarlós Adél Sarlós György, Barakonyi Emilia pedig Barakonyi Kristóf lelkész leánya. 1898-ban hunyt el. – SZABÓ 1929. 90., 339.,

megnyerni a lábodi lelkészi állomást, meggondolatlan nyilatkozata miatt, ugyanis választás előtti úrnapon 3 presbiter ült kocsira, hogy engem Kisasszondon meglátogasson, s illetve a templomban meghallgatva szónoklatomat, engem a lábodi egyház nevében meghívjon. E helyettes lelkész, kinek nevét itt nem említem, s kiről csak annyit jegyzek meg, hogy midőn ő kővel dobott meg engem, én vissza kenyérrel, az az midőn engem innen Dombórol a pataiak meghíttak, és én Patát meglátogatva a meghívást nem fogadtam el, magam helyett ugyanezt a helyettes lelkészt ajánlottam, ki most is patai lelkész, szóval: az a szerencsétlen atyafi azt mondotta a 3 lábodi presbiternek: minek mennek Kisasszondra? Sokkal közelebb találnak barátot Nagyatádon, ez is csak olyan barát, mint az, sőt a kisasszondi hitehagyott, a tractus csak kegyelemből ad neki kenyeret Kisasszondon!

E lelketlen szavak hatottak: maga a 3 presbiter is csak azt mondotta: aki a maga vallását, melyben született, nem szereti, azt elhagyja, az nem lehet az új vallásának sem hű tagja, s otthon maradtak.

Így ment füstbe lábodi papságom! De a balga nyilatkozat gondolkodóba ejtette az egyházmegye vezérlő férfiúit, s abban állapotok meg, hogy mihelyt valamely lelkészi állomás üresedésbe jő, arra fogják bírni az illető egyház presbitériumát, mondjon le szabad választásról, s akkor a szabályok értelmében, akkori időben, a törvényszék tagjai szavaznak, illetve szavazat által töltik be a lelkészi állomást.

Úgy lett. Lábodra megválasztatott Nagy Sándor hoboli,¹⁵² ide pedig Németh Zsigmond kutasi lelkész.¹⁵³ Kutas a kisbajomi lelkész, Kacsóh Lajos befolyására

343., BECK 1935. 41., SOLYMOSI-MIKÓCZI 1979. 465., KRÁNITZ 2012. 123., SZABADI 2013. II. 1032–1033., 1252–1253., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018a. 256. CD Csurgó.

¹⁵² NAGY SÁNDOR hoboli lelkész 1821-ben született Szobon (Somogy vm.), apja Nagy Benjámin praeorans rektor, anyja Banai Erzsébet, Banai Mihály lelkész leánya. Tanulmányait 1929-től Csurgón, 1838-tól 1844-ig Pápán végezte. 1850-től Mezőcsokonyán, 1860-tól Kadarkúton, 1865-től Hobolon, 1876-tól Lábodon, 1885-től Csökölyben szolgált. Felesége Thulmon Emília, Thulmon Dániel földbirtokos leánya. Nagy Sándor 1902-ben hunyt el. – KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. 802–803.

¹⁵³ NÉMETH ZSIGMOND lekipásztör 1842-ben született Magyarújfaluban, lelkészi családban (apja Németh Ferenc lelkész; anyja Szabó Klára, Szabó Péter lelkész leánya). Tanulmányait Csurgón, Pápán, Kecskeméten, Pesten, majd ismételtén Pápán végezte. 1872-től Kutason, 1876-tól Hobolon 1888–1931 között Alsokon szolgált. Felesége Záborszky Borbála, aki nemesdömölki evangélikus család gyermeke. Németh Zsigmond 1931. február 18-án hunyt el. – DREL II. 70. b.1866. 31. (életrajz). 1867. 58., DREKK O. 394t. 163–164., SZABÓ 1929. 50., 52., 53., 130., 253., DPL 1931. 36., BECK 1935. 35., BELICZAY 1955. 226., KOVÁCSY 1968. 7., MOKOS 2004. 93., KÖBLÖS 2006. 341., 348., 354., 685., KRÁNITZ 2012. 198., CZIPPÁN 2017. 105., KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. 305. CD Pápa.

választásról lemondott, s így lettem én 1876-ban Nemesdédén tartott egyházmegyei közgyűlés és törvényszék által kutasi lelkésznek beállítva.

1876 tavaszán tehát Kutason elfoglaltam a lelkészi állomást. Áldott jó nép volt a kutasi nép. Engem igazi szeretettel fogadott, s én az egyházból aligha távoztam volna el oly hamar, hiszen fizetésemet a legpontosabban s jó minőségben beadták, s fizetésem tetemesebben jobb volt a kisasszondinál, de azon körülmény, hogy nem vagyok választott pap, kissé feszélyezett. De meg a lelkészlak falutól jó messze erdő szélén volt egy kis átellenes csárda szomszédságában, s én aljegyző lévén akkor, vajmi sokszor e magányban kellett hagynom családomat, részint a gyűlések tartama alatt, de kivitt a canonica visitatio alkalmával, midőn sokszor 1–2 hétig távol voltam családomtól. Ehhez járult még azon körülmény, hogy a lelkészlaktól egy puskalövésnyi távolságban a Séta Pista betyár¹⁵⁴ idejében esti 7-kor rabolták ki Krizsanich földbirtokost, őt magát és családját megverték.¹⁵⁵ Én és családom másnap reggel halálra ijedtünk, s elhatároztam, hogy amint csak lehet, Kutasról menekülök.

Minthogy erre kevés kilátás volt, s a lábodi fiasco miatt méltó okom volt aggódni reményem megvalósulásában, egy tervvel léptem fel a gyülekezeti népgyűlésben azzal, hogy miután van az egyháznak bent a faluban ½ sessióhoz járó beltelke,¹⁵⁶ úgy szólván falu közepén, adja el az egyház itteni épületeit s lassanként készüljön a betelepedésre.

¹⁵⁴ Séta Pista eredeti családneve Kis vagy Kráncz, foglalkozása gulyás vagy kanász. 1876-ig disznókat hajtott el tulajdonosaiktól a folyamatosan változó összetételű 3–4 fős bandájával Somogy, Baranya megyékben és Szlavóniában. Nagyobb szabású fosztogatásokat 1876/77. telén hajtott végre. Első nagyobb rablását Németladon vitte végbe: Oszvald Péter plébánost rabolta ki embereivel. 1877. május 6-án Igmándy Benedek szigetvári főszolgabíró 11 emberével egy elhagyott tanyaépületben bekerítette Séta Pistát. Heves lövöldözés után Séta Pista szíven lőtte magát, emberei pedig megadták magukat. – GÖNCZI 1944. 131–137., SZENTESI ZÖLDI 2009. 89.

¹⁵⁵ Az 1876 novemberében történt eseményeket Gönczi Ferenc *A somogyi betyárvilág* című munkájában így örökölte meg: *Kutason a juhász bandája által már egyszer kirabolt Krizsanics József 72 éves birtokosnál jelent meg Séta Pista négy társával. Hárman, Sétával a szobába törtek, kettő pedig künn őrt állott. A bennlévők Krizsanicstól pénzt követeltek, midőn 40 forint 50 krajcárját aranyban előadta, még többet kívántak s miután kívánságukat nem akarta, vagy nem tudta teljesíteni, megkötözték s kegyetlenül megkínózták és egész családját megverték. Elvittek: női aranyórát, többféle aranyékszert, Krizsanics duplacsövű puskáját. A rablás 15 percig tartott, míg egyik kiszökött szolgáló hírt a panduroknak, mire azonban ők a helyszínre értek, Sétáék a kisbajomi rezula (fiatal erdő) irányában már eltávoztak. A községben a harangokat félreverték, de ez hiábavalónak bizonyult. (...) Hivatalos jelentés szerint a rablók között egy magas, erős, 36–40 év körüli férfi volt „szépen cultivált bajusszal, nemes vonásokkal”. Ez egész bizonyosan Séta Pista, a vezérük volt. GÖNCZI 1944. 132.*

¹⁵⁶ sessio (lat.) = jobbágytelek; két részből állt: bel- és kültelekből

A tervet sorban helyeselték, s többen a reájok esendő kivetésen felől önként igen szép összeget ajánlottak fel, mégis találtatott egy gyülekezeti tag, Váradi Gergely, ki úgy szólván a gyülekezet leggazdagabb, de egyszersmind legzsugoribb tagja volt, hogy ő nem kíván a beépítkezéssel új terhekkal megróni a gyülekezeti tagokat, az építkezés sokba kerül, örökös adósságban lesz az egyház, ha az ősapák ki tudtak jönni isteni tiszteletre e csendes magános helyre, kijönnék ők is.

A vélemények megoszlottak, az elhatározások meginogtak még jobban, midőn ugyanaz az ember ezt kiáltotta fel: hát nem látjátok át, mit akar a pap? A faluban szeretne magának palotát építeni a mi pénzünkön, hol aztán uralkodhatnék. Ez döntött. Semmi se lett a bevonulásból, melyre 10 esztendőt szántam. Nem volt mit tenni, mint várni a kedvező időt, hogy onnan menekülhessek. Ez idő szerint a kutasi egyház iskoláját már benn a faluban felépítette, s csak maga a lelkész lakik a csendes magányban, mint remete, de majd megjő az idő, úgy hiszem, hogy az egyház a templomot, úgy a lelkészlakot is bent a faluban felépíti.

1878. tavaszi gyűlésen Kadarkúton az ottani lelkész, Halka Sámuel szobájában fogalmazva az egyházmegyei jegyzőkönyvet hitelesítés alá, bejő hozzám a lelkész, s felhív arra, hogy fogadjam a dombói egyház képviselőit, kik a náluk üresedésbe jött lelkészi állomásról velem akarnak beszélni, s illetve lelkészül meghívni.

Hála Istennek! Menekülök Kutasról! Ez volt első szavam.

1877. évben Héjjas Zsigmond itteni lelkész elválasztatván Komlósdra lelkésznek, a dombói lelkészi állomás üresedésbe jött.

A választás megtörtént 1877. december 12-én Barakonyi Kristóf, ki itt 1876-ban helyettes lelkész volt, kapott 3, Héjjas Pál csurgói gimnáziumi tanár 30 szavazatot.¹⁵⁷

A választott lelkész, mint azt az 1878. évi egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyv 49. száma bizonyítja, bizonyos javításokat s átalakításokat kívánván a gyülekezettől, s miután látta, hogy terve nehezen sikerül, lemondott a választásról.

---

¹⁵⁷ HÉJAS PÁL csurgói gimnáziumi és tanítóképző intézeti tanár. 1835. január 30-án született Kastélyosdombón (Somogy vm.), tanítói családban. Középiskolai tanulmányait Csurgón, a teológiát Pápán végezte, Kolozsváron tanítói vizsgát tett. 1857-től 1902-ig a csurgói Református Gimnázium, 1870–1886 között a csurgói Állami Tanítóképző Intézet tanára és hitoktatója. Felesége Mezei Zsuzsanna, Mezei Pál kisbajomi és csökölyi lelkész leánya. Héjas Pál 1911-ben hunyt el. – MOKOS 2004. 96., KÖBLÖS 2006. 333., 907., 916., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. 294., HORVÁTH 2019. 119–120.

Ez ügyben jártak az egyház képviselői, Varga János és nagy Varga István az egyházmegyei gyűlésen, s tudomást szerezve Héjjas Pál lemondásáról, lelkész után néztek.

Mint később tudomásomra jutott, ezek az atyafiak tanácsot kértek egykori lelkészük, Halka Sámuelről és az egyházmegyei gondnok, Csépán Antal úrtól, kik is engem ajánlottak. Így történt, hogy ezek az atyafiak engem felkerestek, és illetve felkértek, fogadjam el a meghívást.

Én, élénken emlékszem, akképp nyilatkoztam, hogy miután nekem már van gyülekezetem, s mint egyházmegyei aljegyző is nem szeretném, ha a választás alkalmával megbuknám, csak úgy vagyok hajlandó a meghívást elfogadni, ha a választás egyhangúlag megtörténik.

Hogy lehetetlent kívántam, azt akkor még nem tudtam, most már tudom, így Dombó–Gárdony és egyhangú választás: az abszurdum! Noha az egyház képviselői ígérték, hogy erre nézve minden lehetőséget elkövetnek.

A választás, mint azt az 1878. évi egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyve 191. száma bizonyítja, megtartatott április 9-én, s eredménye az lón, hogy Barakonyi Kristóf kapott 21, én pedig 12 szavazatot.

Az eredményről Pál Farkas, a választási bizottság tagja engem azonnal értesített, biztatván azzal, hogy legyek jó reménységgel, Barakonyi le fog mondani, s akkor az én megválasztásom bizonyos. Úgy is lett. Barakonyi lemondott, a 2. választás május hó 14-én megtartatott, s akkor Barakonyi kapott 10, én pedig 27 szavazatot, amiről is engem Máté Lajos darányi lelkész táviratilag értesített.

Utólag tudtam meg, hogy a választáskor szemben állt egymással Dombó és Gárdony, s miután a választáskor több számmal jött Gárdony, győzött, lett Barakonyi ügy, de ezt Dombó nem engedhette, titkos, aláírás nélküli leveleket kapott már Barakonyi azzal, hogy itt nem fogadják szívesen, stb., stb., s akkor Barakonyi lemondott elfogadván a kisebb állomást, Böhönyét. A 2-ik választáskor a gárdonyiak elkedvetlenedve lévén Barakonyi lemondása miatt, csak kevés örömmel jelentek meg, s így a dombóiak többségben lettek, de a tromf,¹⁵⁸ hogy így mondjam kijátszatott, a gárdonyiak visszaadták a kölcsönt a dombóiaknak, írván hozzám névtelen nagyszerű leveleket.

---

¹⁵⁸ tromf (németből) = adu, ütőkártya; ellenérv

Ne előzzük meg azonban az egymásután következett eseményeket. Én a választásról értesülve, mint választott lelkész örömmel olvastam a következő levelet:

„Május 15. Kastélyosdombó 1878. Tisztelt tisztelendő Úr! Óhajtjuk, hogy levelünk találja a legjobb egészségben egész házi családjával együtt. Örömmel nyilvánítjuk s tudatjuk, hogy e hó 14-én megválasztatott lelkészünknek, de más részről szomorúan tudatjuk, hogy kívánalma szerint egyhangúlag nem történetelt meg, mert még ez ideig is a gárdonyi atyafiak között találtatott 10 egyén, amely félre húzódott a dombói néptől irigység szemponjából, így tehát a dombóiak által 27 szavazattöbbséggel megválasztatott. Kedves Tisztelendő Úr! Jól tudja Ön, hogy a Krisztusnak 12 tanítványa voltak, és mégis támadt köztük meghasonlás, hát ilyen két községből álló gyülekezetben, ahol 100 szavazó van, vajon csoda-e ennyi zűrzavar között, hogy nincs egyetértés? Tehát arra kérjük kedves Tisztelendő Úr, ne vegye rossz néven, hogy így történt elfogadása, sőt inkább szeme előtt tartsa Jézusunk e szép mondását: amit az emberek én ellem rossznak gondolnak, azt az én mennyei Atyám jóra fordítja. Most tehát csak arra kérjük, hogy ezen levelünkre minél előbb válaszoljon és tudassa véleményét, és ha megegyez a mienkkel, arra kérjük, hogy személyesen is jelenjen meg közöttünk. Most levelünket bezárva azon jó kívánattal, hogy a szeretet viszontlátás örömevel együtt találkozassunk. Maradunk Kastélyosdombó és Gárdonyban május 15. 1878. szeretett tisztelői: Varga János, Kóczán József gondnok, Varga József, Váradi János, Lábodi Mihály, Szarka István presbiterek.

A választási bizottság jegyzőkönyve kezembe kerülve ebből láttam, hogy reám szavaztak a következő dombói tagok: Simon János, öreg Málík Mihály, ifjabb Varga Mihály, al. Váradi János, Varga István, öreg Varga Mihály, Kóczán József, Kis Váradi János, Szarka István, Szojka István, Liber József, András Ferenc, Vajda János, Bíró József, Kis Varga István, Bakó János, Füle János, Szolga József, Német István, Kis József, Váradi Ferenc, Varga János, Varga József alsó, Bíró István, Bíró János, öreg Kerekes József.

Barakonyira szavaztak a következő gárdonyi atyafiak: Tóth János, Váradi István, Botos József, András János, András József, Szalai József, Pap József, Balogh János, Bödő József, Túri György.

Ugyane postán vettem a következő levelet: „Novothny Alajosnak tisztelettel. Szabadíts meg minket Úr Isten, nekünk ilyen ember nem kell, ki amely vallásban született, azt holtig nem becsülte meg, mi szívünk ilyen emberre nem nézhet, egyházunkban nem adatik annak hely. Hozzánk lakni soha ne jöjjön,

mert itt becsülete nem leszen. Ha van esze, de nem is jön el. Írta az, ki megtanult írnya 5/15. '878."

Mint a villám, úgy csapott lelkemre e levél! Uram Istenem, mit tegyek? Elfogadjam a választást, vagy hagyjam ott e veszekedő népet, had eméssze magát, s mint meghasonlott testület vesszen el magában? Nem.

E levelet közöltem Körmendy Sándor esperessel, majd Csire István és Szűcs Mihály barátaimmal, kérve tanácsukat. Csirén kívül amazok és többen bíztattak, bátorítottak, ne hallgassak a névtelenre, fogadjam el a választást, majd ha helyemet elfoglaltam, minden jó lesz, majd lecsendesednek. Én e tanácsot fogadtam el azzal, hogy kikötöttem, hogy ha az egyház mindazon átalakításokat eszközli az épületen, amelyeket Héjjas tanár úr is feltételül kikötött, elfogadom a választást, ellenkezőleg nem, így akarván próbára tenni a gyülekezet jóindulatát írántam. S ily értelemben adtam be beadványomat az egyházmegyei gyűlésre, s ily feltétellel lettem is megerősítve 78. évi egyházmegyei közgyűlési jegyzőkönyv 191. szám alatt.

Hazaérkezvén a gyűlésről e levelet vettem:

„Novothny Alajosnak tisztelettel. Szabadíts meg Úr Isten, mert nekünk ily ember nem kell, akit száz szavazó közül Dombó és gárdonyi eklézsiából csak 27 szavazott meg, de csak azok az emberek, kik már asztalánál ettek-ittak, többinek is csábítója azok lettek. (Itt meg kell jegyezni, hogy a Barakonyi lemondása után 4 dombói atyafi, s pedig Krizsán József gondnok, Varga János, Kis Váradi János, Váradi Ferenc a dombóiak nevében egy vasárnapon Kutason megjelentek, vendéglőbe szálltak, 3-ik harangszó után a templomba jöttek, mint szokás és illik, engem meghallgattak, s az isteni tisztelet után szobámba jövé, engem forma szerint ünnepélyesen az egyház nevében lelkészül meghíttak, akiket én aztán szerény ebédre asztalomhoz ültettem. Ez volt az az evés-ivás, melyről a névtelen megemlékezik, s hihető, hogy fájt neki, hogy ő mint gárdonyi részt nem vett abban, ámbár a dombóiak is hibáztak abban, hogy mint társegyházból legalább egy tagot magukkal nem hoztak, s csak az menti a dombóiakat, hogy azért nélkülözték őket, mert ellenpártiak voltak.)

Ha eszít föl meggondolja, semmiképpen el nem is fogadja, ne is fogadja el, mert ő nekünk nem kell, egyházunkban nem adatik neki hely, hozzánk lakni soha, soha ne jöjjön, mert itt becsülete nem leszen, ha van esze, de nem is jön el. Ezzel bezárom írásomat. Dombó s gárdonyi eklézsiákból írta egy valaki."

E levél, ha fájt is tartalma, de azért, mert csak ismétlése volt az előzőnek, nem vettem fel annyira, remélve, ha ott leszek, majd lecsillapulnak.

E névtelen levelek felől mégis panaszkodva írtam az akkori helyettes lelkésznek, Sütő Lajosnak, kérve őt, hogy csillapítaná le a háborgó elemeket, s jó reménységre hangolná irányomban kivált a gárdonyiakat.

A dombói atyafiak, mi nagy lelki örömömre szolgált, már előre is lélekben velem egyesültek, mert a pünkösdi szent ünnepek alkalmából a következő levelet kaptam Dombóról:

„Kastélyosdombó júni 11. 1878. Tisztelt Tisztelendő Úr! A pünkösdi ünnepét eltöltöttük – Isten kegyelméből – szerencsésen. Most óhajunk kíváncsian az, hogy a jövő pünkösdi és azt megelőző ünnepeket együttesen tölthessük el jó Istenünk segédelmével. Kedves Tisztelendő Úr, most a legközelebbi kadarkúti gyűlés alkalmával Sütő Lajos helyettes lelkész¹⁵⁹ és Szabó Gyula tanító urak¹⁶⁰ által értesültem, hogy gyülekezetünkben találtatott olyan egyén, aki a jó feltételeket is rosszra akarná fordítani. Azt már puhatolom, hogy ki legyen ezen irigy rossz egyén, de minden kutatásom mellett nem jöhettem rá. Hanem arra kérem kedves Tisztelendő Urat, azt a küldött levelet, ha leküldené, majd az írás által rá jönnék, no de ha már így történt, fel se vegyük, tudjuk, hogy minden szép búzának van ocsúja, vagy szemetje, rosta kell annak, hogy megtisztuljon, e mellett nem felejtsem el szavait, hogy Idvezítőnk is oda ment, ahol látta, hogy egyenletlenség van. Kérem kegyelmedet is megmaradni. Most a jó Istentől az Ég áldását kérve egész ház családjára, maradok Kastélyosdombón 11. júni 1878. Tisztelője: Varga János, a gyülekezet nevében.

E levél vétele után más napon ismét levelet kaptam Dombóról, és pedig:

„Novottny Alajosnak tisztelettel! Úr Isten, kérünk Tégedet, küld el hozzánk szentlelkedet, amely minket arra segítsen, hogy ez ember hozzánk el ne

¹⁵⁹ SÜTŐ LAJOS lelképásztor 1853. július 2-án született Szomajomban (Somogy vm.), lelkész-családban (Apja Sütő Lajos lelkész, anyja Kis Mária, Kis András lelkész leánya; felesége is ároni család sarja: Csuzi Lídia, Csuzi József lelkész leánya.). Középiskolai tanulmányait Csurgón és Pápán, a teológiát Sárospatakon végezte. 1872–1879 között segédlelkézi szolgálatot végzett a belsősomogyi egyházmegye gyülekezeteiben: 1878-ban Kastélyosdombón. 1881-től haláláig, 1899-ig a somajomi gyülekezet lelkésze. – DREL I. 1. u. Bűrös-Várad. I. 2. II. 35. Gige. 58. Hedrehely. I. 3. Kastélyosdombó. I. Kisasszond. 10. Kisbajom. 7. Magyarlad. IV. 73. Magyaregres. I. 5. II. 1. Mezőcsokonya. 6., 7. Pata. 29. Somogyaszaló. II. 6., 22. Szomajom (Kaposfő). I. 4–5. II. 5., 14., 15., 16. (Anyja Galambos Ágnes!). TIREL I. 8. d. 6. Bolhás. II. 23. d. 8. Merenye. I. 2. d. 9. Nemesdéd. 74., 105. d. 10. Somogy–Kutas. 16., 60., FÁBIÁN 1906. 38., SZABÓ 1929. 345., BECK 1935. 40., KRÁNITZ 2012. 212., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 315. CD Csurgó.

¹⁶⁰ SZABÓ GYULA tanító Drávacepelyről (Baranya vm.) származott, apja az ottani iskolatanító, Szabó Zsigmond. Középiskolai tanulmányait a csurgói Református Gimnáziumban végezte, majd 1876-ban a csurgói Állami Tanítóképző Intézetben tanítói oklevelet szerzett. 1879 Kastélyosdombón, 1879-től Molványban, majd 1904–1921 között Jákón tanított. – SZABÓ 1929. 273., 322., KAPITÁNY 1936. 7., KOLTAI 1939. 150.

jöhessen, mert ő bizony itten nem kell, még azok is az emberek, kik megválasztói lettek, csak nép bosszújára tették. De hogy is kellene ilyen ember valakinek, akit még az asszonyok is kinevetnek, mert azt mondják: Ha ő majd itt prédikál, vegye rá a misemondó ruhát! Soha nem láttam még ilyen gyalázatos embert, aki még sem mondja, hogy ő bizony nem jön el. Itt végzem írásomat, maradok íránta, de nem tiszta szívemből tisztelettel. Dombói s Gárdonyi egyesült eklézsiákból írtam.”

Te, kedves Utódom, aki e sorokat, e névtelen 3 levelet, s kivált e harmadikat olvasod, bizonytalant azt mondd, hogy nekem érzéketlennek kellett lennem, midőn e levelek után mégis e lelkesítő állomást elfogadtam. Igazad van, azzal a különbséggel, hogy érzéketlen nem voltam, mert véve a leveleket, azokat egyházmegyei gondnok és esperes úrnak bemutatva dombói választásról szóval és írásban lemondottam. Ezek voltak és többen buzdítottak arra, hogy ne féljek, menjek. Az a vidék, a Szigetvár vidéki nép, de kivált a dombó–gárdonyi nyakas, kevély nép, de éppen azért, miután alapjában egy nép sem rossz, s minden nép szívének van kulcsa, melyet, ha eltalálunk, azzal a népet megnyerjük, és a dombó–gárdonyi nép megnyerhető szelídséggel, okos lelkészgondozással, papias magaviselettel, a szószéken buzgósággal, felvilágosító s lelkesítő beszédekkel, mindezen tulajdonságokkal pedig megáldatva ne ingadozzak, menjek, teremtsék ott egy békés gyülekezetet. Ezt kívánja az egyházmegye érdeke is, hogy ez az egyház el ne pusztuljon, hanem tartassék meg a testületnek. A gondviselés engem küld, aki vallásos kötelességgel ne habozzak, menjek, és ha működésem nem lesz eredményes, az egyházmegye segít rajtam, s alkalmilag más helyről gondoskodik számomra.

Igaz. Legyen meg Isten akarata. Megyek. Lemondásomat visszavettem, azzal azonban, ha a kívánt átalakításokat, javításokat nem eszközlik, lemondok és semmi szín alatt Dombóra nem megyek.

Hogy ezen átalakításokról legyen fogalmam, lerándultam nőmmel együtt Dombóra, amidőn is a két presbitérium tagjait összegyűjtöttem, velök értekeztem, az átalakításokat s javításokat kijelöltem, s a jelenvoltak ígérték, hogy mindazokat teljesítik, amikor én szeptember hóban idejövök, a ház rendben lesz.

Hogy mik voltak ezek? Majd a végén előadom.

A névtelen 3-ik levele, melyben az illető kimondja, hogy gyalázatos ember vagyok, hogy le nem mondok, és hogy misemondó ruhában prédikálok, mégis nagyon bántott engem, s épp azért, hogy Dombóról meneküljek, annyival is

inkább, mert a kutasiak meg nem akartak elbocsátani, ígervén *conditio*¹⁶¹ változást, majd azt is, hogy készülnek a beépítkezésre, stb., még egy kísérletet tettem, tudniillik egy pásztori levelet küldöttem Dombóra, felhíva a presbitériumot komoly válaszra. E pásztori levél a következő:

„A dombó-gárdonyi ev. ref. egyház presbitériuma érdemes tagjai, kedves atyámfiak az Úrban!

Az Úr nevében üdvözlöm kedves atyámfiak mindnyáját és egyenként és kegyelmekben a gyülekezeteknek összes tagjait, üdvözlöm pedig Idvezítőnk szavaival, midőn mondá tanítványainak: Békesség Nektek! Adja a jó isten, hogy teljeseadjék az Úr ama mondása, hogy kegyelmek méltók levén erre, szálljon az én békességem mindnyájokra!

Az e hó 3-4. napjain tartott egyházmegyei közgyűlés a dombó-gárdonyi szavazattöbbséggel történt leköszválasztást a törvényes idő fenntartásával megerősítette, s ez időtől fogva én már kegyelmeké, a dombó-gárdonyi gyülekezeté vagyok, mint megerősített lekipásztoruk szólok kegyelmekhez, lelki nyájamhoz, az úrban testvéreimhez, s ezen összeköttetésnél fogva engedjék meg nekem, hogy lekipásztori levelemben valamint szeretettel, úgy őszinteséggel s bizalommal szóljak, remélvén s kérvén kegyelmeket, hogy hasonló érzellemmel legyenek kegyelmek is irántam, s szeretettel fogadják el leveletem.

Megtisztelő volt reám nézve az, hogy egy az egyházmegyénk tekintélyesebb gyülekezete, tudniillik a dombó-gárdonyi gyülekezet képviselői ez év március havában Héjjas Pál úr lemondása után engem bizalmukkal felkerestek. E bizalomra én Varga János atyámfiának írt levelemben is annyit válaszoltam, hogy követve Jézus apostolainak mondott parancs szavait: menjetek és prédikáljatok, a meghívást elfogadtam.

A választás nem úgy történt, mint óhajtottam volna, nálamnál fiatalabb társam lett a győztes, nevem kisebbségben maradván, s némi homályt is szenvedvén ez által 10 évi lelkeszi pályám és egyházmegyei hivatalom is, de ez is kétségkívül az isteni gondviselés műve, s én lelkemben ezen megnyugodva elmondhattam a Szentírás szavaival: Jómra lőn, Uram, nekem, hogy megaláztál engem!

Az egész körülményt lassan-lassan feledvén, visszaadtván aképpen itteni kedves enyimeknek, kikkel a legszebb lelki viszonyban élek, s kikről igazán elmondhatom, hogy lelki gyermekeim, ama szelíd nyáj az Úrnak mezején.

---

¹⁶¹ *conditio* (lat.) = feltétel, körülmény, állapot

Nyugalmam nem sokáig tartott, s az Isten akképp indítá kegyelmetek gondolatait, hogy onnan a messze távolból engem csendes magányban felkerestek, még pedig a gyülekezet azon óhajával, hogy miután a 9 szótöbbséggel elválasztott lelkészük, Barakonyi úr a választást el nem fogadja, az első szavazáshoz hűen az egyház többsége engem óhajt lelkészének.

E másodszori meghívást én azon feltétellel fogadám el, hogy az egyház egy akarattal megválaszt. Ez óhajom sem teljesedett be, mellyel pedig csak azt akartam elérni, hogy az egyház tagjai között felmerült hullámvész csendesedjék le.

Mindamellett is, minthogy egy protestáns embernek mindenkor joga van szabadon lelke meggyőződését nyilvánítani, s mert ezt a protestantizmus elvé-nél fogva sem akadályozni, annál kevésbé tiltani lehet és szabad, és mert a többség mellettem nyilatkozott, nem akarván csekély személyiségemnek annyira hízelegni, de és főleg az egyházat a lelkészválasztás bonyodalmai s továbbbi különféle esélyeinek kitenni, határoztam el, a megválasztást elfogadtam, és a szándékomat nyilatkozandó kegyelmetek körében május hó 22-én megjelentem.

Lelkem örült, hogy kegyelmetek, tudniillik a megjelent a presbitertagok vídám és barátságos arcvonással fogadtak engem, s biztosítva levén a gárdonyiak által is jóindulataikról, nyugodt kedéllyel néztem jövőm elé, azon napok és esztendő-k elé, melyeket Istenünk élnem enged körükben.

E lelkem nyugalmát, lelkészi pályám szép reményét ezen idő óta 3 névtelen, de egy írótól származott levél háborítá meg, és engedjék meg nekem, ha én e tárgyban kegyelmeteknek szomorúan, lelkem legmélyebb fájdalmával ez alkalommal panaszkodom.

A névtelen író 3 levelével 3 igen mély sebet ejtett szívemen, melyek annyi-val inkább fájnak, mert épp ez oldalról sértve érzem magamat, mi legérzékenyebb, tudniillik vallási meggyőződésemben.

Isten az, ki lát a szívek rejtekeibe, és ki legjobban tudja, mi vagyok. Hogy és miképp merészel tehát ember az én lelkem meggyőződése, vallásos hitem felől ítéletet mondani, hitemet gúnytárgyává tenni, lelkészi minőségemet gyanúsítani, s ekképpen személyemet rágalmazni és az én leendő dombó-gárdonyi jövőmet békétlenné, zavarossá s nyughatatlanná tenni?!

Szavai éles törként hatottak szívemre, s nem nagyítom a dolgot, az ünnepé-lyes pillanatban őszintén bevallom, hogy a 3-ik levél olvasása alkalmával annyira elszorult szívem, hogy egy ideig eszmélni és gondolkodni nem bírtam, az

első szavam is az volt: Uram, bocsásd meg neki, mert nem tudja a névtelen, mit cselekszik, én megbocsátom!

Tartozom azonban azon felvilágosításával ezek után kegyelmeteknek, hogy miután a névtelen múltamról beszél, és mert az ő értesülései, hihető, Dombó-Gárdonyban szájról-szájra járnak, és különféle magyarázatokra alkalmat adnak, mondom, tartozom azzal, hogy ez ügyben Kegyelmeteket felvilágosítsam.

Azt írja a névtelen, hogy én nem kellem a dombó-gárdonyiaknak, mert pápista voltam, misemondó ruhában prédikálok.

Ez a mélyen nevetséges, oly szúró is reám nézve!

Igaz, hogy én katolikus szülőktől származom, és e vallásnak követője voltam egész 25 éves koromig, sőt tudományos kiképeztetésem után katolikus gimnáziumi professzor, tanár voltam 4 éven át székesfehérvári és egri gimnáziumban, de követve lelkem jobb meggyőződését a mondott évkoromban a református egyházba tértem át, melynek kebelében azóta, most már 44 éves koromban a legboldogabban érzem magamat.

Az én hitvallásomról 1864-ben meggyőződést vett a belsősomogyi egyházmegye közönsége, midőn Visontán tartott gyűlés alkalmával a papi tudományokból engem megvizsgált, s a református egyház a segédlelkészek sorába felvenni méltónak talált, majd ugyanazon évben Pápán a püspöki kéz reám tétele által lelkésznek felszentelt, mi nem történt volna meg, ha hogy én most is katolikus volnék, és misemondó ruhában prédikálnék. Ugyan a belső-somogyi református egyházmegye nem bízta volna reám 2 éven át a jádi, 5 éven át a hedrehelyi iskola, úgy 7 éven át a kisasszondi egyház, és most már csaknem 3 éven át a kutasi gyülekezet lelki vezetését, mi több nem tartott volna arra méltónak, hogy az egyházmegye aljegyzővé megválasszon és a legközelebbi szavazáskor a pót tanácsbírák, úgy törvényszéki jegyzőjelöltek közé felvegyen.

Ez a válaszom a névtelen író levelére, melyet is kegyelmeteknek értésére adni kötelességemnek tartottam.

És ezek után bátran kimerem mondani, ha annyi gyülekezet presbitériumai, annyi lelkésztársam bennem református lelkészt látnak, és midőn magam is Istenre hivatkozom ez ünnepélyes pillanatban, hogy testestől-lelkestől híve vagyok a protestáns református egyháznak és gyermekeimet is abban nevelem, fiamat a lelkészi pályára készítem, midőn ekképp hatod magammal lelkem egész odaadásával szaporítom a protestáns református szent anyaegyházat. Mondom: midőn én nem az vagyok, kinek a névtelen író tart engem, volna-e

elegendő bátorsága Dombó–Gárdonynak én reám követ dobni, személyemet, lelkészi állásomat besározni, s nemtelen homályba vetni? nem! Én azt nem képzelhetem.

Igaz, Idvezítőnk a zsidó vallásban született, s midőn megállapította az új testamentumot, keresztfára feszítették. Az első apostolok is zsidók és pogányokból levén keresztyénekké, őseiktől mártírhalt szenvedtek. Husz János, Prágai Jeromos hamvait megégették a vakhitűek, de hát, kik tették ezt? Azok, akiknek kebelükből származtak, de jegyezzük meg, nem azok, kikéi lettek. Uram, én Istenem, és engem saját enyéim gúnyolnak, kiknek örülniök kellene azon, hogy a protestantizmus ügye általam is növekedett, és hogy a Krisztus tudományát a megtisztított vallás elvei szerint lelkem legszentebb s legigazibb meggyőződéséből hirdetem, terjesztem. Hát avagy Kálvin, Luther, Melancton, szóval az első reformátorok nem e voltak katolikusok? És avagy a protestantizmus ügye kik által vett lendületet, erősítést, gyarapodást külföldön és hazánkban, hanem ha éppen katolikus professzorok, tanárok által, kik protestánsokká lévén, a legerősebb oszlopai, védői lőnek az új egyháznak. Sőt hivatkozom a most élő férfiakra: Ballagi zsidó volt,¹⁶² Heiszler, Névi,¹⁶³ Kovács,¹⁶⁴ stb. katolikusok voltak, és avagy e férfiak nem-e tiszteletünk tárgyai, nem öleljük-e bennök a legtisztább református szíveket?

¹⁶² BALLAGI (1848-ig BLOCH) MÓR (Inócz, 1815. március 18. – Budapest, 1891. szeptember 1.) izraelita származású, református vallásra áttért teológus, nyelvész, hebraista, szótáríró, az MTA levelező (1840), majd rendes (1858) tagja. Pápán, Nagyváradon, Pesten, Tübingenben tanult. 1851-től a kecskeméti, 1855–1877 között a pesti teológiai akadémián tanított. Szakirodalmi munkássága jelentős. Vö. SZINNYEI 1891–1914. I. 438–443., RÉVÉSZ 1960. 190., MARKÓ 2001–2007. I. 332–333., KOVÁCS I.–TAKÁCS 2022.

¹⁶³ NÉVI (NEFF) LÁSZLÓ a budapesti kereskedelmi akadémia igazgatója, a Petőfi-társaság alapító tagja, a kereskedelmi szakiskolai tanárok országos egyesületének elnöke. 1841. január 27-én született Középszékázon (Veszprém vm.), apja községi tanító és jegyző. Tanulmányait Pápán, Veszprémben, Győrben, Pannonhalmán és Csornán végezte. 1861-től 10 évig a szombathelyi premonstrei gimnázium magyar nyelv és történelem tanára. 1871-ben kilépett a rendből. A budapesti református gimnázium, majd 1882-től a kereskedelmi akadémia tanára. Felesége Schneider Emma. A 1902. április 5-én hunyt el Budapesten. – SZINNYEI 1891–1914. IX. 1028–1033., RÉVÉSZ 1960. 438., MARKÓ 2001–2007. IV. 1072–1273., Gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/422082#> [Letöltés: 2025. február 5.]

¹⁶⁴ KOVÁCS MIKLÓS budapesti református gimnáziumi tanár 1833-ban született Hajdúszoboszlón (Hajdú vm.) katolikus családban. Gyöngyösi középiskolai és pesti bölcsészeti tanulmányok elvégzése után belépett a ciszterci rendbe. Egy évig novícius Zircen, a teológiát Egerben végezte. 1859-ben szentelték fel, a székesfehérvári rendi gimnázium tanára. 1863-ban kilépett a rendből, 1868-tól a pesti református gimnázium tanára lett. 1886-ban hunyt el. – PEIL 1886. 1121, 1407–1409. (nekrológ), SZINNYEI 1891–1914. VI. 1346., Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholare 1942/43. 220., RÉVÉSZ 1960. 381.

Mindezeket édes atyámiai azért mondtam el kegyelmeteknek presbitérium érdemes tagjai, ha múltam ellen van kifogásuk, ha nem bíznak református hittem meggyőződésében, ám nyilatkozzanak, és én lelkészi megerősíttetésemet megsemmisíttetem.

Azon egy névtelennek szavaira nem adok semmit, és tévedését megbocsátom, soha lelkére nem vetem, mert ha Isten úgy akarja, hogy a dombó-gárdonyi lelkészi állomást elfoglalom, látni fogja, hogy szilárd híve vagyok a református egyháznak, és buzgó lelkipásztora a református gyülekezetnek, ám de ha ez az egy, hanem az összes presbitérium ellenem nyilatkoznék, adja ezt írásban, és én visszalépek.

Felhívom tehát e levelemmel édes atyámfiat, hivatalosan hívom fel, hogy levelem elolvasása után presbiteri jegyzőkönyvi kivonattal válaszoljanak.

A megerősítés ténnyé válik július hó 14-én, ezen belül még lehet segíteni a dolgon, de azon túl már sem én, sem kegyelmetek a határozaton nem változtathatunk.

Gondolkodjanak levelem tartalma felett, s adjanak nekem határozott választ.

Részemről, mint már személyesen mondtam is, elfogadom a dombó-gárdonyi lelkészi állomást, azon egy névtelen levélíró kicsinyes gúnyolódásaival nem gondolok, s legfeljebb csak azt óhajtanám, hogy írná oda becses nevét, és én sietnék őt felvilágosítani. De ha talán a presbitérium is osztja e véleményyt, mit ugyan nem teszek fel róla, ha talán protestáns református hitét félti bennem, attól tart, hogy az egyházban általam Isten dicsősége növekedést nem fog venni, mondom, ha ez így volna, akkor meghajlom a gyülekezet erkölcsi kormányzó testülete, a presbitérium előtt, és visszaadom lemondásommal a gyülekezet tagjainak lelkészválasztási jogát. Sajnálva szívemből, hogy az egyház újra, ki tudja, mily mérvű hányattatásnak lesz kitétetve, s vajon az a békesség, mellyel köszönteni parancsolta Idvezítőnk apostolainak azon ház lakóit, kik arra méltók, szállni fog-e kegyelmetekre, mert ugyancsak Idvezítőnk mondja: ha pedig arra nem méltók, szálljon a ti békességtek ti reátok, tudniillik az apostolokra!

Továbbá értésükre adom azt is, hogy miként személyesen is Dombón létemben kijelentettem, úgy az egyházmegyei gyűlés elé terjesztettem, hogy kegyelmetekhez menetelem előtt, mi vagy szeptember hó vége felé, vagy október hó elején történnék, a szükséges javításokat megtegyék. Nevezetesen és mindekelőtt óhajtanám, hogy aratás után, ha előbb nem lehet, a konyhát átalakítsák, nemkülönben a cselédszobát az első szobával összekapcsolják, azt

lakhatóvá tegyék, hogy odaérkezésemkor holmimat a rendes helyre berakhas-
sam. A többi szükséges és a presbitérium által helyesnek talált javítások elma-
radhatnak későbbre is, midőn ott leszek.

Megjegyzem azt is, hogy ha talán a mesteremberekkeli szerződés alkalmára
a javítást és átalakítást illetőleg mikénti nyilatkozatomra jónak látnák, hogy
köztük legyek, hajlandó vagyok Dombóra lemenni 2–3 napra azon kéréssel,
hogy ezt velem közöljék, és mert kocsit innen annyi időre nem kapok. Odame-
netelem és visszajövetelemlről gondoskodni szíveskedjenek akképp, hogy egyik
egyházközség eljő értem, másik visszahoz, és én, mint mondtam, nem pusztán
magam, hanem nőmmel együtt lemegyek, és kegyelmetekkel baráti lelkesi ke-
zet fogva, egy értelemmel és akarattal tanácskozni fogok e tárgyakról épp úgy,
mint a netalán felmerülhetőkrol.

Végezetre, midőn értésükre adom azt is, hogy az 1878/79. egyházi évre a
dombó–gárdonyi lelkesi fizetés kétfelé fog osztatni az egyházmegyei szabá-
lyok szerint, tudniillik fele részben a csurgói iskoláé, melyből a helyettes lelkesz
úr fogja kapni havi illetményét, s miről az egyházmegye akképp gondoskodott,
hogy az a darányi nagytiszteletű lelkesz úr követelésével, mint a gimnázium
pénztárnokával történjék. A fizetés másik fele része pedig engem illetnek, hogy
tehát ennyi érdek hiánytalanul kielégíthessék, arra kérem a presbitériumot,
hogy a folyó időben levő és a lelkesi fizetést érdeklő teendőket pontosan tel-
jesítsék. A réteket lekaszálvá, szénát összegyűjtve, a szokott helyre betakarítsák
és számba vegyék, hány heverő s illetőleg megközelítőleg hány mázsa széna
termett, hogy a csurgói iskolával leendő számolásban tisztán és önzetlenül szá-
míthassak.

Ugyancsak a lelkesi fizetést jelen időben érdeklő munka, a parragszántás.
Kérem e munkát is, ha talán eddig nem tették volna meg, haladéktalanul meg-
tetessék, hogy a netaláni elmaradás miatt hiányt szenvedjek nemcsak, hanem
hogy érzékenyen ne essék nekem azon fizetés, melyet a csurgói gimnáziumnak
is ebből kiadni köteleztetem.

Ha Isten úgy akarja, és kegyelmek is azt határozzák, hogy nemsokára kö-
zöttük megjelenhetek, több más és egyéb dolgokról értekezni fogunk.

Presbitérium érdemes tagjai, kedves atyámfiai! Én nem tulajdonítok ma-
gamnak semmit is e világon, Isten által vagyok, mi vagyok, és én Istenkegyelme
által szólok, de mennyire csak lelkem ereje felfognom engedi, mennyire csak
érzem működni bennem Isten szentlelkének erejét, annyira ígérhetem kegyel-
meteknek s általuk az egész dombó–gárdonyi református szent gyülekezetnek,

hogy ha kegyelmetek azon benső és lelki vonzalommal közelednek hozzám, mellyel a lelki nyáj fogadni szokta maga lelkipásztorát, úgy én lelkem egész odaadásával, szívem legbelsőbb melegével karolom lelki atyai szívemhez kegyelmeteket, s biztosítom arról, hogy mint Istenünk engedi, a dombó–gárdonyi gyülekezet javáért, annak felvirágzásáért, a kebelében kívánatos béke, szeretet, egy akarat és egyetértésért minden lehetőt elkövetek, ennek áldozom lelki–testi erőimet, ez lesz dicsekedésem, törekvésem legfőbb tárgya. Isten engem úgy segíljen!

Mindnyájukkal béke és szeretettel kezet fogva, üdvözölve az egész szent gyülekezetnek minden tagját a kicsinytől fogva nagyig, Isten áldását kérve mindnyájukra, várva mihamaribb válaszukat, vagyok Kutason 1878. június 17. A dombó–gárdonyi református egyház presbitériumának, kedves atyámfiainak atyjokfia és lelkipásztoruk, Novotny Alajos, megválasztott s megerősített dombó–gárdonyi református lelkész.

Utóirat. Kérem az érdeemes presbitériumot, legyen szíves e lelkipásztori felhívó leveletem az egyházládába megőrzés végett betenni. Szolgáljon ez nekem mindenkori igazolásul és a dombó–gárdonyi egyház történeti tárgyául.”

E levelet elküldve nyugodtan vártam az arra adandó választ azzal, ha a presbitérium csak legkisebb jelét adja a bizalmatlanságnak, úgy beadom lemondásomat, maradok Kutason, hol a hívek szeretetét bírom, és hol a hívek nem oly viszálykodók, mint Dombó–Gárdonyban, ha pedig a presbitérium válasza megnyugtató, úgy Isten nevében megyek.

A válasz nemsokára megjött a következőkben:

„Kivonat a dombó–gárdonyi helvét hitvallású egyház presbiteri jegyzőkönyvéből:

Egyházi közgyűlés tartatott 1878. június 21-én a dombói iskolaépület tantermében. Jelen voltak: Krizsán József gondnok, Váradi János, Lábodi Mihály, Szarka István presbiterek, Sütő Lajos helyettes lelkész, Varga János, Váradi Ferenc, Liber Lajos, Varga Mihály és több egyháztagok, Máté József bíró.

1. Elnöklő helyettes lelkész bemutatja s felolvassa nagytiszteletű Novotny Alajos megválasztott s megerősített dombó–gárdonyi lelkész úrnak a dombó–gárdonyi egyház presbitériuma, s ezek által a nevezett egyház minden rendű s rangú tagjaihoz intézett lelkipásztori levelét, melyben leírja megválasztatása körülményeit, valamint fájdalmasan panaszolja el levelében gyülekezetünk egy névtelen tagjától kapott, őt megtámadó becsületében, papi jellemében s vallásos meggyőződésében gáncsoskodni akaró levél tartalmát, úgy szintén az

ő idejövetelét megelőző javításokra hívja fel a presbitérium figyelmét. Végre azon bizalmi kérdést intézi a gyülekezet presbitériumához, hogy ha netán ők is, tudniillik a presbitérium egy vélemény s értelemben van azon névtelen levélíró kifejezéseivel, jegyzőkönyvi kivonatban adja tudtára, s ő kész lesz viszsزالépni, s meghajlik az egyház kormányzó testülete, a presbitérium előtt, bezárja levelét nagytiszteletű lelkész úr a gyülekezetre s annak minden tagjaira mondott áldás kívánattal.

Amilyen örömmel hallotta az egyházi közgyűlés nagytiszteletű lelkész úr levelének első soraiban a béke és szeretet szavainak nyilatkozatát, oly fájdalommal esett a jelen voltaknak hallani a béke és szeretet hirdetőjét mélyen sértő, gúnyos evangélium szerint reformált protestáns keresztyén emberhez nem illő névtelen levélírónak ama kifejezését: „misemondó ruhában prédikál”, mely szavak által különben saját szellemi s lelki szegénységének bizonyítékát adta ki, és így nemcsak hogy egy értelemben nincs az egyházi közgyűlés azon névtelen íróval, hanem saját kívánatára nagytiszteletű lelkész urat e jegyzőkönyvi pontban értesíti, s szerencsésnek tartja magát, ha oly lelkésze, egyháza közigazgatását szeretettel vezető, rendező feje lesz, mint nagytiszteletű Novotny Alajos lelkész úr, s eme szavakban ad kifejezést érzelmeinek: hozza Isten minél előbb körünkbe! A többi pontjait nagytiszteletű lelkész úr levelének, miután azokra nézve az intézkedés megtétele, tudomásul veszi. Jegyzette Süttő Lajos helyettes lelkész.”

Legyen meg tehát Isten akarata!

Elhagyom csendes, nyugalmas helyemet, el Kutast, e jó népet, s megyek Dombóra.

Természetes, hogy én akkor nem tudhattam azt, mit most tudok, azt tudniillik, hogy a közgyűlésben csak dombói tagok voltak, gárdonyi egy sem, s így a békétlenség szelleme ott működött ellenem, mit, ha akkor csak sejtettem volna is, hihető, másképp történik.

A presbitérium e levelére én következő választ adtam:

„Érdemes presbitérium, kedves atyámfiak!

A múlt hó 21-ről keltezett presbitéri gyűlés jegyzőkönyvének kivonatát válaszul az én lelkipásztori felhívó levelemre átvettem és örömmel olvastam.

E presbitéri határozat olyan volt, melyet egy felvilágosodott, értelmes és józan gondolkodású presbitériumtól várhatni, s mely határozat biztosítéka annak, hogy amely gyülekezetben a presbitérium ily tagokból áll, ott jövője van az egyháznak, s a lelkésznek azon reménye, hogy az egyház lelki vezetésében

azok hű támaszai lesznek, s hogy általok és velök nemcsak az egyház virágzását mozgíthatja elő, hanem és ami a legfőbb, az Isten dicsőségét terjeszthetendő, mi több, miként Jézus életével megcáfolta azon közmondást: származhatik-e Názáretből valami jó? Úgy meglesz ez cáfolva Dombórról is, melynek egykori fénye a gyarlóságok özöne által elhomályosított ugyan, de eljő az az idő is, és ezt adja meg a jó Isten a legközelebb jövőben, midőn egyházmegyénk gyülekezetei tisztelettel fognak tekinteni Dombóra.

Minderre nem kívántatik egyéb, mint jó irányú igyekezet, egyértelem, egyakarat, hiszen a Szentlélek ereje is csak akkor volt képes működni az első apostolokban, midőn azok egy értelem, egy akarattal együtt valának, és bizonynyal, ha azok elrejtőzve, megfélemlítve tovább is maradtak volna, s magok közt meghasonulva sohasem vethették volna meg alapját az első gyülekezetnek.

Nagy tanulság ez mi reánk nézve, vajha ezt mindenkor eszünkbe vennők, valahányszor a közjó érdekében, a haza, az egyház, a nemzet java előmozdításában fáradozunk.

Mint fönnebb mondám, örömmel olvastam a persbiteri jegyzőkönyv kivonatát, mely azon szilárd határozatra indított engem, hogy ha a választástól számítva a törvényben kitűzött 60 napi időközben ama névtelen ócsárló s mondhatnám szító levelével nem látogat meg, úgy meghajlom az isteni gondviselés intézkedése alatt, és történjék bármi is a már feltételelesen megerősített állasomat elfoglalom, jól tudva azt, hogy senki sorsát ki nem kerülheti. Mit Isten ember felett végzett, annak teljesednie kell, Jónás is hasztalan kerülte Ninivét, hasztalan szegült ellene az isteni akaratnak, neki mégis Ninivébe kellett mennie, dacára annak, hogy a jaffai hajósok a tenger hullámaiba vetették őt.

Ezzel kinyilatkoztatom tehát, hogy nem habozok többé, a választást a 60 napi idő érvényessé tette. A névtelen, úgy látszik, a presbitérium erélyes fellépése következtében elhallgatott, és én e 14-i kelettől a dombó-gárdonyi gyülekezet lelkipásztora vagyok, s mint ilyen lelkem mélyéből üdvözlöm e levemben a presbitérium tagjait, s az egyesült gyülekezetnek összes népét, nagyjait, kicsinyeit, s mint lelkiatyjok mindnyáját szeretettel karolom szívemhez.

Következik azonban, hogy a presbitérium nyilatkozatot terjesszen be a legközelebb tartandó egyházmegyei közgyűlésre arról, miképp intézkedett, s illetőleg miképp foganatosította azon a lelkészlak körüli javítások s átalakításokat, melyeknek teljesítésétől függővé tetetett a lelkészválasztás megerősítése? Mert mind addig, míg ezek meg nem történnek, nem tarthatjuk bevégezett dologgá a választást.

Tiszteletes helyettes lelkész úr magán levelében e tárgyról írt hozzám, s arról értesített, hogy az átalakítások megtételére a presbitérium kőművest fogadott, ki is augusztus hó elején tartozik a munkát megkezdeni, s 15 nap alatt bevégezni.

E tényt is örömmel tudomásul vettem, mert látom, hogy a presbitérium nemcsak beszél, hanem cselekszik is, sőt önmaga is belátja, hogy mindezek egy lelkészlagnál szükségesek is.

És valóban, kedves atyámfiak, higgyék meg, hogy a jól és célszerűen berendezett lakás, hogy úgy mondjam, már fél fizetés, és midőn ez a lelkész családjának kényelmére szolgál, ugyanakkor ez tisztességére is van a gyülekezetnek, hiszen a lelkész különben is vagy változik, vagy elhal, családja a világba elszóratik, nem mondhatja magáénak azt a lakást, hol az élet örömeit élvezte, bajait szenvedte, de az eklésia fennáll, s bizonyos büszke önérzettel tekinthet lelkész és tanítói épületeire, mert ez az ő dicskedése.

Ugyanazért kérem, igen kérem kedves atyámfiakat, azon legyenek, hogy az átalakítások a célnak megfeleljenek, és hogy azok akképp tetessenek meg, hogy ne kelljen minden lelkészválasztáskor újabb, meg újabb és más átalakításról gondoskodnia a gyülekezetnek.

Hosszú volna, ha ezen átalakításról itt részletesen szólnék, de már épp ezért igen óhajtanám, ha hogy ez ügyben még egyszer a presbitériummal értekezhetném. Kérem tehát az érdemes presbitériumot arra, hogy az avatási munka bevégeztével, legyen szíves számomra egy kocsit küldeni, hogy én Dombóra menve, ott 2–3 napig lehetnék, nem különben egy más kocsiról is gondoskodnék, melyen Kutasra visszautazhatnám. Az ekképp kiállított kocsi önként értetvén, a hurcolkodáskor ismétli idejövételre nem kötelezhető.

Ezeket kívántam kedves atyámfiak ez alkalommal értesülve adni, s midőn vég soraimban is azon kérném, hogy mint Pál apostol kérte a phillippibelieket: teljesítsétek be az én örömet, hogy egyenlő indulattal legyetek, egy szerelmetek legyen, egy értelemmel, egy akarattal legyetek, részemről ígérve, hogy Isten által adta lelki–testi erőimet a dombó–gárdonyi református egyház javára feláldozni, az egyháznak lelki, szellemi úgy anyagi javát előmozdítani kedves kötelességemnek tartani fogom, igen igyekezni fogok méltóvá lenni a Ti szeretetökre és azon áldozatokra, amiket értem a dombó–gárdonyi egyház tett és tenni fog.

Kérve és várva az érdemes presbitérium választát, mindnyájokkal kezét fogva, a presbitériumra úgy, mint az egész gyülekezetre Isten áldását kérve, vagyok Kutason '78. július 15. atyjokfia az Úrban, Novotny Alajos lelkész.”

Kérelmemet a presbitérium teljesítette, s én nőmmel együtt Dombón megjelentem, a javításokat, az átalakításokat kijelöltem. Ezekről alább bővebben.

Az 1878. évi augusztus hó 14–15-én Nagykorpádon tartott egyházmegyei közgyűlés a választást végleg megerősítette, s én e szerint jogilag is dombó–gárdonyi lelkipásztorrá lettem, mely állásomat ugyanaz évi szeptember hó 19-én el is foglaltam, s 22-én beköszöntő beszédemet megtartottam Lukács 10.5. szerint: Ha valamely házba bementek, először ezt mondjátok: Békesség e háznak!

Hogy mennyire, hogy úgy mondjam, szaturálva a gyülekezet az én pápistagságommal s misemondó ruhával, ezt egy epizód eklatánsan bizonyítja, ugyanis:

A presbitérium igen tisztességesen fogadott. Mind a dombói, mind a gárdonyi presbitérium összes tagjai a lelkészlakon együtt voltak, szívélyesen fogadtak, s szokás szerint együtt vacsoráztunk a lelkészlakon, hol Szabó Gyula dombói, s Verbay Dániel gárdonyi tanítók is jelen voltak.¹⁶⁵

Következvén a vasárnap, szeptember 22., amidőn is intézkedésem szerint a 3-ik harangszónál az összes presbitériumnak nálam kell vala megjelenni, és a midőn a 3-ik szó elhangzott, a dombói gondnoknak kötelességévé tétetett, hogy a templom bemeneti ajtaját zárja be, annak kulcsát nekem adja, s én mint új lelkész az ajtót kezemmel megnyitva az összes presbitériummal ünnepélyesen bemegyek a templomba. Ez volt ugyanis akkor a szokás, a gondnok, Krizsán József már az első harangszó után jött be hozzám, arcában, szavában, egész magaviseletében bizonyos határozatlanság látszott, keveset beszélt, de látszott, hogy sokat akar mondani, míg nem végre ezt mondja:

Igen kérem a tisztelendő urat, de ne nehezteljen reám, a presbitérium megbízásából arra kell kérnem, hogy az isteni tisztelet alatt legyen szíves elmondani az egész „Miatyánk”-ot. Hogy érti ezt? — kérdezém. Hát úgy kérem, hogy a pápisták nem mondják a végén ezt, hogy: „Mert tied az ország, a hatalom, stb.”.

Elmosolyodtam, de egyszersmind egy fájó érzés nyilallott át szívemen, elszomorodva a felett, hogy egy gonosz lélek mennyire képes fanatizálni egy egész gyülekezetet!

---

¹⁶⁵ VERBAY DÁNIEL tanító 1824. április 15-én született Erdőcsokonyán (Somogy vm.), apja Verbai József tanító, anyja szabó Ilona (Testvérei: István és János szintén rektorok a belsősomogyi református egyházmegyében. – KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. 1769–1771. – A belsősomogyi egyházmegye gyűlekezeteiben volt rektor: 1861-től Hobolon, 1866-tól Dombón, 1869-től Hetesen, 1879-től haláláig, 1888-ig Gárdonyban tanított. – DREL II. 138. a. 1855. 132., 1888. 33., SZABÓ 1929. 272–273., 275., 381., 401., KAPITÁNY 1936. 5. – Csokonyavisontai református Egyház. II. sz. vegyes anyakönyve, 1815–1863. 40.

Ne aggódjanak, mondám a gondnoknak, látni fogják tetteimből, hallani szavaimból, s tapasztalni magamviseletéből, hogy én nem vagyok pápista, hanem szívvel-lélekkel református lelkész.

A templom tömve volt s feszült figyelemmel hallgatta beszédemet, s úgy emlékszem, jó hatással, rokonszenvvel fogadta azt, aminthogy Isten kegyelméből egész idáig, 1896. február 5-ig figyelemmel hallgatják beszédeimet.

Hosszú idő múlt el anélkül, hogy e jegyzeteket folytattam, ugyanis most midőn e sorokat írom 1899. évi június hó 29. van, tehát 2 és csak nem fél év. Oka ennek az, hogy magán, családi és hivatali dolgaim felette igen elhalmozódtak öreg vállaimon, s hasztalan be kell vallanom, a munka nem úgy megy, mint fiatal koromban, érzem súlyát a 65 év gyarlóságainak, s mégis most több a dolgom, mint fiatal koromban volt, ugyanis 1897. október 18-tól 1898. január 25-ig helyettes esperes voltam, segédem nem volt, s így magamnak kellett vezetni e hivatal terheit. Ettől megszabadulván mint legidősb tanácsbírót a közügyek sokszor igénybe vesznek, majd a családi nehéz gondok zaklatnak, mert ha itt nincs baj, van gyermekeimnél, hol egyik, hol másiknál, s így nem jutott idő az egyház történetének leírására. Az idő azonban fut felettem, s miután még sok a jegyezni való, feltettem magamban, hogy ezentúl több időt fordítok e leírásra, annyival is inkább, mert gyülekezetemben nagy viszály keletkezett, mely a két község társviszonyát elválással fenyegeti, s ezt hűen szeretném leírni az utódok számára emlékül.

A jó Isten adjon nekem erre időt, egészséget, hogy ezt tehessem.

* * * * *

RÖVIDÍTÉSEK

akv.	= anyakönyv
AP	= Acta Papensia
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap, Pápa
DREK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára, Pápa
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
ehk-i	= egyházkerületi
hal.	= halotti
ház.	= házassági
jkv.	= jegyzőkönyv(i)
ker.	= keresztelési

kgy.	= közgyűlés(i)
lat.	= latin
MNL	= Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
MOL	= MNL Országos Levéltára, Budapest
PEIL	= Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, Pest
TREL	= Tatai Református Egyházmegyei Levéltár
TtREL	= Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen
VeVL	= MNL Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- DREKK O. 394t. A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi anyakönyve, I. (1823–1897)
DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei (1652–1960).
DREL I. 1. b. A Dunántúli Református Egyházkerület ügyviteli iratai (1585–1950)
DREL I. 1. u. A Dunántúli Református Egyházkerület gyülekezeteinek lelkesznévsorai (1943). (Az egyházközség megjelölésével)
DREL II. 70. Tatai Református Egyházmegye Levéltára (TREL). 3. Formula reversalium. Az egyházmegyei tanítók az esperesnek engedelmességet ígérő nyilatkozatai sajátkezű bejegyzésekkel (1791–1889)
DREL II. 138. a. 6. A Belső-somogyi Református Egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1847–1864)
TtREL I. 8. d. 1–24. Magyarországi református lelkeszek adatai egyházközségek szerinti betűrendben. (Az egyházközség megjelölésével)

ADATTÁRAK

- Aszódi evangélikus gimnázium értesítői.
Csíksomlyói Katolikus Főgimnázium értesítői.
Csurgoi Református Gimnázium értesítői.
Debreceni Református Gimnázium értesítői.
Egri ciszterci-rendi katolikus gimnázium értesítői.
Hajdúnánási református gimnázium értesítői.
Kaposvári Állami Gimnázium értesítői.
Nagykőrösi Református Gimnázium értesítői.
Nagyszombati Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium értesítői.
Pápai Református Kollégium értesítői.
Pápai Szent Benedek-rendi gimnázium értesítői.
Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholare 1942/43.
Székesfehérvári ciszterci-rendi Szent István Katolikus Gimnázium értesítői.
Székelyudvarhelyi katolikus gimnázium értesítői.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALOGH–GERGELY 2005 = BALOGH Margit – GERGELY Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok) I. 1790–1944. Budapest, 2005.
- BARCZA 1989 = BARCZA József: A Magyar Református Lelkészegyesület gyökerei. = Református Egyház 1989. 256–257.
- BAUER 2018 = BAUER Marcell: Az isákfalvai Sándor család története. Pápa, 2018. (A Pápai Levéltár kiadványai, IV.)
- BAUER 2020 = BAUER Marcell: „Istennek, hazának, tudománynak” A szentgyörgyvölgyi Zsoldos család pápai ága. = AP 20 (2020) 1–2. sz. 103–128.
- BAUER 2021 = BAUER Marcell: Az „elfelejtett” pápai Zsoldosok. Zsoldos János (1767–1832) és Zsoldos Ignác (1803–1855) = Lapok Pápa történetéből 2021. 3–6. sz. 1247–1264.
- BECK 1935 = BECK Gergely: A belsősomogyi ref. egyházmegye története. I. Kaposvár, 1935. (Csurgói Könyvtár, II.)
- BÉKEFI 1896 = BÉKEFI Remig (szerk.): Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci rend. Budapest, 1896.
- BELICZAY 1955 = BELICZAY Angéla: A hallgatók névsora a születési év, hely és a beiratkozás napja feltüntetésével. = A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955. Szerk. Pap László–Bucsay Mihály. Bp., 1955. 203–239.
- BERKÓ–LEGÁNYI 1986 = BERKÓ Pál–LEGÁNYI Norbert: A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend névtára 1802–1986. Pannonhalma, 1986.
- BÓDI 1943a. = BÓDI Ferenc: A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium másfél-évszázados története. I. kötet. Történeti rész. Kaposvár, 1943. (Csurgói Könyvtár, XIX.)
- BÖSZÖRMÉNYI 2016 = BÖSZÖRMÉNYI István: „Az egyház szeme fénye az Oskola”. A losonci református gimnázium (liceum) története. Komárom, 2016.
- CZIPPÁN 2017 = Szépné CZIPPÁN Noémi: A Belsősomogyi Református Egyházmegye 1922–1952 közötti története. Csurgó, 2017.
- CSEPREGI 2019 = CSEPREGI Zoltán: Ároni ház – nepotizmus protestáns változata? = Credo 2019. 3–4. sz. 55–61.
- CSOHÁNY 2001 = CSOHÁNY János: Kilencven éve alakult az Országos Református Lelkészegyesület. = Egyháztörténeti Szemle 2001. 1. sz. 128–142.
- DÁNYI 1997 = DÁNYI László: A Székesfehérvári Református Egyházközség története. Dunaújváros, 1997.
- DETRE 1978 = DETRE János: Az aszódi evangélikus iskolák rektorainak, tanárainak, tanítóinak, segédtanítóinak életrajzi gyűjteménye 1900-ig. = Asztalos István (szerk.): Iskolák, tanítók, tanárok a Galga völgyében a 19. század végéig. Aszód, 1978. (Múzeumi Füzetek, 11.)
- FÁBIÁN 1906 = FÁBIÁN Zoltán: A nemesdéli ev. ref. egyház története. Kaposvár, 1906.
- FAZEKAS 2003 = FAZEKAS István: A bécsi Pazmaneum Magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951). Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 8.)
- FRAKNÓI 1879 = FRAKNÓI Vilmos: A szekszárdi apátság története. Budapest, 1879.
- GÖNCZI 1944 = GÖNCZI Ferenc: A somogyi betyárvilág. Kaposvár, 1944.
- GÖRÖMBEI 1900 = GÖRÖMBEI Péter (szerk.): Ima és beszédek. Elmondattak Kisvárdán 1900. július 3-án a dr. Heiszler József dombrádi ev. ref. lelkész tiszteletére rendezett ünnepély alkalmával. 1900.

- GÚTHY 1909 = GÚTHY Imre: Fővárosi almanach, lexikon és útmutató 1907–1909. Budapest, 1909.
- HÉJAS 1895 = HÉJAS Pál: A csurgói evang. reform. főgimnázium története. = A csurgói államilag segélyezett ev. ref. főgimnázium (XXXI.) XIII. évi Értesítője az 1894–95. tanévről. Csurgó, 1895. 1–185.
- HORVÁTH 2019 = HORVÁTH József: Csurgói pedagóguslexikon. Csurgó, 2019. (Csurgói Könyvtár, XXIV.)
- HUDI 2024 = HUDI József: Dr. Kapossy Lucián emlékezete. 175 éve született Kapossy Lucián (1849–1927). = Szélesvíz 2024. 2. sz. 28–30.
- KÁDÁR 1931 = KÁDÁR Lajos: A nagykanizsai református egyház története. Nagykanizsa, 1931.
- KÁLMÁN 1901 = KÁLMÁN Dezső: A Gyönki Ev. Ref. Gymnasium története 1806–1900. Szekszárd, 1905.
- KÁNTOR 1986 = KÁNTOR Sándorné: Matematikát, fizikát oktató tudós és nevezetes tanárok Hajdú, Szabolcs és Szolnok megye középiskolaiban. Debrecen, 1986.
- KAPITÁNY 1936 = KAPITÁNY József: A molványi ref. leányegyház és népiskola története. Szigetvár, 1936.
- KISS 2012 = KISS Gábor: Régi magyar szavak magyarázó adatbázisa. Kihalt, elfeledett és kiveszőben lévő szavak, szóalakok és szójelentések magyarázata. Budapest, 2012.
- KOCZÓ 2017 = KOCZÓ József: A helvét hitvallás Palócföldön. Fejezetek a Drégelypalánki Református Egyházmegye történetéből 1617–1952. Budapest, 2017.
- KOLTAI 1939 = KOLTAI István: A csurgói m. kir. áll. tanítóképző intézet története. Szeged, 1939.
- KOMLÓSSY 1896 = KOMLÓSSY Ferenc: Az Esztergom főegyházmegyei római katolikus iskolák története. Esztergom, 1896.
- KÓSA 1990 = KÓSA László: Protestáns egyházas szokások és magatartásformák. = Magyar néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Főszerk.: Dömötör Tekla. Budapest, 1990. 443–481.
- KÓSA 2001 = KÓSA László: „Hét szilvafa árnyékában.” A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Budapest, 2001.
- KOVÁCS I. – TAKÁCS 2020 = KOVÁCS I. Gábor – TAKÁCS Gábor: Ángyán Jánosnak, a m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karán a belgyógyászat nyilvános rendes tanárának atipikus családfája és életútleírása. = Per aspera ad astra. A Pécsi Tudományegyetem Művelődés- és egyetemtörténeti közleményei 7 (2020) 123–139.
- KOVÁCS I. – TAKÁCS 2021 = KOVÁCS I. Gábor – TAKÁCS Gábor: Az akkulturációtól az asszimilációig – az „összeilleszkedés” változatai: zsidó származású református egyetemi tanárok családfái a polgári korszakban és a református felekezeti–művelődési alakzat: Dunamellék és Dunántúl. = Kiss Réka–Lányi Gábor (szerk.): Hagyomány, identitás, történelem 2020. Budapest, 2021. 69–110.
- KOVÁCS I.–TAKÁCS 2022 = KOVÁCS I. Gábor – TAKÁCS Gábor: Az „összeilleszkedés” változatai. Az akkulturációtól az asszimilációig: a Dunamelléki és Dunántúli zsidó származású református egyetemi tanárok életrajzi adattára és útleírása. Budapest, 2022.
- KOVÁCSY 1968 = KOVÁCSY József: A kaposvári református egyházközség története 1880-tól 1938-ig. Kaposvár, 1968. (Kézirat, DREKK O. 997.)
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések, 9.)

- KÖBLÖS 2010a. = KÖBLÖS József: „Idvez légy, Kedves Druszám!” A pápai Eöry Szabó és Eöry családok a XVIII. században. = AP 10 (2010) 1–2. sz. 1–64.
- KÖBLÖS 2010b. = KÖBLÖS József: „Tiszteletes tudós, kegyességgel ’s böltességgel tündöklő Áronok...” A pápai Torkos család története és szerepe a dunántúli reformátusság életében. = AP 10 (2010) 3–4. sz. 227–292.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések, 10.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018a. = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. 1760–1848. 1–2. Pápa, 2018. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések, 15–16.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018b. = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A csurgói református gimnázium diákjai 1792–1867. Héjas Pál: A csurgói evang. reform. főgimnázium rövid története (reprint kiadás). Források a csurgói református gimnázium történetéből. (Csurgói Könyvtár, XXV.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2022 = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Pápa, 2022. (Második, javított és bővített, kizárólag online kiadás)
- KÖRMENDI 2004 = KÖRMENDI Géza: A tatai gimnázium névtára 1765–2002. Budapest, 2004.
- KRÁNITZ 2012 = KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei. Pápa, 2012. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek, 1.)
- KRÁNITZ 2013 = KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Jubileumi kötetek, 2.)
- LÉH–KOLTAI 1998 = LÉH István – KOLTAI András (szerk.): A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997. Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Budapest, 1998.
- LICHTNECKERT 1999 = LICHTNECKERT András (szerk.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém, 1999. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 14.)
- MARKÓ 2001–2007 = MARKÓ László (főszerk.): Új magyar életrajzi lexikon. I–VII. Budapest, 2001–2007.
- MOKOS 2004 = MOKOS Gyula: A dunántúli evang. reform. egyházkerület pápai főiskolájában működött publicus (classicus) praeceptorok névsora. = AP 4 (2004) 1–2. sz. 81–96.
- NEMÉNYI 2010 = NEMÉNYI Alajos: Holtomiglan. Történelmi regény. [h. n.], 2010.
- PALLÓS 2021 = Simonné PALLÓS Piroksa: A Györgyfalvi Csépan család Somogyban. = AP 21 (2021) 3–4. sz. 367–401.
- PÁLMÁNY 2002 = PÁLMÁNY Béla (szerk.): Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002.
- PÁLYI 2012 = PÁLYI Zsófia Kata: A Pályi család prédikatori öröksége. Egy református lelkészcsalád nemzedékeinek története. Szerk.: Hudi József. Pápa, 2012.
- PATAKY 1990 = PATAKY László: Az Őrség múltja a kercaszomori református egyházközség történetének tükrében. Szombathely, 1990.

- PATAKY 1992 = PATAKY László: Az őrségi református egyházmegye története. H. n., 1992.
- PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München, 1987.
- POMOTHY 2000 = POMOTHY Dezső: A nagykanizsai református gyülekezet története az 1985-ig terjedő időben. Nagykanizsa, 2000.
- RÉVÉSZ 1960 = RÉVÉSZ Imre: A magyar református egyháztörténet általános könyvészete. Bibliográfiai gyűjtemény 1–1030. I–V. kötet (Kézirat). Online elérhetősége: http://palheidfogel.gportal.hu/portal/palheidfogel/upload/438951_1479536885_03449.pdf [Letöltés: 2025. március 10.]
- SOLYMOSI-MIKÓCZI 1979 = SOLYMOSI László – MIKÓCZY Alajos: Nagybjom története. Kaposvár, 1979.
- SZABÓ 1929 = SZABÓ Bálint (szerk.): Emlékkönyv... Antal Géza dunántúli református püspök úrnak a belsősomogyi egyházmegyében... tartott egyházlátogatásáról. Pápa, 1929.
- SZALAI 2014 = Domokosné SZALAI Zsuzsanna: Jankovich László, Somogy vármegye főispánja tiszteletére készített fényképalbum 1885-ből. Somogy vármegye tisztikarának adattára. = Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 43–44. Szerk.: Récsei Balázs. Kaposvár, 2014. 9–59.
- SZÁSZ 2013 = SZÁSZ Lajos: A református lelkész és gyülekezete a 19. század első évtizedeiben. Adalékok és szempontok egy gyakran zaklatott viszony történetéhez. = Bárh Dániel (szerk.): Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon. Budapest, 2013. 178–195.
- SZÁSZ 2021 = SZÁSZ Lajos: Református „ároni házak” és családi stratégiák. A Barla Szabó, Szondy és Csécsi Nagy családok történetének tanulságai. = Bárh Dániel (szerk.): Papok a 18–20. századi lokális közösségekben. Történetek találkozása. Budapest, 2021. 203–220.
- SZÁSZ 2022 = SZÁSZ Lajos: „Családomban a lelkipásztorkodás tradicionális foglalkozás és hivatás”. Református lelkészek családi háttere a 20. század közepén. = Credo 2022. 3. sz. 16–22.
- SZENTESI ZÖLDI 2009 = SZENTESI ZÖLDI László: Nagy magyar betyárkönyv. Budapest, 2009.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Budapest, 1891–1914.
- SZÖGI 2000 = SZÖGI László: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919. Budapest, 2000. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 3.)
- SZÖGI 2013 = SZÖGI László: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848. Bp., 2013. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 20.)
- SZÖGI-KISS 2003 = SZÖGI László – KISS Mihály: Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867. Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 7.)
- SZÖLLŐSY 1886 = SZÖLLŐSY Károly: A magyarországi római katolikus papság irodalmi munkássága a XI. századtól egész 1885-ig. = Magyar Sion 1886. 87–120, 461–467, 823–860.
- TÓTH 1927 = TÓTH Endre: A pápai református egyházmegye története. I. Gyülekezetek és lelkészek. Pápa, 1927.
- TÓTH 1989 = TÓTH Zoltán: Szekszárd társadalma a századfordulón. Történelmi rétegződés és társadalmi átrétegződés a polgári átalakulásban. Bp., 1989.
- TÓTH 2017 = TÓTH Árpád: Az evangélikus polgárság súlya és szerepe a Magyar Királyság kulturális, társadalmi és gazdasági életében, 1750–1780. = Gyulai Éva–Tasi Réka (szerk.): Reformatio nostra – Protestáns szellemi műhelyek (Tanulmányok). Miskolc, 2017. 96–123.

- UGRAI 2012 = UGRAI János: A Sárospataki Református Kollégiumból távozó tógátusdiákok 1783–1871/72. Forrásközlés. Sárospatak–Tiszaújváros, 2012. http://www.patakarchiv.hu/wa/files/diaknevsor_patak.pdf [Letöltés: 2024. december 10.]
- VÁRADY 2000 = VÁRADY József: Dunántúl református templomai. 1. rész. A Mezőföldi egyházmegye. Diósgyőr, 2000.
- VÁRADY 2001 = VÁRADY József: Dunántúl református templomai. 2. rész. A Tatai egyházmegye. Diósgyőr, 2001.
- VARGA 2014 = VARGA Béla (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Bővített és javított kiadás. Veszprém, 2014.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Budapest, 1977.

SUMMARY

ZSOLT KRÁNITZ

'Me as well as my wife are Calvinists – spiritually'
Atypical course of life of the Calvinist priest Alajos Novothny

Alajos Novothny (1834–1924) a poor Slovakian teacher from the county of Nyitra was born from the marriage of Ferenc Novothny. Finishing his secondary school education, he joined the Cistercian order and became a monk. From the year 1859, he was a teacher in the secondary grammar school of the order in Székesfehérvár. Here he met his wife Etelka Nagy a woman from a local craftsman family on account of whom he gave up his firm financial position as a teacher and quit the order. In 1862 he converted into Calvinist religion and got married. First, he worked as a teacher later after taking his exams and being confirmed he served as a Calvinist priest in the villages in Somogy county belonging to the Transdanubian Reformed Diocese (he was a teacher in Hedrehely and a priest in Kutas from 1876, later in Kastélyosdombó from 1878 until his death). At the top of his parsondom he was elected a chief notary later a vice dean in the Belsősomogy Reformed Deanery. His family successfully integrated in the local reformed community. The study using specialist literature and archival sources describes Novothny's special course of life, the story of his marriage, the difficulties of integrating into the new community. In the Appendix the author publishes Novothny's autobiography ending in 1899, which is a sincere confession about his deep emotions, decisions, about the everyday life of being a priest, and at the same time it is a true mirror of the social situation of that age.

